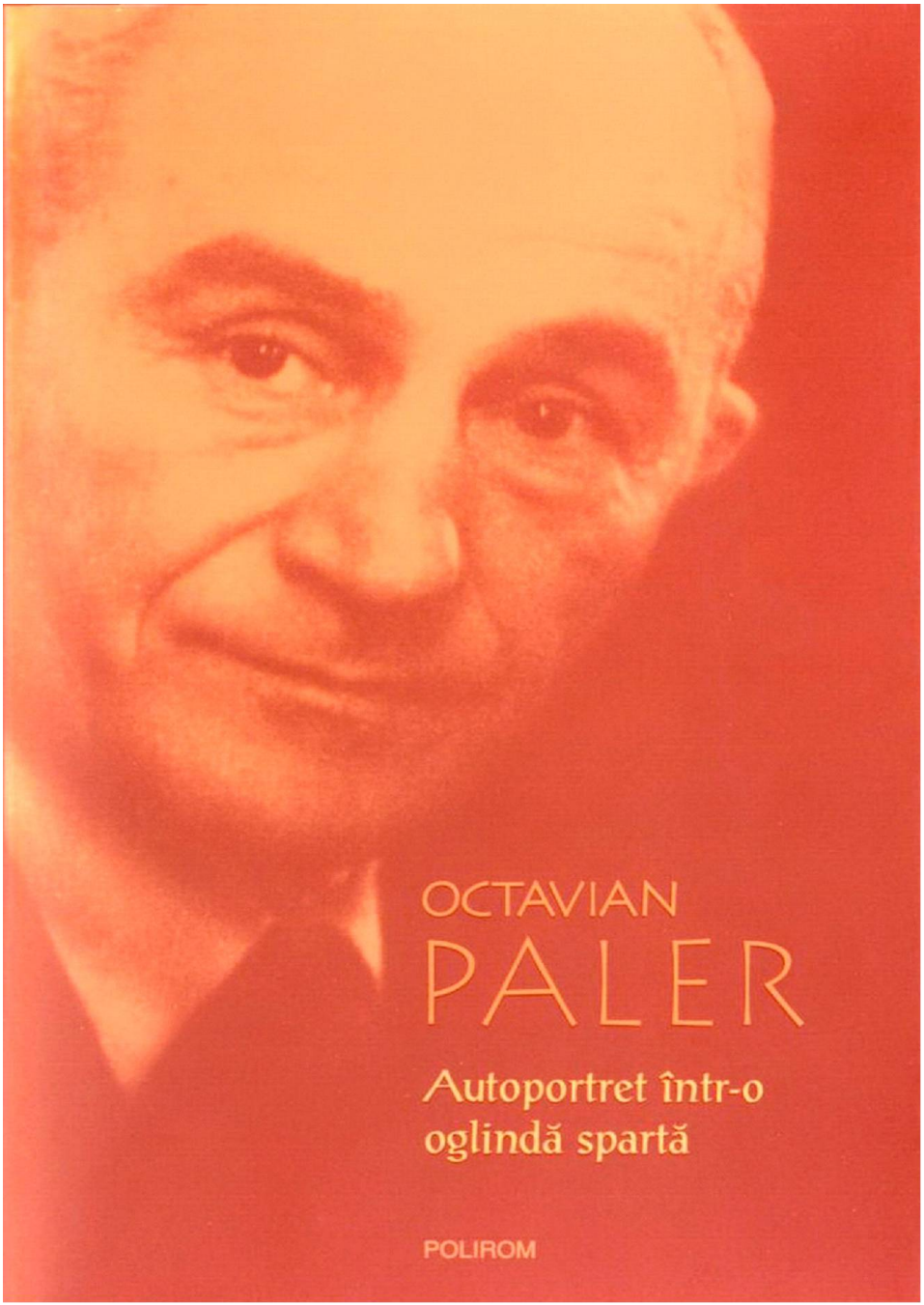

OCTAVIAN

PALER

Autoportret într-o oglindă spartă

POLIROM

OCTAVIAN PALER

Autoportret într-o oglindă spartă

Octavian Paler s-a născut la 2 iulie 1926, în comuna Lisa, județul Brașov.

Va urma, ca bursier, Liceul „Spiru Haret" din București (1937-1944), făcând însă ultima clasă la Liceul „Radu Negru" din Făgăraș și susținând bacalaureatul la Sibiu, în 1945.

Este, concomitent, student la Facultatea de Litere și Filosofie, respectiv Facultatea de Drept din București (1945-1949). După absolvire, e recomandat de Tudor Vianu pentru a rămâne asistent la Catedra de Estetică, însă declină propunerea și se angajează la Radiodifuziune.

Aici va fi corespondent special, apoi redactor-șef adjunct la redacția culturală. Este corespondent Agerpres la Roma, câteva luni, la sfârșitul anului 1964, iar în următorii ani director general al Televiziunii Române (1965-1968), director general adjunct la Radio (1968-1970), redactor-șef la *România liberă* (1970-1983).

Demis în 1983 din motive politice, se va pensiona medical în același an, reintrând în „arenă" odată cu Revoluția din 1989, când devine director onorific al ziarului *România liberă*. Ulterior s-a aflat în aceeași postură la *Cotidianul*.

Scriitorul a debutat publicistic în 1958, cu versuri în *Luceafărul* iar editorial, abia în 1970, cu volumul de poezii *Umbra cuvintelor*. Urmează, pe linia jurnalelor de călătorie sau pe cea a literaturii parabolice, volumele care i-au dimensionat statura de important autor contemporan: *Drumuri prin memorie* (Egipt-Grecia, 1972, Italia, 1974; ediția a III-a, Polirom, 2009), *Mitologii subiective* (1975; ediția a III-a, Polirom, 2008), *Apărarea lui Galilei* (1978; Premiul Academiei Române; ediția a III-a, Polirom, 2009), *Scrisori imaginare* (1979), *Caminante* (1980; Premiul Uniunii Scriitorilor; ediția a III-a, Polirom, 2010), *Viața pe un peron* (1981), *Polemici cordiale* (1983; ediția a II-a, Polirom, 2008), *Un om norocos* (1984; ediția a II-a, Polirom, 2008), *Un muzeu în labirint* (1986), *Viața ca o coridă* (1987; ediția a II-a, Polirom, 2009), *Don Quijote în Est* (1993; ediția a II-a, Polirom, 2010), *Vremea întrebărilor* (1995), *Aventuri solitare* (1996; ediția a

II-a, Polirom, 2008), *Deșertul pentru totdeauna* (2001; ediția a II-a, Polirom, 2009), *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004), *Calomnii mitologice* (2007).

În 2005 a primit Premiul *Opera Omnia* al Uniunii Scriitorilor.

Octavian Paler a încetat din viață pe 7 mai 2007, la București.

Variante la un autoportret

Autoportret într-o oglindă spartă (2004) este o confesiune în mare parte conținută într-o carte anterioară, *Viața ca o coridă* (1987). Scriitorul, aflat la senectute, simte o din ce în ce mai acută nevoie de a se autodefini, după ce părea că funcționează frustram o autocenzură ezitantă. *Viața ca o coridă* constituie o placă turnantă în opera lui Octavian Paler. Cartea reprezintă trecerea de la confesiunea indirectă la confesiunea directă. Confesiunea indirectă, ceremonioasă și erudită, se realizează prin intermediul poeziei (*Umbra cuvintelor*, 1970) sau al călătoriei (*Drumuri prin memorie. Egipt. Grecia*, 1972; *Drumuri prin memorie. Italia*, 1974; *Caminante* [Spania], 1980), prin intermediul mitologiei puse în relație cu propria subiectivitate (și în volumele de călătorii, dar mai ales în *Mitologii subiective*, 1975), prin intermediul ficțiunii (romanele *Viața pe un peron*, 1981, și *Un om norocos*, 1984) sau prin intermediul criticii de artă (*Un muzeu în labirint*, 1986). Două cărți anterioare anului 1987 deschid mai mult supapele subiectivității declarate: *Scrisori imaginare* (1979) și *Polemici cordiale* (1983). Dar, în 1987, *Viața ca o coridă* nu mai acceptă nici un fel de regie exterioară a confesiunii: o carte despre regulile coridei, descoperită întâmplător într-un anticariat, este un pretext, însă corida este asumată ca un principiu sau un criteriu de viață, un prilej al autorului de a se confrunta cu un mod spaniol de a trăi.

Propria pasionalitate, considerată de către Octavian Paler definitorie pentru sine, în balanță cu o raționalitate din când în când eclipsată, apare frecvent verificată, de-a lungul operei sale, prin prisma a trei experiențe ale spaniolității ideale: corida, Don Quijote și Don Juan. Spania este tărâmul cel mai râvnit de către scriitor, ocazia cea mai nimerită de a se autodefini. Viața e interesantă dacă e trăită cu sentimentul riscului din arena coridei. Un Don Juan Octavian Paler nu a putut fi niciodată, din motive care merită studiate de câte ori apare această referință culturală în opera sa. Dar o victimă a propriilor iluzii a fost

întotdeauna, ca Don Quijote. În acest mod, Octavian Paler se dovedește un spaniol incomplet sau, mai exact spus, un spaniol ratat. Nu-mi amintesc să o fi spus vreodată în această formă, dar subtextul confesiunilor lui Octavian Paler (unul din sub-textele posibile) poate fi bănuit în sensul autoexaminării prin criteriile spaniolității ideale.

Autoportretul, alcătuit din 135 de secvențe numerotate, fără îndoială parțial ca viziune de ansamblu asupra unei vieți și inevitabil fragmentar ca stil al redactării, este realizat de Octavian Paler la 77 de ani, în 2003, și publicat în 2004. Este scris cu o severă examinare de sine, un bilanț necruțător până la limita calomniei autobiografice. Sunt mobilizate celelalte scrieri, în intersectări declarate cu *Apărarea lui Galilei, Scrisori imaginare, Don Quijote în Est*, cărțile despre Egipt, Grecia, Italia, Spania și alte referințe auctoriale, mai mult sau mai puțin vizibile în text. Episoadele biografice, individualizate într-o scriitură impecabilă, sunt un fel de „mitologii subiective". Rescriu, într-o altă viziune, confesiunea din *Deșertul pentru totdeauna*, care era tot un bilanț autobiografic sub avertismentul morții. Stilul eseului reflexiv sub semnul combinat al imperativului existențial cu imperativul etic e același.

Autoportretul traversează întreaga viață și mobilizează întreaga bibliografie a autorului, cu scopul precis de a vedea dacă lasă în urmă o biografie banală sau un destin semnificativ. Corida nu mai e un criteriu sau o referință culturală. Spaniolitatea e estompată, deși există trimiteri la Don Juan, dar mai ales la Don Quijote. Temele confesiunii alternează derutant: copilăria, anii formației, lecturile, satul ca paradis pierdut, clipele providențiale, bătrânețea - invocate într-un mod voit nesistematic, în racursiuri neașteptate și sincope calculate. Autocenzura se simte: experiențele dragostei, de pildă, sunt relatate lacunar. Lipsește și amprenta politică a perioadei comuniste. Confesiunea nu e totală și, dată fiind decența structurală a autorului, nici nu ar fi putut să fie indiscretă. Oglinda spartă e sinonimul unei memorii cu lacune: „memoria mea - recunoaște autorul - seamănă acum cu o oglindă spartă, care-mi restituie numai frânturi de viață". Limitele mărturisirii

se văd, atât cât să bănuim umbrele și penumbrele, stârnind curiozitatea. *Autoportretul* lui Octavian Paler lasă taine nedezlegate. Relevă destinul, fără a dezvălui în totalitate biografia. Simțul etic îl apropie de Marin Preda. *Autoportret într-o oglindă spartă* ar putea fi considerat echivalentul confesiunii din *Viața ca o pradă*.

Toată opera lui Octavian Paler - creație a unui moralist sever format la școala antichității - tinde să se constituie într-o confesiune indirectă la început, directă în cele din urmă, fluentă narativ sau alcătuită din secvențe disparate, transpusă fictiv-epic sau verosimil-memorialistic. În fond, notele de călătorie, eseurile, romanele - un puzzle de întrebări și răspunsuri despre sine ale autorului - sunt părți ale unuia și aceluiași *Autoportret într-o oglindă spartă*, care începe cu primele poeme, într-un ton incert, evaziv, tatonam, și sfârșește cu ultimele articole, într-o tonalitate flegmatică, dură, impregnată de toate decepțiile posibile. Ideea că întreaga operă a lui Octavian Paler e o vastă confesiune poate părea banală, dacă fiecare carte nu ar proveni dintr-un irepresibil și foarte precis reflex de mărturisire. Un eu reprimat, semn cert al unui introvertit, se manifestă cu distorsiuni - și tocmai aceste distorsiuni fac farmecul mărturisirii și trezesc interesul lecturii. Scriitorul recunoaște de altfel modul în care nu face decât să ilustreze paradoxul introvertitului, vorbind despre sine pe măsură ce-și caută o strategie de a se evita: „Fiind un introvertit - notează autorul în explicația introductivă la *Autoportret* - nu am cum să scap de eu. Nu pot să scriu dacă nu mă descriu". Ca N. Steinhardt, ocolește „prin alții spre sine". Călătoria în Grecia e o călătorie spre sine. „Scrisorile imaginare" dau stilul confesiv al întregii opere. Chiar romanele sunt concepute ca lungi scrisori, în fond moduri de adresare directă unui confesor, resimțit ca absolut necesar, prezent în pagină ca un martor ce trebuie sensibilizat, alarmat, convins.

Ego-ul celui care se reflectă exasperant prin multiplicare în cioburile unei oglinzi sparte e împărțit dramatic între o mândrie ascunsă, care își caută satisfacții subtile, și un narcisism vinovat, care se joacă, din decență, de-a autorepudierea. La senectute,

Octavian Paler nu are o prea bună părere despre sine și nu se sfiește să o spună, denunțându-și iluziile tinereții și vanitățile maturității. O anumită demnitate socială sau morală (mândria ascunsă pe care o remarcam anterior) îl previne pe scriitor să nu se piardă într-un joc steril de oglinzi. De aceea (adică pentru a ieși dintr-un simplu joc estetizant de oglinzi) se examinează cu o exigență cât se poate de semnificativă dacă lasă în urmă o biografie sau un destin. Nu știe sigur (meditează la aceste implicații) dacă destinul îl dă caracterul sau este înscris în ereditate. Poate că intervine și socialitatea (nu societatea!), adică modul în care o biografie răspunde la provocările unei anumite conjuncturi. Mai sigur e că toate împreună (caracterul, ereditatea și socialitatea, plus clipele providențiale) contribuie pentru a face un destin.

Tendința de autoanaliză se amplifică și se intensifică în opera lui Octavian Paler de la primele cărți înspre cele din urmă. Are o explicație plauzibilă această tendință? Sau pur și simplu trebuie să acceptăm că ea decurge dintr-un program al asumării propriei vieți într-o formă din ce în ce mai acută a autoreflexivității? De la *Viața ca o coridă*, din 1987, timp de două decenii, până în 2007, la sfârșitul vieții sale, Octavian Paler individualizează o etapă profund, insistent și neliniștitor autobiografică. *Don Quijote în Est*, cartea din 1993, prima după Revoluție, proiectează propriile iluzii ale autorului prin prisma personajului spaniol. *Vremea întrebărilor*, din 1995, chiar dacă impregnată de reacții politice la prezentul imediat, rămâne expresia aceleiași subiectivități exasperate de propriile incertitudini și de grave nemulțumiri. *Aventurile solitare* din 1996 pun în pagină marea temă a solitudinii, a singurătății fără remediu - deci tot o reflectare directă a sinelui. În 2001, *Deșertul pentru totdeauna*, accentuând tema amărăciunii și a zădărniciei, pare o versiune preliminară pentru *Autoportret într-o oglindă spartă*, apărut în 2004. În sfârșit, *Calomnii mitologice*, o carte alcătuită postum din ultimele texte, tocmai în anul morții scriitorului, cuprinde o serie de recapitulări, rezumate și reluări din toate cărțile anterioare. În fond, Octavian Paler e funciarmente un confesiv în toată opera sa, după cum afirmă el

însuși: „Abia la 44 de ani (cifră care ține, se pare, de destin, în cazul meu) am publicat prima carte. Și poate că am continuat să scriu din nevoia de a mă confesa. Singur în fața mașinii de scris, mă simt ca într-un confesional". Dacă dorim neapărat, tema căutării de sine o putem identifica la Octavian Paler mult mai devreme de 1987, în *Apărarea lui Galilei*, din 1978, sau în *Scrisori imaginare*, din 1983, mai puțin evidentă. Iată un fragment explicit pe această temă, care va deveni dominantă, într-o secvență din *Polemici cordiale*: „Uneori, trebuie să faci mari ocoluri pentru a ajunge la tine însuți. Dar când ai făcut acest drum, poți în sfârșit să te privești în față, obosit și îngândurat. De ce-a trebuit să te cauți atât de mult?". De la *Viața ca o coridă*, Octavian Paler nu mai face astfel de ocoluri pentru a ajunge la sine însuși. *Autoportret într-o oglindă spartă* e una dintre mărturiile acestei autoexaminări directe, una dintr-o serie autobiografică din ce în ce mai minuțioasă și din ce în ce mai severă cu sine.

Toate versiunile autobiografiilor lui Octavian Paler, de la *Viața ca o coridă* la *Calomnii mitologice*, au lacune - și e, într-un fel, inevitabil să le aibă. Care și a cui autobiografie e completă? Ar fi un text monstruos prin dimensiuni și autoanaliză. Dacă aș fi malițios, aș spune că sunt mai interesante lacunele decât lucrurile evidente dintr-o autobiografie. În *Autoportret într-o oglindă spartă* sunt două mari și semnificative goluri (repet, pentru a le sublinia): dragostea și politica. Cum a trăit Octavian Paler aceste experiențe fundamentale? Dacă despre prima sunt câteva capete de discurs, ca niște capete de pod, despre cealaltă experiență nu avem nici o relatare, nici în privința compromisurilor inerente de dinainte de 1990, nici în privința complicităților sau speranțelor de după 1990. Știm doar că altfel și-a imaginat libertatea, după cum afirmă într-un loc. Perioada postdecembristă l-a dezamăgit total, deși nu a avut obligația nici unei implicări, alta decât opinia publicistică necruțătoare. Cum a trăit politic înainte de 1990 nu știm. Opinia că nu se poate trăi fără compromis ne-a fost transmisă prin *Apărarea lui Galilei*. Dacă intransigența morală a lui Octavian Paler ar fi fost radicală ar fi scris *Apărarea lui Giordano Bruno*, deși acesta din

urmă nu mai avea nevoie de o apărare în postumitate.

Scriitorul însuși mărturisește că nu face parte din categoria acelora care și-ar da viața pentru o idee. Această opțiune determină și un anumit profil sau conținut al autoanalizei la Octavian Paler. Titlul *Viața ca o coridă* este (probabil) o parafrază după *Viața ca o pradă* a lui Marin Preda, este, în fond, chiar o replică, semn clar că e o referință presupusă. Diferențele de viziune despre sine și despre lume sunt de nuanță semnificativă între cei doi: Marin Preda realizează o analiză preponderent morală a propriei vieți, pe când Octavian Paler întreprinde o viziune existențială. De aceea vrea să înțeleagă, analizându-și biografia, cum s-a cristalizat destinul. Aceasta este întrebarea de frontispiciu, anunțată în scurta explicație introductivă la *Autoportret* și reluată în concluzie: „Așadar, ce am în urma mea? O biografie? Sau un destin? Mai comod, probabil, ar fi să zic: un destin. Asta ar scuza tot ce e mediocru în ce-am trăit. Dar poate că problema în sine e rău pusă. Căci, pe căi subterane, biografia se transformă în destin. Cel puțin, așa s-a întâmplat în cazul meu. Sau destinul, în măsura în care e decis de firea noastră, se transformă, tot pe căi subterane, în biografie. Cu defectele mele de «rac» incorigibil mă îndoiesc că puteam fi altul acum". Avem aici un posibil rezumat al relatărilor autorului și al dezbaterilor despre sine însuși din carte.

Dar, în fluxul mărturisirilor, există și o altă întrebare, mai prozaică, dar nu mai puțin neliniștitoare, la care încearcă să răspundă cartea: „Și, la urma urmei, de ce sunt, la șaptezeci și șapte de ani, singur într-o cameră ticsită de cărți, dar pe care nici măcar nu le mai răsfoiesc, și cu molii care rod, parcă, acum, și amintirile mele?". Avem aici explicitată cealaltă mare temă din *Autoportret*: singurătatea. „De ce am rămas eu singur la șaptezeci și șapte de ani?" - pare să fie pentru Octavian Paler întrebarea alternativă la problema destinului. Dar tema solitudinii are un ecou direct în tema dragostei, enunțată, dar nu analizată în toate resorturile ei. Autorul recunoaște cu tristețe că nu a avut harul prieteniei, dar a avut, în compensație, norocul dragostei: „Ce-aș fi fost, oare, fără ceea ce mi-a oferit dragostea? (...) Dragostea m-a salvat, însă, de pericolul de a face

ca viața mea să semene duminicilor pustii în care nu știam cum să-mi umplu timpul". Cu tot acest patetism, experiența dragostei rămâne învăluită în mister, ascunsă sub pavăza unui sentiment declarativ, fără concretețe biografică.

Destinul, singurătatea, dragostea pot fi teme abstracte -și chiar sunt în bună măsură. *Autoportretul* lui Octavian Paler e mai interesant prin altceva, care justifică paralelismul autobiografiei de aici cu aceea a lui Marin Preda: relatarea modului în care despărțirea de satul natal (Siliștea-Gumești sau Lisa) a fost experiența formatoare decisivă:

„Dar cum să explic - se întreabă Octavian Paler - ce a rămas în mine după atâția ani de la plecarea din Lisa? Am devenit, oare, altul? Un petic de iarbă, un nor sau o trâmbă de praf mă fac uneori să mă îndoiesc. Atunci, mi se pare că există în mine două straturi de timp. Și nu mai știu dacă melancolia care le învăluie e un rest din ceea ce am fost. Sau, dimpotrivă, o parte din ceea ce n-am reușit să devin". Alternanța de copilărie și maturitate, naveta memoriei între cele două straturi de timp fac farmecul acestei cărți. Însă memoria restituie timpul trecut cu o dureroasă și frauduloasă parțialitate - o memorie cu disparități și lacune. Cum să restitui fluxul devenirii autobiografice, cum să vezi și să-i faci și pe alții să vadă transformarea acestui flux banal în destin? Răspunsul e, în fond, secretul unei poetici a autobiografiei.

Autoportret într-o oglindă spartă e numai una dintre variantele lui Octavian Paler la un autoportret. (Norman Manea își organizase o bună parte a operei sub titlul de Variante la un autoportret.) Textul de (auto)referință rămâne, pentru Octavian Paler, Viața ca o coridă. Celelalte variante explicite sunt *Don Quijote în Est* și *Deșertul pentru totdeauna*. Ce e vizibil, dinspre *Viața ca o coridă* și *Don Quijote în Est*, din deceniul șapte al vieții autorului, spre *Deșertul pentru totdeauna* și *Autoportret într-o oglindă spartă*, din deceniul opt, e atenuarea criteriilor spaniolității ideale (mai ales a coridei și a lui Don Juan) ca perspectivă de autoexaminare și accentuarea ultimelor învățături pentru o existență general-umană supusă vremelniciei (bătrânețea, eșecul, deșertăciunea tuturor

vanităților și iluziilor).

Ion Simuț

Există o singură plăcere, aceea de a fi viu,
tot restul e mizerie.

(Cel care a scris această frază s-a sinucis.
Se chema Cesare Pavese.)

SCURTĂ EXPLICAȚIE

În acest „autoportret" îmi pun, mai explicit, o problemă mai veche. Ce am în urma mea? O biografie? Sau un destin? Biografia mea n-are nimic spectaculos. Poate, doar faptul că am trăit ușor somnambulic, între realitate și vis, să fie interesant. Dar dacă văd în urma mea, cum înclin să văd, „un destin", mă lovesc de alte întrebări. M-am înșelat, oare, crezând că destinul este, în bună măsură, o consecință a caracterului nostru? E adevărat că ereditatea a jucat rolul de ursitoare și că defectele mele au făcut restul? în fine, e greșită sau nu convingerea mea că destinul nu e ocult și tenebros, ci acționează la vedere prin amănunte de o teribilă banalitate, perfect anodine, cărora nu le-am dat, însă, importanța cuvenită?

Am încercat un răspuns, folosindu-mă de întâmplări împrăștiate, în parte, prin alte cărți ale mele.

În rest, explicația pentru nevoia mea de confesiune e foarte simplă. Fiind un introvertit, nu am cum să scap de „eu". Nu pot să scriu dacă nu mă descriu.

Octavian Paler

1. De dimineață, mi-am amintit de mare. M-am revăzut la Costinești unde am descoperit plăcerea de a mă arunca, ieșind din valuri, pe nisipul cald. Abia depășisem treizeci de ani. Închiriam două camere, într-o casă țărănească, foarte aproape de mare, de unde ne duceam prin grădină la plajă. Rămâneam acolo până la prânz, iar după-amiaza jucam pinacle. Eram patru. Uneori ne opream, tăiam un pepene în patru și-l mâneam, mânjindu-ne pielea bronzată cu zeama roșie picurată din feliile pe care le devoram până la coajă, după care ne spălam la fântână pe mâini și jucam mai departe. Din cei patru, doi au murit. Eu am îmbătrânit. Dar plaja va fi rămas aceeași, invadată de alte trupuri bronzate, dimineţile trebuie să fie și acum, acolo, dimineți fără cer, iar marea se clatină, cu siguranță, la țărm la fel de îmbietoare, când nu o agită valurile. Și, firește, vor rămâne tot așa când din cei patru nu va mai exista nimeni. Cu minunata și teribila ei nepăsare, pe care noi nu o vom putea învăța niciodată, natura uită tot, chiar și pe cei care au avut naivitatea să creadă că, măcar, la mare nu există decât prezent.

În acea vară care mi se părea, într-adevăr, nesfârșită, am întâlnit pe cineva care citea cu pasiune *Memoriile* lui Casanova. L-am întrebat dacă nu găsea ușor obositoare și suspectă flecăreala aventurierului venețian. Încercasem și eu o lectură, dar renunțasem. „Mereu aceleași asalturi amoroase, aceleași tertipuri, aceeași strategie, nu e cam plicticos, totuși?" Eram tânăr, nu puteam avea decât o părere obraznică despre un bătrân escroc internațional, bolnav de podagră, care, pentru a-și umple cu ceva timpul, după ce balul vieții se terminase, și-a descris minuțios cuceririle. Căci hainele scumpe și bijuteriile deveniseră inutile, cunoașterea desăvârșită a tacticilor de seducție nu-i mai folosea la nimic. Doar amintirile îi ofereau ocazia de a retrăi totul și de a nu ieși din scenă neobservat.

Cum cunoștințele unui expert notoriu în inima feminină sunt totdeauna de folos, am luat și eu cartea într-o după-amiază pe plajă. Fără prea mult succes, însă. După primul capitol, am

preferat să mă azvârl în mare și, apoi, să lenevesc pe nisip. Prezentul era mai important.

Mă voi fi gândit, măcar, că nu există fericire de care să-ți amintești fără tristețe? Mă tem că nu. Probabil, nu eram pregătit să-mi pun această problemă, pe care doar cineva ajuns la vârsta mea, care știe că un prezent prea gol se cere umplut cu ceva, o poate înțelege.

Cândva, mi-am zis că la bătrânețe mă voi feri de patru gafe. 1) Nu mă voi plânge că nu mai sunt tânăr. 2) Nu voi da sfaturi nimănui. 3) Nu voi invoca mereu experiența mea. 4) Și nu voi povesti de o sută de ori același lucru. De bine, de rău, primele trei reguli le respect. Ce rost ar avea să mă plâng că nu mai sunt tânăr? N-aș face decât să îngreunez o situație și așa dificilă. Să dau sfaturi, n-am chef. Și nici n-are nimeni nevoie de ele. Iar despre experiența mea ce-aș putea spune? Poate, doar că viața a avut un sens câtă vreme n-am ținut să-i dau unul. În clipa în care am încercat s-o fac, mi-a sunat în urechi, ironică, vorba Eclesias-tului despre deșertăciune. Ultima regulă era, însă, o dovadă de superficialitate. N-am prevăzut că, într-o zi, aș putea suferi de un exces de memorie, cum suferă alții de un exces de suc gastric. Pe urmă, nu bănuiam, ceea ce știu azi, că trecutul nu e o arhivă, o magazie unde găsești și azi, și mâine, și poimâine, aceleași lucruri, mai uzate, mai pline de praf, dar în fapt aceleași. Trecutul trăiește, e viu, ia parte la prezent, îl influențează și se schimbă în funcție de ceea ce ni se întâmplă. Unele amintiri scad în importanță, pălesc, altele, dimpotrivă, capătă înțelesuri noi la care nu ne-am gândit înainte. Devin, din fleacuri, momente esențiale. De aceea, azi, înțeleg că destinul se ascunde, deseori, în cea mai cenușie și insesizabilă banalitate. Mergi pe o stradă oarecare, fără să-ți treacă prin minte că, pe o altă stradă, la o altă oră, într-o altă zi, ai fi intrat pe alt făgaș al destinului pentru ca, mai târziu, privind înapoi, să descoperi că totul a atârnat de un „fleac", de un amănunt oarecare. Dacă n-ar fi existat „unchiul George", eu n-aș fi nimerit la cel mai simandicos liceu din București... Dacă tatăl meu n-ar fi avut motive personale să dorească să „evadez" din Lisa... Dacă n-aș fi evitat să sar un gard care a fost micul meu Rubicon... Sau dacă

într-o dimineață friguroasă de iarnă, când m-am întors cu fața la perete, aș fi readormit... Viața mea ar fi arătat, cu siguranță, altfel, n-aș fi, azi, aici, într-o cameră plină de cărți și de molii (interesant e că moliile m-au urmărit prin toate camerele unde am locuit în București). „Eu" n-aș mai fi fost „eu" cu toate problemele mele de-acum.

Din păcate, n-am ținut niciodată un jurnal. Am încercat de mai multe ori, dar n-am reușit să-mi duc prea departe intenția. Mi se părea fie că dădeam prea mare importanță unor întâmplări nerelevante, fie că nu eram suficient de sincer. Încât n-am posibilitatea să confrunt ceea ce am trăit cu ceea ce îmi amintesc că am trăit. Nu mai dispun decât de ceea ce îmi amintesc că am trăit. Restul s-a șters ca un film voalat.

Pe vremea când vedeam în *Memoriile* lui Casanova un lung strigăt de regret al unui flecar, eram convins că, dincolo de îndoieli, nu mai există nimic. Nici măcar Dumnezeu. Nutream un respect superstițios și ușor stupid pentru certitudini. Respect pe care îl poate nutri numai o minte juvenilă, dispusă să creadă că absolutul poate fi arătat cu degetul. Acum, m-am lămurit că nu există un „dincolo de îndoieli". Certitudinile au un final, care mie mi-a fost dat să-l trăiesc, îndoielile ne însoțesc, însă, până la moarte. Nu stau, oare, eu la îndoială, azi, dacă merită sau nu să trăiești ca o epavă, ca o paragină biologică? Și n-am nici un răspuns la asta. Seara, când mă pregătesc să mă culc, mă gândesc că aș putea muri în somn, cum au pățit și alți cardiaci. Dimineața, când văd lumina cenușie care se strecoară de-afară printre jaluzele, sunt fericit că voi vedea din nou cerul limpezindu-se. Un cer albit de secetă azi.

2. Odată, aşteptam trenul undeva nu departe de Oradea sau poate chiar la Oradea, nu mai ţin minte, e mult de-atunci. Era noapte, mă întorceam la Bucureşti, mă simţeam frânt de oboseală şi, aşezându-mă pe una din băncile de pe peron, am adormit. M-am pomenit într-un tren care mergea, între două vagoane, pe podeaua metalică mobilă de deasupra tampoanelor, complet buimăcit, înfrigurat, speriat, întrebându-mă cum ajunsesem şi ce căutam acolo. Eram destul de treaz pentru a pricepe că trecusem printr-o mare primejdie, dar nu îndeajuns pentru a mă desprinde de bara de care mă ţineam strâns, aşteptând să mă lămuresc ce se întâmplase. Şi nu mă lămuream deloc. După un timp, a trecut cineva care m-a întrebat de ce nu intram în vagon. I-am explicat că, probabil, adormisem adânc, nu observasem venirea trenului şi abia când trenul s-a pus în mişcare am sărit de pe bancă, disperat că rămân în gară, şi m-am agăţat cum am putut. Pe măsură ce vorbeam, mă linişteam. Chiar am râs: „Asta a fost". După care m-am asigurat că mă aflam, într-adevăr, în trenul pentru Bucureşti şi m-am dus să-mi caut un loc.

Dar să încerc altă explicaţie care e, poate, mai bună.

Mă revăd într-o odaie mică, sărăcăcioasă, cu lut pe jos, fără sobă, cu o lampă de gaz pe o măsuţă ovală. Afară, noaptea căzută peste periferiile cartierului Ferentari. Din când în când, loveam cu o lingură de lemn în pălăria metalică a unui ceas deşteptător, pentru a-mi birui somnul, neavând un reşou la care să-mi fac o cafea. Aşa mi-am pregătit examenele, patru ani, la Litere, la Drept şi la Filosofie. În timpul anului, cu excepţia după-amiezelor în care îmi permiteam luxul de a merge la un film, pe bulevard, colindam bibliotecile, citind tot ce găseam despre Evul Mediu. Scriam o Reabilitare a Evului Mediu, pe care o visam operă capitală, dar al cărei manuscris l-am pierdut, din păcate, în toamna anului 1948. Lăsam pregătirea examenelor pentru sesiuni. Contam pe memoria mea, capabilă, potrivit calculelor verificate în practică, să reţină, aproape fidel, orice

text, parcurs cu o viteză de douăzeci și șase de pagini pe oră. Toate examenele din studenție au fost pentru mine doar o simplă problemă de timp. Aveam nevoie, la fiecare examen, de numărul de ore care, înmulțit cu douăzeci și șase, să-mi permită să parcurg cursul până la capăt, însemnând pe margine, după o metodă proprie, cu diverse culori, pasajele mai importante. O săptămână, două, mai târziu, însă, textul memorizat astfel începea să pălească.

Așa îmi explic că, pe lângă întâmplări disparate, îmi amintesc, mai ales, stări, senzații. Cred că aș putea să înșir câteva sute de mirosuri ale ierbii, în funcție de ceasurile zilei, de ploaie, de soare, de anotimp, de pământ, de umbră, de înălțime, de gradul de umezeală ori de uscăciune. Aș putea deosebi și acum, bănuiesc, cu ochii închiși murele oloage de murele crescute în tufe, foșnetul unui fag de foșnetul unui brad. În schimb, multe din cele trăite s-au estompat, lăsând în urmă goluri, ca într-o pădure arsă pe jumătate. Această descoperire mă obligă să admit că memoria mea seamănă acum cu o oglindă spartă, care-mi restituie numai frânturi de viață.

3. Într-o seară (câți ani să fie de-atunci? cred că aproape douăzeci), m-a căutat un profesor de la liceul „Spiru Haret” pentru a mă anunța că în prima decadă din decembrie va avea loc, ca de obicei, întâlnirea foștilor absolvenți ai liceului. Cum nu participasem niciodată, m-a rugat să fac tot posibilul pentru a fi prezent. Nu-mi reproșa nimic, dar fără să vrea profesorul R. m-a pus în situația să mă simt un nerecunoscător. Nu mă leagă chiar nimic de liceul unde am învățat? „Eu am învățat numai șapte clase la «Spiru Haret», i-am precizat grăbit. Ultima clasă de liceu am urmat-o la Făgăraș. Acolo am absolvit, de fapt.” Argumentul nu l-a convins. Mi-a replicat, râzând, că totuși principalele amintiri din liceu le am probabil de la „Spiru”. Ceea ce, firește, e adevărat. Luat prin surprindere, n-am găsit un pretext politicos ca să refuz invitația. I-am promis că mă voi gândi, dar după ce am închis telefonul mi-a părut rău că n-am fost mai categoric. Nu mă credeam în măsură să comunic ceva important noilor generații de elevi. Dar profesorul R. a revenit a doua zi dimineața cu un nou telefon. M-a întrebat dacă nu cumva puteam să-l anunț și pe profesorul George Șerban, telefonul acestuia fiind defect. „îmi imaginez că-l vedeți.” „Vă înșelați, i-am zis. Nu l-am văzut de când...” Aici m-am oprit. Mi s-a părut nepotrivit să intru în amănunte cu un străin, să-i explic de ce nu-l mai văzusem de multă vreme pe fratele mamei, de la care tata a aflat de existența liceului „Spiru Haret” (unde „unchiul George” era subdirector și profesor) și de concursul la care m-am prezentat în toamna anului 1937 pentru obținerea uneia din cele cinci burse oferite de comitetul școlar copiilor săraci, dar de care anumite împrejurări m-au înstrăinat pe la sfârșitul clasei a VII-a. Ca să pun punct conversației, am promis că voi găsi, cumva, un mijloc pentru a-l anunța de întâlnire.

În următoarea zi, am cutreierat vreo oră străzile care pătrund în Șoseaua Mihai Bravu, acoperite în parte de noroiul lipicios rămas de la camioane și înmuiat de ploaie, în căutarea blocului cu numărul P 12. De câteva ori am fost pe punctul să renunț. Îmi

părea rău că-mi luasem obligaţia să-l anunţ pe „unchiul George” de întâlnirea de la liceu, riscând o regăsire jenantă, mai ales că nu mă simţeam în stare să înfrunt o explicaţie; ce rost mai avea să-i fac reproşuri unui om de nouăzeci de ani?

„Unchiul George” îşi trecuse examenul de licenţă cu distincţia maximă, „magna cum laude”. Din păcate pentru el, bursa de studii rezervată în principiu celui mai bun student din ţară, care i-ar fi permis să se specializeze în străinătate, i-a fost acordată unui absolvent cu rezultate mai slabe, dar cu relaţii mai puternice. Experienţă din care a reţinut, pe lângă amintirea unei nedreptăţi, convingerea că, mai presus de orice, e poziţia socială. Adora să fie salutat respectuos, să i se zică „domnul” şi de către surori şi să ţină mici discursuri iluministe ţăranilor din Lisa, strânşi în jurul lui, pe uliţă, duminica după-amiază. În Bucureşti, îşi dorea să fie invitat de lumea bună, să aibă relaţii care să-l asigure că ambiţiile sale mergeau pe teren solid, se purta, din câte am auzit, fermecător cu cucoanele mai ales, pe scurt, prospera în limite mic-burgheze şi nu era, se spunea, deloc rău ca profesor. Mie, însă, îmi arăta o altă faţă, aspră şi autoritară. Nu vroia să se afle că eram rude, poate şi din grija de a nu-i influenţa pe ceilalţi profesori, dar, poate, şi pentru că-l supăra, cumva, sunetul strident făcut de blacheurile bocancilor mei pe coridoarele unui liceu neobişnuit cu aşa ceva. O singură dată mi-a arătat simpatie. Mi-a cerut, când am plecat într-o vacanţă de Crăciun, prin clasa a II-a sau a III-a, să mă duc să văd dacă livada lui din „luncă” era bine împrejmuită. I-am scris despre lacătul care atârna, încuiat inutil, la poarta unui gard părăginit, cu nenumărate spărturi prin care iepurii intrau nestingheriţi şi rodeau coaja merilor, iar el mi-a trimis o telegramă neaşteptată de care am fost mândru: „Felicitări pentru stil”. Când m-am întors însă din vacanţă, în prima dimineaţă, ni s-a inspectat ţinuta la intrarea în liceu. Cu acea ocazie a ieşit la iveală aspectul neregulamentar al buzunarelor mele, pe care le înfundam la micul dejun, la internat, cu pâine, în vederea recreaţiilor. Am fost pus să le golesc şi am primit de la „unchiul George” o palmă usturătoare şi umilitoare în faţa colegilor.

Până la urmă am găsit blocul. Era și timpul. Ploaia formase adevărate băltoace, iar pantofii mei începuseră să tragă apa ca o sugativă.

Am întârziat puțin înainte să sun. M-am întrebat cum va reacționa, văzându-mă. Ce-mi va spune? Ce să-i spun? Ca să tai nodul gordian al încurcăturii în care mă vârâsem singur, am apăsat lung, ferm, butonul soneriei, pregătindu-mă să aud pași. A urmat o lungă liniște și, după o ezitare, am mai sunat o dată. De data aceasta, o voce răgușită mi-a strigat dinlăuntru :

— Intră.

Am împins ușa și am pătruns într-un vestibul semiîntunecos. La capătul lui mai exista o ușă, care era deschisă. Cum nimeni nu-mi venea în întâmpinare, am tușit și aceeași voce mi-a repetat:

— Intră.

Mi-au trebuit câteva clipe, înaintând, până ce m-am dumirit de unde venea vocea. Din pat. „Unchiul George", pe care l-am recunoscut imediat, și un alt bătrân stăteau vârâți sub plapumă, ca să se încălzească, fiecare cu câte o scufie pe cap.

— Mă scuzați, am zis, zăpăcit de acest tablou comic. Fără să mă îndepărtez de ușă, cu gândul să plec cât mai repede, am precizat scopul vizitei mele, care se nimerise să fie inoportună. Dar „unchiul George" a dat plapuma la o parte, s-a ridicat în capul oaselor și, după aceea, vârându-și picioarele în niște papuci de pâslă, a venit spre mine cu mâinile întinse, în dorința evidentă de a mă îmbrățișa.

— Ia te uită! Nu mă așteptam la această vizită. După atâția ani... Era să nu te mai recunosc, bată-te Dumnezeu să te bată.

în fața mea se afla un bătrânel îmbrăcat într-un halat roz, scurt, demodat și cu pantaloni negri. Scufia de pe cap îi dădea acum un aer și mai caraghios, fiindcă „unchiul George" imita parcă gesturile unui om în ținută de seară care-și salută ceremonios și afectuos oaspeții. Avea exact atitudinea ușor teatrală de odinioară, numai că împuținată și oarecum degradată de vârstă, de ambianță, din care pricină solemnitatea lui devenea puțin jenantă, dar și înduioșătoare, între noi fuseseră cu totul alt gen de relații.

— Ți-l prezint pe nepotul meu... s-a adresat el, protocolar, celuilalt bătrân, care rămăsese tăcut, lângă perete. Iar mie mi-a explicat: Dumnealui e un prieten al meu, fost funcţionar la Banca Naţională. Mai vine pe la mine și stăm amândoi ca doi huhurezi bătrâni, amintindu-ne de tinereţe...

S-a așezat pe un scaun tapițat, cu stofă uzată, în spatele unui birou negru, de modă veche, cu vopseaua scorojită, invitându-mă să-mi scot pardesiul și să-l pun pe marginea patului. Acum puteam să-l observ mai bine. Halatul, cu gulerul brodat, îi era ros în coate. Pantalonii negri și cravata, tot neagră, îi dădeau un aer pedant. Chelise. Numai în jurul capului mai avea câteva fire de păr alb, moale, mort. Mi-a atras atenţia și pielea craniului, ușor încreţită, ofilită.

Din ochii stinși, nesiguri, pierise trufia de odinioară, dar nasul coroiat, de pasăre de pradă, precum și obiceiul de a-și răsturna capul pe spate, într-o atitudine de efect, îi restituiau ceva din aplombul pierdut.

— Cum m-ai găsit? mi-a zis și, fără să aștepte răspunsul meu, a continuat pe un ton patetic, deplasând sensul întrebării. După cum vezi, m-am ramolit, am trăit prea mult.

Suferea, probabil, nu din pricină că trăise prea mult, ci din cauza marginalizării, a dispariţiei publicului din jurul său. Devenise un bătrânel șters, oarecare, într-o garsonieră din culisele vieţii, după ce râvnise să joace un rol pe scenă.

Dar știa încă, din instinct, să domine. Și-a închis ochii, și i-a acoperit apoi cu palma, aplecându-și capul, lăsându-mă să aștept stingherit. Între timp, celălalt bătrân a coborât cu mișcări încete din pat, și-a încălţat pantofii, și-a luat paltonul, căciula și s-a retras discret.

— Nu te mai conduc, a zis „unchiul George”, fără să-și schimbe poziţia.

— Nu, nu e nevoie, l-a aprobat celălalt. La revedere. De afară, se auzeau zgomotele mașinilor care veneau

să parcheze în spatele blocului sau plecau. Camera era decentă, dar cu un miros ușor și stătut de singurătate, în lumina tulbure care se prelingea dinspre fereastră, „unchiul George” părea o nălucă a altui timp. S-a sculat, totuși, neașteptat de vioi

de pe scaun.

Cu ce să te servesc?

Cu nimic. Mulţumesc.

Curios, se comporta de parcă ne despărţisem cu o zi înainte. Trecuse cu o uşurinţă uimitoare peste înstrăinarea pe care timpul o săpase între noi. Eu eram, în mod evident, mult mai încurcat decât el. La un moment dat, privindu-l, chiar m-am suspectat că mă folosisem de un pretext pentru a mă justifica faţă de mine însumi că-l căutam. Şi n-o făcusem oare în speranţa că, poate, voi ieşi astfel dintr-o inerţie a regretelor pe care doream să le limpezesc? Ajunsesem de mult la concluzia că era inutil să-i mai dezvălui reproşurile, întemeiate sau nu, pe care nu le rostisem la timpul potrivit. Preferasem, poate şi dintr-un soi de laşitate, să las vremea să le cicatrizeze, mulţumindu-mă să aflu cu totul întâmplător şi fragmentar, de la alţii, veşti despre el. Urmărindu-l cum dispărea în bucătărie, încă foarte drept pentru cei nouăzeci de ani ai săi, aproape un miracol de vitalitate, îmi părea rău că n-am lămurit când trebuia anumite lucruri care pe mine m-ar fi ajutat să mă eliberez de orice ranchiună, iar pe el să priceapă, eventual, reticenţele mele, să nu le atribuie o altă cauză.

L-am auzit moşmondind ceva în bucătărie, de unde a apărut cu un cuţit lung în mână.

— Nu e destul de ascuţit, mi-a zis, arătându-mi-l, după care s-a întors la treaba cu care se îndeletnicea acolo.

Juca teatru? Întâmplări petrecute demult, pe care le crezusem înmormântate pentru totdeauna în păcatele şi candorile anilor de liceu, experienţe care mă formaseră şi poate mă deformaseră reînviau cu o acuitate surprinzătoare şi absurdă. Încălcasem parcă un consemn şi stârnisem umbrele. Cu ce drept? Cu ce rost?

Din cameră, se observa destul de bine, lipseau unele obiecte care fuseseră, probabil, vândute recent, căci „unchiul George” se pregătea să emigreze în Italia, unde locuia verişoara mea Norița. Un dreptunghi mai curat pe perete indica locul unde fusese un tablou. Un altul, mai mare, sugera că acolo fusese un dulap care dispăruse. Pe fereastră se vedeau un petic de cer umed, mustind

de ploaie, și un zid neutru, sub un balcon de fier forjat acoperit cu sticlă verde. Dincoace de ea, însă, aproape totul devenea echivoc.

După vreo cinci minute, „unchiul George" a revenit din bucătărie, s-a scuzat că n-a reușit să deschidă o conservă cu suc de fructe și așezându-se din nou pe scaun, în spatele biroului, a început să răscolească de zor prin sertare. Absorbit de ceea ce căuta, uitase, parcă, de mine. Scotea hârtii, acte vechi, multe dintre ele îngălbenite, le examina - ciudat, fără ochelari! - mormăind pentru sine, nemulțumit: „N-o găsesc, nu știu unde am pus-o. N-o găsesc, fir-ar să fie...". În vreme ce așteptam să termine, m-am întrebat ce-ar fi zis dacă i-aș fi amintit de palma pe care mi-a dat-o pentru că fusesem prins cu buzunarele pline de pâine, dar am alungat acest gând meschin. Unele amănunte, pe care avem prostul obicei să nu le uităm, ar fi o necuviință să le scoatem la lumină din adâncul mizeriilor noastre. În fond, el n-avea cum să-și închipuie că în mintea mea de copil palma aceea va avea alte rezonanțe. A ridicat, deodată, capul din hârțoagele pe care le răsfoia.

— Vroiam să-ți arăt ceva care te-ar putea interesa, întâmplător am dat peste această informație. Tu știi de unde vine numele satului nostru, Lisa?

— Nu.

S-a rezemat de speteaza scaunului, a închis ochii pe jumătate, concentrându-se, și a început să-mi explice ca unui elev.

— Herodot arată că Xerxes, trecând Helespontul, a poposit câtva timp lângă un râu care se numea „Lisos" și care curgea pe lângă orășelul „Lisaia". Căutând în dicționare, am aflat că există un cuvânt grecesc „lisos", cu femininul „lise", un adjectiv care înseamnă „neted, plăcut, blând, liniștit etc.". Și mi-am zis: cam așa va fi fost locul unde a poposit armata lui Xerxes la 480 înainte de Christos...

Nu l-am mai urmărit. Explicația lui îmi părea pură fantezie. Am zâmbit în sinea mea amintindu-mi cum în liceu, când am auzit prima oară de Mona Lisa, m-am grăbit să-mi spun, încântat de această potrivire, că Lisa e un nume feminin. Și

„unchiul George” proceda oarecum la fel. Dar de ce-l preocupa chestiunea? Era vorba de o simplă, și explicabilă, plăcere etimologică?

— Ei, ce zici? mi se adresă el.

— Ce să zic? Interesant.

— Nu-i așa?

Pe birou se găsea o lampă veche. Alături, o lampă cu picior. În spatele scaunului tapițat, o mică bibliotecă, fără cărți. Numai pachete de hârtii legate cu sfoară.

— Acte, am aici acte foarte importante, mi-a zis „unchiul George”.

Privindu-l, mă încerca același regret: ce păcat că nu și-a urmat vocația de filolog! Cu pasiunea și aplicația lui pentru cercetare...

— Urlă casa pe mine, a murmurat el pe neașteptate, răspunzând oarecum gândurilor care-mi treceau prin cap. Uneori mă duc la un pantofar din apropiere. Mă uit cum lucrează. Mai trece timpul.

Nu mai auzea foarte bine, din care pricină întreba mereu „ce?” și s-a plâns, de asemenea, de cataractă.

— De ce nu te operezi? l-am întrebat. M-a fixat bănuitor.

— De ce să mă operez?

— Ca să poți citi.

A rămas pe gânduri câteva clipe, după care mi-a răspuns cu vehemență.

— Nu mă operez. Îmi e frică.

Am încercat să-l asigur că nu e o operație grea, că în trei zile problema e rezolvată. Dacă vroia, îi aranjam eu. M-a privit neîncrezător.

— La vârsta mea?

— Da, firește, i-am zis.

După o altă clipă de tăcere, a dat energic din cap, negativ.

— Nu mă operez. Dacă aș putea, aș face ceva la picioare. Să pot să umblu. Mă dor mușchii. Și mi-a arătat partea piciorului dintre coapsă și genunchi. Mă dor groaznic. Înțelegi? Groaznic.

— Ar trebui totuși să te operezi, am insistat eu, lipsit de tact.

— Nu, nu! s-a răstit el la mine. Și a tăiat aerul cu mâna,

dându-mi de înțeles că nu mai era dispus să discute această chestiune. După care, răscolind printre hârțoage din nou, s-a oprit la un carton vechi, îngălbenit. Diploma lui de licențiat „magna cum laude".

— De ce...? dar am renunțat să-l mai întreb de ce abandonase proiectele din tinerețe. Ce rost avea să-l amărăsc? El a priceput totuși ce vrusesem să-l întreb. Și, de data aceasta, a făcut un gest de lehamite, uitându-se în jur. Apoi a examinat îndelung peretele din spatele lui.

— N-am nici un cui care să țină, a zis, obligându-mă să tresar. Ce vroia să spună? A, nu e ce gândești tu, a izbucnit el în râs. N-am intenția să mă spânzur. Vreau să agăț o fotografie a mea, mare, din tinerețe, pe care am înrămat-o. Te miră?

— Deloc.

— Atunci de ce zâmbești?

— Ți s-a părut.

De fapt, observase bine. Îl recunoșteam în dorința lui. Dar m-a scutit de alte explicații, întorcându-se spre un fotoliu cu arcurile rupte, aflat sub fereastră, pe care se zărea o mașină de scris Remington, neagră, prăfuită.

— N-o cumperi? m-a întrebat el, cu un glas din care dispăruse orice umbră de melancolie și din care am înțeles că în clipa aceea nu-l mai interesam, probabil, decât în calitate de posibil cumpărător.

— Am una la fel de uzată.

— Dar ce mai scrii?

Am rămas descumpănit. Nu știam ce să-i spun. M-am uitat la pachetele legate cu sfoară din bibliotecă, mi-am adus aminte de proiectele lui din tinerețe, de a se duce în Spania și de a studia limba bascilor, și deodată, dintr-un impuls obscur, am simțit nevoia să improvizez ceva. I-am zis că aș vrea să scriu o carte despre Don Quijote. Deoarece unii îl cred nebun. Dar, tot atât de bine, el poate fi considerat un sfânt. De altfel, a fost supranumit „un Christos spaniol". Doar că nu e înconjurat de apostoli. E însoțit numai de Sancho Pânza, care nici măcar nu-și dă seama că învățătorul lui întemeiază și el o religie. Una în care credința în iluzii e valoarea supremă. În fapt, drumul lui Don

Quijote, la fel ca al lui Iisus, e fără întoarcere. Doar că el va sfârși ieșind din scenă, în loc să moară pe cruce.

„Unchiul George" m-a privit lung, cercetător. Mi s-a părut că pentru prima dată pe figura lui autoritară, acum veștejită, s-a ivit un licăr de simpatie pentru mine. Apoi, a izbucnit, cu o energie care m-a surprins, într-un hohot de râs.

— Cum? Cum ai zis?

Avea din nou figura de altădată și, o clipă, m-am temut că-mi va da o palmă.

4. De fapt, nu-l mințisem decât pe jumătate. În studenție, am avut și eu un proiect legat de Spania. Am visat, nu să studiez limba bascilor, ci să pot reface într-o zi ruta lui Don Quijote, Spania fiind singura țară pe care mi-am dorit cu adevărat s-o cunosc, împrejurările nu mi-au îngăduit, însă, decât o noapte și o dimineață petrecute la Madrid, în trecere, între două avioane. De la aeroport, m-am dus la hotel, iar de la hotel, lăsându-mi valiza nedesfăcută, am pornit-o pe străzi. Și am umblat absolut la întâmplare până noaptea târziu, când m-am întors răpus de oboseală. Dimineața, m-am trezit devreme și am alergat la muzeul Prado unde, ce ironie! am avut la dispoziție exact cele „trei ore" de care vorbește Eugenio d'Ors, după care, pe o căldură nimicitoare, a trebuit să fug la hotel, cu sufletul la gură, să-mi iau valiza și să mă arunc în primul taxi, implorându-l pe șofer să facă imposibilul pentru a se descurca prin aglomerația infernală a amiezii spre aeroport.

După '89, când aș fi avut posibilitatea să-mi împlinesc proiectul la care visasem cândva, mi-am dat seama că și pasiunile îmbătrânesc. Mă leagă și azi de Spania un sentiment complicat, dar nu m-aș mai sui într-un avion să mă duc s-o văd. Pe deasupra, dacă în tinerețe mă credeam înrudit cu Don Quijote, acum constat că sunt exact opusul lui.

Cel puțin, dintr-un punct de vedere. Numele sub care Don Quijote a rămas celebru e un nume nou. Când pleacă, iese direct în câmp, ca să nu-l vadă nimeni și nu ține să-și ia rămas-bun de la cineva. Astfel, el ne lasă să înțelegem că nu mai are trecut, că nu lasă nimic în urmă. Deși e bărbat în vârstă, abia s-a născut. Trecutul este pentru Don Quijote o haină prea strâmtă, în care n-are cum să încapă ceea ce visează el. În schimb, în privința viitorului nu-și face griji. Se lasă în voia calului, sigur că orice drum îl va duce la nemurire.

Eu sunt exact pe dos. Mă copleșesc amintirile, iar la viitor prefer să nu mă gândesc.

5. Marc Aureliu spune undeva în „însemnările” sale: zeii au ținut sfat asupra mea și au decis ce urma să mi se întâmple. Cu unul ca mine, nu cred că zeii și-au pierdut vremea. Ce să caute ei prin Lisa? De ce i-ar fi interesat să intervină în regulile pe care tot ei le stabiliseră, probabil, cu multă vreme în urmă? Știau că viața în Lisa se supunea acestor reguli, fără să-și permită vreo abatere, și că instituțiile satului, bisericile (fiindcă erau două: una „mare”, ortodoxă, alta „mică”, greco-catolică), școala, crâșmele (acestea erau mai multe, cinci) și „gura satului” vor veghea asupra fiecărui destin. În consecință, m-au lăsat și pe mine să hotărăsc singur, de capul meu, ce voi face sau, mai exact, să mă descurc cum voi putea cu firea mea.

Azi, împlinesc 77 de ani. Vârstă pe care părinții mei n-au atins-o. Tata a murit la 62 de ani. Mama, la 71. Acum, sunt mai bătrân decât ei. Soarta mi-a îngăduit să trăiesc mai mult, de ce m-aș plânge?

Nu, nu mă plâng. Cel mult, voi recunoaște că-mi trăiesc bătrânețea rău.

6. M-am întrerupt fiindcă a sunat telefonul. Era o greșeală. Cel care sunase căuta o firmă.

Faptul că nu mi-am sărbătorit ziua de naștere niciodată m-a scutit de felicitări, de ipocrizii, de euforii false. În schimb, mi-a lăsat aniversările să semene cu o cameră goală sau cu duminicile în care te aștepți să se întâmple ceva deosebit de zilele obișnuite, și nu se întâmplă. În mod fatal, am ajuns mereu la recapitulări, la bilanțuri, deși ele mi-au fost tot mai neplăcute, pe măsură ce „mai târziu" devenea „prea târziu".

Am în urma mea, trebuie s-o recunosc, nu puține aspirații prea vagi sau, pur și simplu, uitate, lucruri făcute pe jumătate sau făcute rău, ambiții la care am renunțat sau pe care n-am fost în stare să le împlinesc. Nu mă consider un idealist ratat, dar nu sunt nici foarte departe de această condiție în anumite privințe. Sigur, eșecurile nu ne sunt totdeauna imputabile integral. Am fost „ajutați" și de vremuri sau de împrejurări uneori. Alteori, se nasc din iluzii prea mari, din așteptări exagerate, din supraestimarea posibilităților noastre. Dar eșecul meu în planul relațiilor umane, care m-a adus la bătrânețe în pragul mizantropiei, cum l-aș putea motiva? Prin tendința de a mă lăsa „folosit" de tristețile mele? Prin dificultățile pe care mi le-am creat singur fiind și impulsiv și ușor de rănit? M-am străduit în viață să rămân onest și n-am pe conștiință nici o porcărie, dar asta nu a fost suficient, se pare. Dacă nu mi-a fost dat să fiu nici cinic, nici stoic, trebuia, poate, cel puțin, să refuz să fiu un „lup singuratec". Or, n-am făcut decât să-mi duc și în lume bârlogul, ca Diogene butoiul, mulțumit că, din când în când, mi se ofereau semne de prietenie și de simpatie. Din care nu m-am socotit dator să învăț ceva. Sau n-am putut.

În fond, nu știu dacă pot pretinde că am știut ce vreau de la viața. Nu mi-au lipsit țintele false și entuziasmele naive. Reveriile polare din adolescență, pe urmele lui Nansen sau Amundsen, au fost niște mofturi romantice. Mă imaginam printre banchize stând lângă o sobă de teracotă pe care o

înfundam continuu cu lemne. Căutarea „secretului secretelor” n-a fost nici ea o aventură prea serioasă, deși mă înduioșează faptul că am fost în stare să-mi pierd atâtea după-amieze, prin anticariate, crezând într-o legendă. Poate, singura cu adevărat grea de consecințe posibile în destinul meu a fost ideea că nu ne putem împlini prin „măsură”, ci prin „lipsa de măsură”; că nu „înțelepciunea” de a cântări atent orice risc e de invidiat, ci „nebunia” de a îndrăzni fără măsură, de a crede fără măsură, de a iubi fără măsură. Numai că tocmai aceasta convingere am tratat-o cu prea multă măsură!

Ceea ce am reușit în mod sigur a fost să dau altora o impresie greșită despre mine. Par sau, oricum, am părut un ardelean sobru, cu picioarele bine înfipte în pământ, serios și ursuz. Cum am mărturisit în *Deșertul pentru totdeauna*, din toate aceste trăsături, e adevărată numai ultima. Sunt posac, morocănos, am moștenit-o pe mama, ca fire. Și n-am nimic din calitățile unui ardelean. Ardelenii sunt, în genere, buni gospodari, realiști, pragmatici. Eu sunt tot ce poate fi mai străin de aceste însușiri. Gospodar nul, romantic înclinat să-și viseze viața, în loc s-o trăiască, introvertit cu o sensibilitate bolnăvicioasă, care ajunge ușor jucăria susceptibilităților sale, cam așa arată ce se ascunde sub aerul meu de persoană chibzuită. Dar se pare că nimeni nu m-a crezut. Mărturisirea mea a fost luată drept cochetărie. Probabil, când ești prea sincer, dai de bănuit.

7. Ar fi cazul să spun ceva despre cea mai penibilă - și cea mai inutilă - descoperire pe care ți-o rezervă bătrânețea. La un moment dat, constați că nu mai trebuie să faci nici un efort pentru a fi modest. Mai mult: modestia a încetat să fie o virtute. Acum, îți e impusă de ceea ce trăiești. Nu mai ai ambiții, nu mai ai nici dorințe, în afară de cele legate de sănătate. Nu-ți mai pasă nici cum te îmbraci. Dacă, altădată, te simțeai lezat sau, măcar, deranjat când cineva arunca o părere nu tocmai bună despre tine, acum aproape nu te mai interesează cum te judecă alții. Ești, cumva, deasupra răutăților, a invidiilor sau a antipatiilor care ți-au tulburat viața.

Mizeriile bătrâneții nu sunt, fără îndoială, o noutate. Teoretic, cel puțin, le-am așteptat și eu. Căci nimeni nu scapă de ele. Modestia impusă, cu care nu te poți lăuda, pe care te vezi constrâns s-o suporți, e, însă, o surpriză greu de digerat. Ani în șir, ai crezut că însemni și tu „ceva". Niciodată n-ai avut suficientă imaginație pentru a-ți închipui lumea fără tine. Chiar dacă n-ai mers cu vanitatea până la paranoia de a crede că lumea se învârte în jurul tău, că e nerăbdătoare să audă ce spui, ți-a lipsit inteligența sau puterea de a accepta că nu însemni mai mult decât fotografiile îngălbenite pe care cineva, după tine, le va arunca la gunoi.

Dar n-aș vrea să las impresia că modestia e cea care îmi dă puterea de a vorbi, azi, și în termeni neplăcuți despre mine. Nu sunt nici pe departe în situația de a mă analiza cu detașarea unui entomolog care studiază insectele puse sub lupă. Explicațiile pentru ideea de a căuta destinul și în defectele mele și în „fleacuri" n-au nici o legătură cu modestia.

M-am convins că sinceritatea absolută nu e cu putință. Există în noi bariere, pudori și ipocrizii pe care nu le putem depăși. Și nu jucăm doar pentru alții comedia de a vrea să părem mai buni decât în realitate. O jucăm și pentru noi. Aș vrea, însă, ca măcar sinceritatea de care sunt în stare să n-o ratez. Pe de altă parte - și poate că, de fapt, aceasta e explicația principală - s-a

accentuat în mine o pornire mai veche, autodestructivă, pe care am moștenit-o tot de la mama. Probabil, în psihiatrie boala aceasta, în care ai tendința de a te vedea ca persoană defectă, are un nume. Am și citit ceva despre asta. Acum, ea s-a agravat. Instinctul vital, care m-a ajutat să fac față și melancoliilor și pesimismului, mereu latente în mine, dă semne de oboseală. Uneori, am impresia că nu mai aparțin lumii actuale. Și dacă n-aș fi avut o totală inapetență pentru alcool, poate n-aș rămâne străin de zeul al cărui nume l-am văzut scris pe toate gardurile în mahalaua unde am locuit ca student, trecând prin groapa de la bariera „Bacchus”.

8. De bănuiala de „narcisism” nu țin să mă apăr. Ce să spun? Să explic că însuși termenul e dubios? Cine a citit atent legenda știe că la originea întâmplării s-a aflat Nemesis, cea care veghea la greci ca totul în univers să fie în echilibru și care, revoltată de răceala arătată de Narcis fetelor și nimfelor îndrăgostite de el, l-a pedepsit pe tânărul misogin să se înamoreze de propriul chip. Pe deasupra, „narcisism” să însemne, oare, că nu mai poți iubi decât disperat?

Cam toate certitudinile mele, câte au fost, sunt acum ciuruite de îndoieli, ca niște haine roase de molii. Mi-ar fi greu să numesc una care să fi rămas intactă. Numai când deschid fereastra, dimineața, să vină aer proaspăt și mă uit cum se luminează frunzele oțetarilor în curtea vecină, simt că pot iubi și o lume pe care n-o înțeleg.

S-a înnorat oare? N-a mai plouat de vreo două săptămâni și cred că, dacă va continua seceta care a pârjolit, am auzit, câmpurile, va fi compromis și porumbul, nu numai grâul. Ieri au fost 40 de grade la umbră. Ceva mai devreme, când am ieșit în curte, căldura mirosea, parcă, a hoit. Dacă s-ar răcori puțin, aș putea să ies să mă plimb. Altfel, trebuie să rămân în casă. Doctorii mi-au recomandat să evit zăpușeala.

9. Niciodată nu m-am gândit serios ce voi face la bătrânețe. M-am comportat de parcă o asemenea perspectivă nu exista decât teoretic și pentru mine. Chiar și după ce am trecut de șaptezeci de ani, când nu mai puteam să alerg după autobuz, ca să-l prind în stație, și am început să am probleme cu somnul, n-am fost mai puțin superficial. Bătrânețea continua să rămână, în capul meu, grija altora. Mă feream, cu o stupidă cochetărie, să spun că „sunt un om bătrân". Preferam formula ipocrită„sunt un om în vârstă". Și mă străduiam să mă conving că totul era ca înainte. Așa se face că nu m-am obișnuit treptat cu declinul fizic și cu neplăcerile legate de el. Noutatea că viața s-a cam dus, că trebuie să mă bazez din ce în ce mai mult pe amintiri, m-a prins nepregătit, m-a luat prin surprindere. De aceea m-a zdruncinat, cred, mai rău decât pe alții. Când am ieșit din spital, după infarct, era soare, aproape vară. Dar, în loc ca asta să-mi facă plăcere, căutam locurile cu umbră. Strada însorită mă obosea, îmi accentua sentimentul confuz de om terminat.

După doi ani, am suferit un accident cerebral. Din fericire, minor. Venite una după alta, cele două lovituri mi-au distrus, însă, sistemul defensiv. Am fost în situația unui boxeur care primește un pumn direct în bărbie și se trezește prăbușit la podea. Am început să-mi dau seama că, din actor pe scena vieții, deveneam un figurant.

Situație în care te lămurești, însă, pe deplin ce valoare are pretenția că bătrânețea este „vârsta înțelepciunii". Pe dracu'! Depinde ce-or fi înțeles prin „înțelepciune" cei care au lansat enormitatea asta. Dacă s-au gândit, cumva, la „înțelepciunea" de a te ridica deasupra tuturor vanităților și ambițiilor, preferam să nu mă bucur niciodată de acest „privilegiu". Acum, nu mă mai scol speriat că am întârziat unde trebuia să ajung, nu mă mai îmbrac în grabă, nu mai plec ca din pușcă, în schimb am descoperit că am prea mult timp liber, că semăn unui obiect scos din uz. Pascal zicea că toată nenorocirea omului vine de-acolo că nu poate rămâne liniștit în camera sa. Bine, și ce să facă

dacă rămâne? Aș fi vrut să fiu în altă parte acum, nu aici. Azi-noapte, m-am trezit dintr-un vis râzând și bătându-mi palmele una de alta în timp ce spuneam: „Aceasta e mâna mea dreaptă și aceasta e mâna mea stângă". Numai că le arătam exact pe dos! Poate, mi-a fost dat să fiu mereu altundeva decât trebuia.

10. Abia acum înțeleg ce-a vrut să spună sfântul Augustin zicând că memoria își amintește chiar și de uitare! Simt, aproape real, mirosul amar al toamnelor în care coceam, cândva, cartofi în pădure. Îi scoteam din jar cu coaja arsă, neagră și plină de cenușă, îi curățăm și îi mâneam în vreme ce mă înțepau ochii din pricina fumului, iar norii alergau deasupra noastră pe cer. Și câtă frumusețe exista în tristețea acelor sfârșituri de vacanță! Trântiți în iarbă, după ce ne plictiseam de cartofi, ne mânjeam degetele cojind nuci verzi. În sat, câinii nu mai tresăreau noaptea prin somn, ca vara, când, toropiți de căldură, se repezeau uneori furioși spre poartă, deși nu trecea nimeni. Soarele nu mai avea putere. Se apropiau ploile reci, vântul căpăta iz de iod, dar ultimele zile de vară îmi păreau de o dulceață sfâșietoare.

Mi-a plăcut să cred că faptul de a mă fi născut vara, în cea mai fierbinte lună a anului, nu e un simplu detaliu biografic. Și nu mi se pare că m-am înșelat. Asta ar explica și de ce tristețile mele au fost, în general, luminoase, de ce, dincolo de aerul meu posac, au ars mereu otrăvurile unor pasiuni utopice. Aveam, mi s-a spus, fix un an când părinții m-au luat cu ei la seceriș. Și, după ce au așezat leagănul la umbra unui snop de grâu, prinși cu lucrul, n-au observat că, la un moment dat, am rămas fără apărare, sub soarele violent de iulie. Când și-au dat seama, eram roșu ca un rac fiert. Urmările, din câte am înțeles, au fost dezastruoase. Numai printr-o minune am scăpat cu viață. Dar arsura aceea, care m-a costat un rând de piele, a devenit, parcă, destin, transformându-mă într-un „om al verii". În nici un alt anotimp nu m-am simțit mai în largul meu. Toamnele, cu burnițele lor putrede, iernile cu zloată și frig, primăverile, capricioase și grăbite, n-au fost pentru mine decât o lungă așteptare a verilor. Mi-au plăcut cerurile spălăcite de secetă, pietrele înnegrite de lumină la amiază, ierburile cu sucuri amețitoare, puternice, zilele toride pe care le înjurau alții, când câinii se târau cu limba scoasă după un petic de umbră. Vara, la

mare, căpătăm culoarea castanelor coapte, dormind ore întregi pe nisipul fierbinte. Răpus de căldură, uitam pe plajă de aproape toate grijile și problemele. Nicăieri, altundeva, secretul fericirii nu mi s-a părut atât de simplu. Eram tentat să caut urmele lui Ulise printre ciulinii înfloriți și pietrele de o strălucire cenușie de pe faleză.

Într-un fel, vara m-a ajutat, probabil, să obțin prin simțuri ceea ce nu mi-a fost dat să am prin credință. N-a fost nevoie să aflu din cărți sau de la alții că sacrul există în natură, după ce am depășit faza „preistorică" din viața mea. Verile petrecute în copilărie cu vacile pe Calea Secii mă făcuseră expert nu numai în mirosurile ierbii, ci și în alte performanțe ale „bunului sălbatec". N-aș putea confunda, nici azi, sunetul ploii dintr-un parc cu sunetul ploii dintr-o pădure. Când am crescut și mă duceam la coasă, pe Seaca, mă culcam în iarbă, la amiază, să mă odihnesc o jumătate de ceas sub mărul cu mere „lătănețe". Deasupra mea, nu se clătina, deseori, nici o frunză. Lumina se filtra printre crengi, ascultam zumzetul insectelor și nu-mi mai trebuia nimic.

Tot vara, dacă se prăbușeau nori amenințători, bolovănoși, de grindină, dinspre Olt, întunecând cerul, se porneau să sune clopotele de la cele două biserici, implorându-l pe Dumnezeu să cruțe recoltele. De fiecare dată, asistam la un spectacol cosmic, în egală măsură grandios și înfricoșător. Norii erau de un vânăt dur, ce bătea spre negru. Canonada fulgerelor și trăsnetelor făcea aerul să vibreze, dându-i o tensiune misterioasă în care se amestecau panica și evlavia. Păsările coborau, speriate, și se ascundeau. Până și nucii, de obicei calmi, nobili, păreau intimidați. Ascultam, fascinat, sunetele clopotelor care când se tânguiau, când aruncau spre cer o rugăminte patetică. Uneori, norii se risipeau ori se descărcau într-o ploaie violentă, dar fără grindină. Alteori, lanurile de grâu, de ovăz și de porumb erau zdrobite.

Așa ceva nu se poate trăi decât vara. Acum, însă, vara îmi arată o față ostilă, necunoscută. Soarele prea agresiv mă obosește, nu-l mai suport. Doar în amintiri mai pot crede că vara e anotimpul destinului meu.

11. Plecam de-acasă, cu Cioanta și Mali, cam la răsăritul soarelui. Mama îmi pregătea traista. Operație destul de sumară, căci duceam în traistă, totdeauna, cam aceleași alimente. Un coltuc de pâine, o bucată de slănină, un castravete, două ouă fierte și puțină sare, legată cu ață într-un colț al șervetului de cânepă. Restul alimentelor mi le procuram singur din pădure: ciuperci, pe care le frigeam pe jar, zmeură, afine, mure, alune. Câteodată, găseam în scorburile copacilor, după ce vâram în ele frunze umede scoase din foc, ca să împrăștie fum, și miere de viespi. Mai mâneam și „glojdani", niște plante dulci-acrișoare, mai înalte decât iarba.

După ce depășea ultima casă și o cruce veche, cu un Christ de tablă ruginită, „ulița" se transforma în „drum"; înecat de praf sau de noroaie care ajungeau până la butucul roții, când erau ploi multe. De o parte și de alta, se înșirau câteva livezi, cu meri tineri. Dincolo de ele, începea câmpul din partea de miazăzi, iar „drumul" devenea „Calea Brezii", după numele unui sat vecin. La o răspântie, Calea Brezii se îndrepta spre stânga. Din ea se desprindea, suind direct spre munte, Calea Secii, „calea regală" a copilăriei mele. De fapt, un drum banal, pietros, cum sunt drumurile de munte, folosit de lisenii de pe Delături pentru tot ceea ce trebuia adus la vale, dar pe care eu nu pot să-l privesc obiectiv nici azi. El ține, pentru mine, de preistorie sau de mitologie.

Calea Secii suia, printre livezi, până la „Șanț". De-acolo, devenea drum forestier. Numele îi venea de la pârâul Seaca, pe care-l însoțea o vreme. Arinii de pe margini și, mai sus, fagii lăsau foarte rar lumina să pătrundă, să usuce pământul după ploi, dar, în afară de locurile unde erau bălți, Calea Secii nu cunoștea noroiul. Pe acea fâșie de pământ pietros urcau carele spre pădure și se întorceau, spre seară, încărcate cu trunchiuri de brad sau de fag, precum și carele, cu loitre înalte, ce aduceau fânul ori otava din livezile de la poalele muntelui. De o parte și de alta, garduri de nuiele, întărite de tufe de mărăcini vii,

separau drumul de fânețe. Pe locurile unde pământul nu era strivit de roțile carelor, nici amestecat cu bolovani, creștea iarbă, bună de păscut, atât cât permiteau ferigile care năpădeau părțile mai umede. Existau și mici poieni, unde puteam întârzia mai mult, iar după ce depășeam livezile, pătrunzând, practic, în zona de munte, nu mai era nici o restricție. Acolo, puteam lăsa vacile să-și caute iarba pe malul Secii, printre brusturi. Noi plecam după afine, după mure oloage ori după ciuperci de pădure, mulțumindu-ne să ciulim, din când în când, urechile pentru a ne asigura că se auzeau sunetele tălăngilor. Fiecare cunoștea ce sunet scoteau tălăngile de la vacile sale așa cum un violonist își poate recunoaște și pe întuneric vioara. Când ne săturam de zmeură, de alune, de fragi, de afine sau de mure, făceam un foc zdravăn, frigeam bucăți de slănină înfipte în țepușe și picuram untura pe pâine. Apoi, improvizam tot felul de jocuri, ca să treacă timpul. Știam că n-aveam voie să pierdem vacile, care ne fuseseră date în grijă, că trebuia să le ducem, seara, acasă și că ne era interzis să coborâm în sat înainte de căderea serii, orice s-ar fi întâmplat. În afara acestor trei reguli de fier, de la care nu era îngăduită nici o derogare, ne puteam permite orice, să ne zbenguim, să stăm tolăniți la soare, să jefuim de cireșe cireșii sălbateci sau să umblăm după păstrăvi în apa, perfect cristalină, din Seaca.

Uneori, după-amiaza, veneau dinspre Olt neguri amenințătoare care înnegreau cerul. Cum aveam o bună experiență meteorologică și știam cât de năprasnice pot fi furtunile la munte, ne încropeam, atunci, în pripă o colibă din crengi, acoperite cu brusturi și iarbă, unde ne înghesuiam cum puteam. Evitam copacii înalți deoarece erau primejdioși. Nu o dată, trăsnetele despicau până la rădăcină copaci izolați. După ce se oprea ploaia, aprindeam un foc, să ne uscam hainele, și țopăiam, în jurul flăcărilor, goi ca niște sălbateci, până ce ne puteam îmbrăca. De coborât în sat, nu putea fi vorba. Trebuia să așteptăm să se însereze. Așa învățasem că „trebuie”. Iar respectarea datoriei care ne revenea în cadrul familiei era prima formă de seriozitate impusă de tradițiile din Lisa. De altfel, nici părinții nu se așteptau să coborâm. Poate că se îngrijorau,

uneori, văzând cum se întuneca la munte cerul, dar credinţa că tot ce fusese „scris” să se întâmple se va întâmpla avea rădăcini adânci.

12. Ce-a mai rămas în mine din cel care am fost pe Calea Secii? Acum sunt „aproape bucureștean". M-am obișnuit și cu mirosul de benzină arsă și cu „natura" din parcuri și cu cerul fără mister de deasupra orașelor. Mi-am pierdut deprinderile rustice, m-am „civilizat". N-am devenit, încă, și nici nu am cum să devin un bucureștean autentic, căci e de ajuns țipătul unui cocoș, auzit la amiază sau noaptea, pentru a se ruina întreaga mea experiență citadină. Dar asta demonstrează un singur lucru. Că am o identitate tulbure.

Păstrez în adâncul melancoliilor mele aroma ploilor din Lisa, rămasă ca umezeala în copacii bătrâni crescuți în locuri ferite de soare. Asta nu mă împiedică să văd în plecarea mea de-acolo o șansă. Bărbații între care am copilărit puteau zdrobi cu pumnul masa la cârciumă și aruncau brazii în car, în pădure, cum ai arunca un vreasc. Îi admiram, fără să pot spera că voi reuși într-o zi să le semăn. Mă simțeam mai slab, complexat de o fire visătoare, total nepotrivită cu realismul dur din Lisa. Am mai spus-o, probabil, dacă romantismul ar fi depins de opțiunea celor din Lisa, el n-ar fi existat. Acolo toate se rezolvau fără ajutorul sentimentelor. La biserică, prin rugăminți adresate lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor, iar la cârciumă, cu pumnii. Dacă era nevoie, se ajungea și la briceag.

De altfel, Lisa era un loc ideal, aș zice, pentru a demonstra selecția naturală susținută de darwinism. Nu exista dispensar, nu exista doctor, nu existau medicamente. Când, „sculptându-mi" bețele de alun cu care mergeam pe Calea Secii, îmi scăpa lama briceagului în vreun deget, puneam o „foaie a tăieturii" peste rană, ca să oprească sângele, și, pe deasupra, pământ. Nimeni nu auzise de tetanos. Și, la urma urmei, cine „avea zile" - asta era convingerea tuturor - trăia. Cine nu, „îl lua Dumnezeu".

Odată, mama m-a luat cu ea la „vale", să spele rufele. La întoarcere, vrând să sar din car, ca să deschid poarta, am căzut pe lângă ciubărul de rufe ude între picioarele vacilor. Am zăcut, după aceea, câteva săptămâni, fără să mă vadă vreun doctor și,

fiindcă „am avut zile”, mi-am revenit.

Și, totuși, ce mi-a rămas? îmi e destul de greu să explic. Pe de o parte, sunt convins că firea mea mi-ar fi creat serioase dificultăți în Lisa. Trebuia ori să-mi înăbuș sentimentele, pentru a nu mă face de râs, ori să mă însingurez, ceea ce într-un sat e mult mai greu decât într-un oraș. Pe de altă parte, afectiv, voi depinde mereu de acel sat. Și de modul lui de a pune în centrul vieții niște valori nefacultative, altele decât clasicele dulcegării din poveștile cu țărani idilici. Tot ce există în mine ca seriozitate provine din lumea copilăriei. Probabil, inclusiv lipsa de umor care mă face să nu pot gusta băşcălia, utilizată cu dezinvoltură în București pentru transformarea „catastrofelor” în „fleacuri”. Și nu văd nici o contradicție între faptul că am sfârșit prin a socoti sămănătorismul un moft de târgoveți care suspină după viața la țară, bându-și cafeaua la oraș, și convingerea că România a pierdut ceva important prin îmbrâncirea brutală a satului tradițional din mitologie în istorie. Cunosc, cred, limitele civilizației noastre agrare mai bine decât cei care o disprețuiesc. Dar nu mă voi putea alătura lor niciodată, deși știu că eternitatea „născută la sat” era condamnată să dispară.

Într-o privință, mă tem că am regresat. În Lisa, însăși curgerea anotimpurilor ritma viața și îi dădea un sens. Venea primăvara, trebuia urcat plugul în car. Venea vara și se cocea grâul, trebuia secerat, așezat în clăi, dus acasă, treierat. Totul se desfășura după un ritual precis. Pământul impune un stil de viață de la care nu te poți abate. Trebuie să ari când e timpul să ari, nu când ai chef. Logica țărănească nu e interesată să despice firul în patru. Și nici nu e dispusă să plece de la îndoială, cum a făcut Descartes, pentru a ajunge, astfel, la certitudini. Dimpotrivă, se sprijină pe idei care i se par indiscutabile, chiar dacă unii vor numi asta „conservatorism”. În schimb, eu am „reușit” să am, azi, numai îndoieli și să nu mai ridic ochii spre cer decât ca să știu când trebuie să iau umbrela.

Mi-a rămas, totuși, ceva care m-a ajutat să înțeleg ce separă mitologia de istorie. O sărbătoare adevărată e (sau era) în sat altceva decât se crede aici în București, adică „o zi de odihnă” sau, mai nou, „un weekend”. În Lisa, cel puțin, sărbătorile erau

„o stare”. Nimeni nu și-ar fi permis să iasă „în lume”, duminica, în haine obișnuite de lucru. Până și bătrânii care ieșeau din curți doar pentru a sta pe bănci, în fața caselor, fiindcă nu mai aveau putere să meargă și nici nu vroiau să se întoarcă, în pat, cu fața la perete, să moară, se îmbrăcau în cele mai bune haine. Sărbătoarea căpăta o lumină cu totul aparte și îi scotea pe oameni din obișnuit. Pentru mine, dangătul clopotului de la biserică era, în fiecare duminică dimineața, semnalul că trebuia să mă spăl, să mă îmbrac frumos, pentru a-l însoți pe tata care nu vroia să-și lase strana goală niciodată.

13. Una din cauzele pentru care omul nu mai gândește azi în mituri e că trăiește prea aproape de istorie. E terorizat și obsedat de ea. Invadat de ea. Înainte de a merge la școală, eu nu știam mai nimic despre istorie. Aflasem de la tata că „Domnul Ștefan" i-a snopit în bătaie pe turci și, fiindcă tata era un fel de „specialist" în povești cu Alexandru „Machedon", mă interesau și pe mine campaniile tânărului rege. Dar, mai mult decât ele, mă atrăgea cerul înstelat. Stăteam ore întregi, vara, cu ochii la bolta înstelată, în nopțile în care mă trimitea tata să țin un foc aprins în livada de pe Seaca, pentru a nu se apropia porcii mistreți. Și, dacă aș lua în serios o fantezie a „unchiului George", aș crede că interesul meu nu era întâmplător. Familia mea avea, pe lângă un supranume, Tonea, și o poreclă, foarte veche: „Bessu". Or, în aceeași zi în care l-a invocat pe Herodot, „unchiul George" mi-a zis că „bessu" s-ar putea să vină de la „bessii" ce populau, cândva, depresiunea Făgărașului, „terra vlachorum et bessorum", daci liberi și foarte iscusiți cititori în stele.

Ideea „unchiului George" nu m-a sedus, nu m-a făcut să-mi imaginez că sufletul unor uitați cititori în stele a ajuns până la mine. Am socotit-o o simplă curiozitate și atât. O aflam prea târziu. La ora aceea, cerul devenise pentru mine ceea ce este pentru orice bucureștean. Ceva lipsit de orice fior metafizic, un albastru decolorat banal, murdărit de fumul fabricilor, de unde, când se înnorează, cad ploile care umplu orașul de bălți. Altceva ar fi fost dacă, într-una din vacanțele sale, „unchiul George" mi-ar fi povestit despre „bessii". Atunci, ideea m-ar fi amețit, chiar dacă n-aș fi înțeles-o prea bine. M-ar fi făcut, cu siguranță, să mă uit cu alți ochi la pulberea scânteietoare împrăștiată pe cer. Mai ales că, pentru mine, cerul nu ținea de „cosmos". Era o parte a satului, o anexă tainică a lui, unde Dumnezeu se uita să vadă dacă s-a uscat fânul pe Seaca și a fost dus acasă, ca să poată slobozi ploile. În august, îndeosebi, când nopțile senine dădeau și prafului de pe uliță o strălucire misterioasă, cerul intra parcă în sărbătoare. Era fastuos, solemn și muzical. Atunci îl priveam

vrăjit. Mă fascina atât de tare încât nu mi-am putut stăpâni tupeul de a vrea să am, în puzderia de stele, o stea personală, oricât de mică. Dorință pe care mi-am îndeplinit-o, în cele din urmă, când am decis că „pogoniciul", o luminiță minusculă, ca un fir de praf, de lângă oiștea Carului Mare, îmi va aparține și o voi popula cum voi crede de cuviință.

14. Istoria a contat în copilăria mea mai puțin decât cerul. Îmi plăceau poveștile cu Alexandru „Machedon”, care au ținut locul, în cazul meu, poveștilor cu zâne, cu Albă-ca-Zăpada și cu spiriduși, dar istoria imediată, cea pe care țăranii din Lisa o „sabotau” prin tradiție, fiindcă treaba lor nu era să facă istorie, nu-mi trezea nici mie nici un interes. Într-o zi, am găsit într-o laviță o hârtie îngălbenită pe care scria ceva într-o limbă necunoscută. „Ce-i asta?”, l-am întrebat pe tata. „Las-o acolo, mi-a zis el, mi-a dat-o «domnu' din jos».” „Domnu' din jos” era „unchiul George”. După aceea, am uitat de hârtia respectivă și nici tata n-a mai pomenit de ea. Foarte târziu, după ce, întâmplător, am primit și eu una asemănătoare de la un muzeograf, am aflat că era o copie a unui pergament semnat la Sebeș, în octombrie 1664, de Anna Bornemisza, soția Principelui Transilvaniei Apafi Michai I. Documentul confirmă, ca boieri, pe Dobrin Greavu, pe Stoica și fiul său Radu, precum și pe Bucur Paler din Lisa, cu condiția ca ei să facă servicii militare ecvestre la castelul din Făgăraș. Informația am întâlnit-o și în cartea lui Ioan Cavaler de Pușcariu, *Date istorice despre familiile nobile române din Transilvania*, apărută la Sibiu, în 1895.

Când am citit „documentul”, scris în latină, am zâmbit și l-am aruncat în fundul unui sertar. Înțeleg de ce „unchiul George” și-a franțuzit prenumele. Vroia să scuture de pe el praful din Lisa, să-l „înnobileze”, deoarece „Gheorghe” îi suna, probabil, prea „rural”. Pe mine, însă, nu m-au încercat asemenea ispite. Nu m-a emoționat deloc faptul că un strămoș al meu folosea, lângă nume, epitetul nobiliar „de Lisa”. Și nu din modestie sau din bun-simț am reacționat astfel. Experiența de la „Spiru Haret” a fost, probabil, decisivă pentru felul meu de a înțelege modestia. De altfel, cam intuiesc ce valoare avea acea „boierie”, de vreme ce, într-un alt document, din 1678, se spune că pe așa-numiții „boieri liberi” principesa „i-a lăsat să-și zică boieri”, dar, dacă nu-și plăteau dările, puteau fi bătuți cu vergile, ceea ce nu prea sugerează un statut boieresc.

15. Vara, cele cinci cârciumi din Lisa erau goale în timpul zilei. Le trecea pragul doar câte un ins fără căpătâi, câte un târâie-brâu pe care toți, inclusiv copiii, îl priveau cu dispreț, deoarece nu exista rușine mai mare, pentru mentalitatea din Lisa, decât lenea. Numai după ce se întorceau de la lucru, dacă nu erau prea obosiți, unii se abăteau pentru o oră, două pe la Savu Iovii sau pe la Nica lui Laie, care-și deschisese cârciuma chiar la poarta bisericii „mari".

Duminica, însă, cârciuma redevenea o instituție de bază a satului, alături de biserică. De obicei tăcuți, oamenii din Lisa își dezlegau acolo limbile. Și tot acolo, după ce creșteau, băieții deveneau bărbați. Din primele ore ale după-amiezii, fumul de țigară se îngroșa de-l puteai tăia cu cuțitul. Și, cum se amețeau, clienții, înghesuiți în picioare în fața tejghelei, unde erau serviți în pahare mici, de sticlă groasă și tulbure, care nu fuseseră spălate, probabil, niciodată, ridicau vocea, zbierând aproape, pentru a fi auziți. Cineva care venea să cumpere chibrituri, sare, gaz, zahăr sau o sticlă de lampă, căci cârciuma funcționa și ca prăvălie „universală", abia reușea să se strecoare printre ei.

Mintea mea de copil n-avea cum să priceapă că bărbații din Lisa găseau în alcool o compensație pentru munca lor dură. Și, totodată, o iluzie: erau convinși că rachiul îi ajuta să prindă puteri. Dar certurile și încăierările care izbucneau la beție și se prelungeau uneori pe uliță au constituit principala traumă a copilăriei mele. Traumă care mi-a provocat, între altele, un ciudat inapetit pentru alcool, dus până la refuz organic, ceea ce, mai târziu, mi-a creat o problemă. Căci în Lisa nu era socotit bărbat cine nu îndeplinea trei condiții: să fie bun cosaș, să-și poată întemeia o gospodărie proprie și să bea o cantitate apreciabilă de rachiu fără să se clatine prea tare.

Am mărturisit altundeva că modelul după care m-am condus în viață a fost tatăl meu. Am iubit-o mult și pe mama, dar am crescut, de mic, în cultul tatălui. Am fost grozav de mândru când am aflat că la școală fusese trecut din clasa a doua direct în

clasa a cincea, după care i se dăduse absolvența de șapte clase. Învățătorii și preoții din sat, împreună cu un comitet de la Sibiu, interesat de ridicarea unor intelectuali români din satele aflate în acea margine a imperiului habsburgic, au vrut să-l trimită la liceu pe cheltuiala lor, dar s-au izbit de bunicul meu. Se povestea, încă, în copilăria mea că, în timpul războiului, trimitea fetelor din sat versuri scrise pe coajă de mesteacăn și am văzut, apoi, studenți la Politehnică uluiți de ușurința cu care tata făcea, fără creion și hârtie, calcule de geometrie în spațiu. Spre deosebire de mine, era o natură fericită, plăcută și extrem de sociabilă, iar faptul că nici notarul nu se descurca fără ajutorul lui în cartea funduară îi asigura un plus de respect în sat. Un singur cusur îi găseam tatei. Nu-i displăcea băutura.

Nu era, ca alții, certăreț la beție. Dimpotrivă, devenea excesiv de vesel și de vorbăreț. Căpăta atunci o mare dorință de a-și etala cunoștințele, în special cele legate de istorie, geografie și astronomie, și, în ciuda faptului că vocea îi era stinsă, gâjâită, urmare a celor trei zile cât fusese îngropat de un obuz în primul război mondial, începea să cânte. Mă crispam, însă, când mama mă trimitea duminica seara să-l chem acasă și mă duceam cu inima strânsă. Nu-mi plăcea să-l văd cu ochii înroșiți și mergând nesigur. Îl vroiam numai pe soclu. Când deschideam ușa cârciumii, mă izbea mirosul greu de rachiu, impregnat și în ziduri și în hainele oamenilor. Mă duceam repede la tata, fără să scot o vorbă, și-l trăgeam de mână. Din fericire, el nu mă lăsa să aștept. Plătea ce băuse și se îndrepta spre ușă.

16. După un anumit număr de pahare de rachiu băute, tata obișnuia să se laude că băiatul lui va fi, cândva, „subsecretar de stat” și că va locui „într-un bloc, la etaj”. Curios e că nu se avânta niciodată să zică „ministru”. Invariabil, se oprea la o treaptă inferioară. Probabil, nu cuteza să treacă de o anumită limită, nici măcar sub influența rachiului. Cei cărora le destăinuia acea aspirație nu știau, cu siguranță, cu ce se îndeletnicește un „subsecretar de stat”. Dar din faptul că „subsecretarul” era „de stat”, înțelegeau că era vorba de o funcție importantă. De aceea clătinau din cap, sceptici. Nu vedeau cum putea cineva din Lisa să ajungă la o treaptă atât de înaltă. Și, ca să nu-și arate îndoiala, goleau paharele, trântindu-le apoi pe tabla de zinc a tejghelei: „Mai dă-ne un rând”.

Deși eram la curent cu acel ideal al tatei (fiindcă, de câte ori mă duceam să-l chem acasă, ținea să-l comunice din nou celorlalți), eu cu atât mai puțin știam cam ce treburi învârte un „subsecretar de stat”. Nu mergeam încă la școală. Aveam, deja, „lecturi”, dar ziare nu ajungeau în Lisa. Singurele tipărituri, cu poze și cu referințe mai mult bisericești, erau calendarele venite de la Mitropolia din Sibiu. De unde să fi aflat ce era „statul”? Auzisem, poate, că la București erau „domni importanți”, dar pentru mine autoritatea o reprezentau notarul și jandarmii din Lisa. Iar legile erau fixate de părinți.

17. Ambițiile tatei nu mă tulburau. Eu aveam cu totul alte ambiții decât aceea de a deveni „subsecretar de stat". Pe la trei-patru ani, dorisem, fără să știu nimic despre Prometeu, să reinventez focul. Trebuind să spele niște rufe în curte, mama a comis greșeala de a mă lăsa singur, nesupravegheat, în casă. Și am profitat de ocazie pentru a pune în aplicare un proiect care mă muncea, probabil, de mult timp. Cu ajutorul unui lemn, luat din grămada de lemne de fag depozitată între picioarele sobei noastre de tuci, am lovit cu putere jarul, hotărât să sting focul, ca să-l reaprind cu mâinile mele. N-am reușit decât să fac să sară câțiva tăciuni pe niște obiecte inflamabile aflate pe lavița din fața sobei. Flăcările au ajuns repede la grinzi și, în clipa aceea, m-am speriat. Mi-am părăsit experiența și m-am strecurat în curte, fugind de la locul faptei. Abia după ce m-am văzut la adăpost, dincolo de poarta șurii, am strigat, anunțând-o pe mama că ardeau niște haine ale sorei mele. Ar fi ars, probabil, și casa dacă nu săreau vecinii, cu găleți cu apă. Nu mai țin minte ce am făcut în timp ce nenorocirea era, încă, pe cale să se producă. Probabil, am stat în grădină, îngrozit. Nu mai țin minte nici prin ce mijloace m-a determinat mama să revin în curte, când urmările isprăvii mele au fost înăbușite. Probabil, mi-a făgăduit că mă va ierta. Dar, după ce m-a prins, a vrut să-mi administreze o lecție, înainte de a mă ierta, ca să mă lecuiască de porniri asemănătoare în viitor. Pentru a da acelei lecții o formă cât mai convingătoare, s-a dus în șură, a luat funia cu care se lega, vara, fânul în car, a făcut un zbilț și m-a anunțat că mă va spânzura. Locul execuției era părul din fața grajdului, al cărui trunchi se despica în două la înălțimea unui om. Mama mi-a pus zbilțul în jurul gâtului, apoi a trecut funia prin despicătura părului și a tras ușor, cu grijă, chestionându-mă: „Mai faci?". Aștepta de la mine un „nu", slab și convențional, ca să aibă un motiv să mă ierte. Dar încăpățânarea mea era mai mare decât spaima. În consecință, am refuzat cu cerbicie să promit că voi pune capăt carierei mele de incendiator, ceea ce a

silit-o pe mama să simuleze mai departe hotărârea de a mă spânzura, pentru a mă determina să regret. Lecția de pedagogie a fost, însă, întreruptă de apariția tatei care n-a apreciat-o. În loc să mă ia de guler și să-mi tragă bătaia cuvenită, i-a dat mamei o palmă. Asta m-a șocat și mai rău decât dacă m-ar fi bătut. Cred că a fost singura dată când l-am înfruntat. Am țipat la el: „De ce dai în mama?". Eram atât de furios încât tata a izbucnit în râs, după care conflictul s-a aplanat.

18. Mai târziu, am avut alt proiect grandios. Am făcut, aș zice azi, ceea ce a făcut Malraux când a declanșat operațiunea înălbirii clădirilor din Paris. Lăsat singur acasă, m-am trezit cuprins de friguri artistice care nu suportau amânare. Drept care am luat o „cuțitoaie", o lamă de cuțit cu mânere laterale la ambele capete, și am răzuit de scoarță toți pomii fructiferi din grădină, pe care tata, pasionat pomicultor, abia îi altoise. Doream să-i fac albi, „mai frumoși". Am lucrat cu spor, până seara, încredințat că voi fi lăudat pentru strădania mea, și am fost sincer mirat când l-am văzut pe tata negru de supărare. Cum de s-a stăpânit, nu știu. Pomii s-au uscat toți.

19. Trauma legată de alcool și, îndeosebi, de rachiu a avut efecte și în alte planuri. Indirect, mi-a influențat și ea destinul.

E adevărat, rolul principal l-au jucat alte defecte. Ea ar fi rămas fără urmări sau, în orice caz, fără urmări serioase, dacă aș fi fost un personaj plăcut, cu farmec în societate, ca tata. Atunci, n-ar fi avut, poate, prea mare importanță că la petreceri, la sindrofii, stăteam toată seara sau toată noaptea cu un pahar în față în care abia îmi înmuiam buzele. Ursitoarele au vrut, însă, să fiu lipsit și de haz și de harul șuetei. În lume, vorbeam fie prea tare, ca orice timid care ține să demonstreze că nu e timid, fie prea grav, ceea ce se potrivea, de cele mai multe ori, ca nuca în perete. Nu eram în stare să înșir nimicuri simpatice, care asigură sarea și piperul conversațiilor, și, fiindcă simțeam asta, mă inhibam și mai rău. Cei care posedă darul de a fi degajați, naturali, în societate nu-și pot imagina, probabil, cât de penibile sunt eforturile de a-l suplini! Și cât de dezastruoase! Sfârșeam prin a mă teme că-i plictiseam pe ceilalți, că le stricam cheful, ceea ce mă bloca, și nu mai găseam tonul firesc. Dacă, în disperare de cauză, încercam să spun „bancuri", catastrofa era totală, deoarece în societatea românească cusurul de a rata poantele creează o impresie proastă. Rezultatul era cam același. Păream un ins acru, incapabil să se distreze, mai ales că, în timp ce eu rămâneam lucid - una din acele lucidități rele care pot compromite orice întrunire veselă - ceilalți se amețeau.

Asta m-a costat unul din cele mai penibile și mai triste eșecuri. Căci mi-am dorit enorm să fiu ceea ce se cheamă „un om de lume". Niciodată nu mi-am fost de ajuns. Am tânjit să am prieteni, să mă întâlnesc cu ei, să schimb impresii, să bârfim, să reformăm universul. N-am ținut să ajung un „lup singuratec", dimpotrivă, am vrut să mă bucur de viață într-o „haită". Pe scurt, mi-am dorit să duc o existență normală. Singurătatea am trăit-o ca blestem, ca ghinion, ca eșec, nu ca vocație. Mi-a fost impusă, ce-i drept, și de unele împrejurări, cum a fost situația în care m-am aflat, ca elev venit de la țară într-un liceu al protipendadei

bucureștene, dar, mai ales, de firea mea, cam anapoda alcătuită. De altfel, nu i-am putut înțelege niciodată pe pustnici. Forța lor de a fugi de oameni, de a se duce să discute cu Dumnezeu într-un deșert, mi-a inspirat, mai degrabă, nedumeriri și aproape compasiune.

Trauma din copilărie mi-a accentuat dificultățile, punându-mă în situația de a-mi lipsi totdeauna ceva. Rămas singur, doream să fiu cu alții. Fiind cu alții și nereușind să mă integrez în atmosferă, preferam să rămân singur.

Am sfârșit prin a-mi alege cu grijă ieșirile în lume. Nu mă mai duceam decât la cele la care, dintr-un motiv sau altul, eram obligat să merg. La acestea, mă foloseam de diverse tactici ca să evit senzația de corvoadă și să mă comport, cât de cât, onorabil. Apoi, sub pretextul vârstei, am renunțat cu totul. Am înțeles că eforturile mele erau inutile și că n-avea rost să insist. Există în mine un amestec de tristețe, de stângăcie

(între altele, n-am știut niciodată ce să fac cu mâinile când mă găseam în public) și de rigiditate, care nu putea să dea alt rezultat.

20. Într-o vreme, am încercat să ies din „destin” prin excese, prin frondă. Asta s-a întâmplat în primul an de studenție, când, în dorința de a-mi demonstra că nu eram inferior colegilor mei care mergeau la baluri sau la ceaiuri, m-am hotărât să mă „educ” prin voință, să-mi impun să beau și să mă distrez, după principiul „tropăie cât mai tare, ca să nu ai timp să-ți fie jenă”. Era imediat după război, ani foarte tulburi, dar și cu o mare nevoie de defulare. Atunci, m-am lansat, cu o sumbră seriozitate, în niște exhibiții ridicole.

În special la balurile studențești mă străduiam să nu-mi dau de gol inapetitul pentru alcool, de parcă era vorba de o boală rușinoasă, urâtă, de care nu vroiam să afle nimeni. Balurile aveau loc, săptămânal, sâmbăta noaptea, și se organizau în cantina „Casei studenților”, de pe Plevnei, scoțându-se mesele și amenajându-se „un bufet”. Cum nu prea dispuneam de bani, întrucât posibilitățile de a ieși din jena financiară se mărgineau la nopțile în care făceam pe hamalul în Gara de Est, nu puteam oferi eu, aproape niciodată, băutura. Însă nu mă lăsam rugat prea mult în cazul că vreunul dintre colegi ținea să se arate generos. Și, cum s-a întâmplat cam mereu în exagerările mele, nu cunoșteam limite, la care s-ar fi cuvenit să mă opresc. Făceam, dimpotrivă, eforturi ca să par un „dur”, ascunzându-mi cu grijă complexele.

Din acea perioadă, am la activ câteva bravade pe care, cu indulgență, le-aș socoti puerile. Cineva mi-a arătat cum poți să spargi un pahar în dinți și pe urmă să pisezi sticla în măsele până ce devine făină, pentru a putea s-o înghiți. „Numărul” mi s-a părut grozav, de mare efect. Am încercat la câteva baluri și am reușit. Sunetul sticlei pisate era sinistru și eficient. Asistența se uita înfiorată de curiozitate și teamă la mine, ca la un „câine rău”, gata să muște dacă era cumva zgândărit, iar eu îmi savuram succesul, plăcut impresionat de faptul că unii, mai slabi de înger, se speriau. Învățasem, de asemenea, cum să arunc cuțitul la distanță, ca indienii, înfigându-l într-un copac, și eram încântat

de câte ori găseam pe cineva care să-mi admire îndemânarea, în anul marii secete, în 1946, mâneam la cantina „Casei studenților". Nu primisem cartelă, din pricina unor neînțelegeri, și, împreună cu un grup de studenți, de la diverse facultăți, am pus la cale o stratagemă de a obține bonuri, pe sub mână. Misiunea mea, în cadrul acelui grup, era una de descurajare a celor care ar fi avut poftă să ne ceară cartelele sau să ne întrebe cum ne procuram bonurile. Când intram în marea sală a cantinei, luam de pe prima masă un cuțit și-l azvârleam prin aer să se înfigă, zbârnâind, în lemnul unei mese la care nu stătea nimeni. Și mă umflam în pene de fiecare dată, observând ce impresie puternică provoca acel gest „terorist", luat în serios, deși nu era decât o bravură comică. Din aceleași motive, ce nu țineau doar de vârstă, fumam îndrăcit, am învățat să bat step, cum vedeam prin filmele americane cu Fred Astaire, și mă străduiam să epatez ca dansator. Dimineața, când ieșeam de la bal, ridicam capacul unei guri de apă și mă spălam, apoi, până la brâu, sub privirile dezaprobatoare ale trecătorilor care trăgeau, probabil, concluzii foarte triste despre apucăturile tinerei generații, ce nu fusese pe front ca să se maturizeze și nu găsea ceva mai bun de făcut decât să-și etaleze lipsa de educație. Într-o zi, am coborât dintr-un tramvai aglomerat, nu pe scara vagonului, împreună cu ceilalți călători, ci pe fereastra deschisă (era vară).

A durat vreun an acea criză, comparabilă cu o acnee juvenilă, de care-mi amintesc cu jenă. Probabil, „vitejia" pe care mi-o dădeau complexele și care mi se pare foarte caraghioasă acum, prin ambițiile ei exagerate, era mai puternică decât teama de ridicol. Sau poate că teama de ridicol a apărut mai târziu. Nu mai știu.

21. Dimineață, m-am sculat cu gândul că fiecare om are haosul său personal. Și că în raporturile cu acest haos, există trei faze. În prima, îți ignori haosul, în a doua, rătăcești prin el. În a treia, încerci, dacă mai ai timp, să pui puțină ordine.

Cam asta aș vrea să fac aici.

Dar cum? Lăsându-mă în voia stărilor de moment și amintirilor?

Când te privești într-o oglindă spartă, e singurul mijloc, probabil.

22. Aveam vreo nouă sau zece ani când m-a trimis tata să duc câțiva bulgări de sare oilor noastre la o stână aflată dincolo de creasta munților. Treabă pe care o făceau totdeauna copiii. La întoarcere, grăbindu-mă, m-am rătăcit prin pădure. Se înnoptase. Noapte de vară, cu cer adânc și magic, dar eu aveam alte griji. Mergeam pe un covor de frunze uscate care foșneau amenințător. Cu inima strânsă, mă gândeam la duhurile muntelui, despre care auzisem multe povești înfricoșătoare. Simțind că mă lasă nervii, am rupt dintr-un fag o creangă subțire cu care am început să izbesc trunchiurile copacilor, în timp ce zbieram cât puteam: „Nu-mi e frică, nu-mi e frică...". Asta mi-a dat curaj.

Ce simplu era atunci! Acum, curajul se obține mai greu.

După unii, nefericirea ar avea, se pare, două izvoare. Frica de moarte și frica de Dumnezeu. De Dumnezeu nu mă tem. Și nu pentru că n-aș avea păcate destule. Am. Cel mai important dintre ele e că, deși vin dintr-o lume unde am putut vedea ce schimbă în oameni mersul la biserică, nu sunt un bun creștin. Fără să fiu un liber-cugetător sau un ateu (îmi e, chiar, milă de ei: trec prin viață fără să vadă că fiecare dimineață care se limpezește și se deschide spre o nouă zi e un miracol), nu pot crede că mai există ceva dincolo de moarte. Fac parte, apoi, dintre caraghioșii care l-ar vrea pe Dumnezeu pipăit de experți pentru a se convinge că există. Dar Dumnezeu - în caz că există - știe că am fost cinstit în îndoielile mele și n-am făcut caz de ele cu insolență și trufie. Dimpotrivă, am fost mereu jenat de faptul că nu știu să mă rog. Mama mea avea acest har, era evlavioasă. Dacă era supărată, se ducea, când avea timp, să ia de pe pervazul ferestrei un ceaslov cam jerpelit, cu foile îngălbenite, și murmura o rugăciune. După aceea, o vedeam împăcată. Eu, de câte ori am încercat să mă rog, m-am simțit blocat de ideea că trișam, că făceam ceva formal. Nu cred, deci, că Dumnezeu mă poate pedepsi că n-am vrut să fiu ipocrit. De celălalt „izvor" al nefericirii mă tem, însă. Panta pe care mă

găsesc acum duce, inevitabil, în jos.

23. O fi adevărat, oare, că locuitorii insulelor Fiji își duceau bătrânii în pădure, lăsându-i să moară acolo? Nu mai țin minte unde am citit asta. De regulă, nu uit asemenea amănunte. Uit ceea ce nu mă impresionează de ajuns.

Continuă seceta. Zidurile casei au febră și noaptea. Și trebuie să mă mir oare? îmi e un dor năprasnic de mare, azi.

24. Ironie sau nu a hazardului, fascinația vieții mi s-a dezvăluit într-un cimitir! îmi plăcea, vara, să mă strecor, printr-o spărtură a gardului, în „Progade", cum i se zicea cimitirului din capătul uliței noastre. Acela a fost primul meu domeniu inițiatic, de care n-am vorbit nimănui. Hoinăream ceasuri în șir printre crucile de ciment, de piatră sau de lemn, unele surpate, copleșite de bălării și pe jumătate putrezite. Nu mă gândeam la morți. Le bolboroseam numele și le priveam îndelung fotografiile de porțelan, încastrate în cruci, de parcă făceau parte dintr-o poveste. Iarba înaltă, dintre morminte, plină de flori sălbatece care atrăgeau albinele și viespile, răspândea un miros greu, pătrunzător, care acționa asupra simțurilor mele ca un narcotic, de vreme ce îmi dădea o stare specială, de irealitate. Din când în când, câte o pasăre despica aerul, ca o săgeată neagră. Brazii, plantați cu mulți ani în urmă de-a lungul gardului, semănau cu niște străjeri întunecați care separau ulița de cimitir. Încât aveam impresia că mă găseam într-o altă lume. În afară de micile sunete scoase de insectele ce foiau prin iarbă nu se auzea nici un zgomot...

25. Tot de imaginea verii se leagă începuturile „complotului" pus la cale de tata împotriva mamei, pentru a mă trimite la București la liceu. Ideea cu Bucureștiul i-a fost dată, cu siguranță, de „unchiul George". Și cam știu când s-a petrecut asta. „Unchiul George" venea doar vara prin Lisa. Își construise acolo o casă, mai răsărită ca altele, un fel de vilă, unde își petrecea vacanța până prin septembrie. Într-o zi, a venit pe la noi și l-am văzut vorbind cu tata, în spatele șurii. Stăteau pe un trunchi de brad și discutau, doar ei doi, fără mama. Atunci îi va fi explicat „unchiul George" în ce constau bursele filantropice oferite de părinții înstăriți ai elevilor de la selectul liceu „Spiru Haret" unde el era subdirector și profesor de română. Pe lângă taxele școlare și costul întreținerii în București, la internat sau la gazdă, bursele includeau uniforma, cărțile și trei călătorii, dus-întors, în vacanțe, la Crăciun, la Paști și vara. Erau, deci, foarte generoase. Se obțineau prin concurs, în baza unui certificat de stare materială, și, pentru a le păstra, trebuiau îndeplinite numai două condiții. Să ai în fiecare an o medie generală ridicată și nota zece la purtare în toate trimestrele. Bănuiesc că tata intenționa să mă trimită la liceu în Făgăraș, la „Radu Negru", unde aș fi fost mai aproape de Lisa, dar „unchiul George" l-a făcut să se răzgândească, îi va fi zis: „Cumnate, altceva e un liceu dintr-un oraș de provincie și altceva e un liceu ca «Spiru Haret»".

Tot ce a urmat mă trimite spre presupunerea că „unchiul George" avea, de fapt, și un interes propriu în această mică istorie în care eu deveneam personaj principal. Ducerea mea la „Spiru Haret" îi permitea să-i ceară tatei, drept recunoștință, să-l scutească de diverse angarale legate de pământurile și de livada pe care le avea în Lisa. Eram o bună soluție pentru a-și rezolva unele probleme gospodărești. Dar asta nu-i micșorează rolul jucat în destinul meu.

Într-o duminică după-amiază, îmbrăcat cuviincios, cu cămașă de bumbac și cu obiele curate în opinci, m-am supus voinței

tatei care m-a luat de mână, ducându-mă la „unchiul George”. Fără să-mi spună, însă, de ce vroia „domnu' din jos” să mă examineze.

Ne-a primit în verandă, așezat într-un fotoliu de răchită. După ce mi-a verificat nivelul cunoștințelor, a părut mulțumit, i-a spus tatei că eram inteligent, dar i-a atras atenția că prea îmi vâram nasul în cărți nepotrivite pentru un „mucos” ca mine. *Cavalerii nopții* îmi trebuiau mie? Sau *Aventurile lui Alexandru Macedon*? Tata a înghițit în sec. El adusese în casă romanul în fascicule *Cavalerii nopții*. Și tot el îmi deschisese apetitul pentru cuceririle lui Alexandru „Machedon”. Socotind „prostii” lecturile cu care eu dorisem să-l impresionez, „unchiul George” mi-a poruncit: „Ține-te de ce înveți la școală”. Am plecat capul rușinat, iar tata l-a asigurat că așa voi face. Căci, după ce a luat hotărârea să mă trimită în București, fără să se lase înduplecat de protestele și de plânsetele mamei, care nu vroia să-și trimită „prin străini” unicul băiat, tata devenise mai atent cu cumnatul său.

26. Experiența trăită de mine, până la unsprezece ani, a unei vieți în afara istoriei este cu neputință azi, inclusiv pentru copiii de la țară. Istoria a dat buzna până și în ultimul cătun, cu ajutorul telefonului, al ziarelor, al televizorului. Omul se naște, deja, prăbușit în istorie, nu mai trece, nici copil, printr-o perioadă preistorică. Până și miracolele s-au mutat din natură în tehnică. Or, cu cele trei sute cincizeci de case ale ei, Lisa era, prin deceniul al treilea din secolul XX, o așezare aproape închisă, ca așezările medievale. Ce se petrecea dincolo de hotarele satului, în istorie, cu excepția războaielor, când bărbații plecau pe front, iar femeile rămâneau să-i aștepte, se întâmpla parcă pe o altă planetă.

În fața primăriei din Lisa, exista un monument cu un vultur de ciment în vârf, cu aripile desfăcute, închinat bărbaților căzuți în primul război mondial. Numele lor erau săpate cu litere aurii pe patru plăci de marmură. Acolo se ținea, duminica, hora. Țipetele vesele ale clarinetului și bufniturile tobei, amestecate cu praful stârnit de cizmele flăcăilor și de sandalele fetelor, luau monumentului orice nimb de solemnitate. Noi, copiii, ne aduceam și noi obolul la lipsa de respect pentru istorie. Când ne săturam să căscăm gura la horă, ne hârjoneam pe grilajul care era prea scund ca să poată apăra monumentul.

27. Am pe perete, deasupra patului, un tablou unde tata e tânăr artilerist. Acasă, era așezat între ferestrele dinspre uliță, deasupra unei icoane, și l-am privit cu o mare mândrie, mulți ani, în copilărie, convins că tata a zburat prin aer cu un cal de poveste. Calul e negru, ca pana corbului, cu ținte albe pe frunte și pe glezne. Și mă făcea să mă gândesc la faimosul Ducipal al lui Alexandru „Machedon". Călărețul are tunica vișinie, fluturând în vânt, pantalonii albaștri, vârâți în cizme și cascheta argintie. Cu mâna stângă strânge dârlogii, în timp ce cu dreapta agită sabia, ceea ce îmi sugera că inamicul tremura ca varga. Cerul din fundal e pașnic, senin, cu câțiva norișori idilici, deasupra cărora e înrămat în medalion un bătrân cu favoriți albi, Franz Jozef, flancat de două personaje care nu știu pe cine reprezintă. În partea de jos a tabloului scrie cu cerneală neagră, spălăcită (recunosc scrisul tatei, frumos, ordonat): *Kanonir Alecsandru Paleriu K.u.K.Fh.R.* (probabil, indicativul unității, pe care a schimbat-o, după intrarea lui Mackensen în București, prin fuga în armata română). Tata se afla la coasă, în 1914, când a sunat mobilizarea și a trebuit să facă prima parte a războiului în furgoanele imperiului habsburgic.

Am copilărit sub acest tablou. Și, multă vreme, n-am făcut nici o legătură între imaginea de paradă pe care o vedeam în el și ce mi-a povestit tata despre momentele deloc eroice de pe front, când deviza companiei sale devenise „arma-i pușca, nădejdea-i fuga, scăparea-i Duhul Sfânt". Eram încredințat că bravul „kanonir" pusese pe goană mulți dușmani prin asalturile sale impetuoase. Îl priveam cum își îndemna calul cu pintenii și parcă auzeam zgomot de trupe care se retrăgeau în dezordine, intimidate de acei artileriști cu cizme lucitoare. Nimeni nu m-a lămurit că tabloul reprezenta un desen standard în care era lăsat un mic gol unde se lipea fotografia cu chipul celui care primea tabloul ca „suvenir" din armata imperială. Am aflat asta mai târziu, nu fără o strângere de inimă.

Dar nici în sat istoria nu era mai autentică. Primăria angajase

un bărbat șchiop, trimițându-1, de câte ori era nevoie, să cutreiere satul cu goarna lui dogită și să anunțe ce trebuia adus la cunoștința tuturor. El ținea loc de ziar, de aparat de radio, de Monitor Oficial. Colinda, conștiincios, toate ulițele, șchiopătând, și, la fiecare răspântie, se oprea, ducea goarna la gură, scoțând niște zbierete metalice, după care trăgea aer în piept, se proptea mai bine pe picioare și începea, plin de importanță: „Oameni buni, se aduce la cunoștință că...". Slujbașul primăriei mai și pocea numele prim--miniștrilor demisionari sau înscăunați, când anunța vreo schimbare de guvern, dar cui îi păsa de asta? Oamenii erau mulțumiți că nu se anunțau dări noi ori vreo primejdie de molimă. Istoria nu intra în grijile lor. O grindină care nimicea vara într-un sfert de oră munca dintr-un an întreg era mai importantă decât norii care se adunau pe cerul Europei.

28. Am văzut la televizor filmul „Contesa Walewska”. Filmul a fost turnat în 1937, adică exact în anul în care am venit în București la liceu. Aș fi putut, teoretic, să-l văd în acei ani. Dar l-am văzut abia acum, după mai bine de șase decenii, și am constatat că tot ce pierdem, pierdem pentru totdeauna. Acum, filmul mi s-a părut vetust, dulceag și, pe alocuri, de-a dreptul jenant cu patetismul său siropos. Minunata Greta Garbo, în rolul contesei Walewska, ne-a permis să-i vedem lacrimile de glicerina. Cât îl privește pe Charles Boyer, mă întreb cum a putut să stârnească atâtea pasiuni, adunând în săli de cinema cohorte de admiratoare. A făcut din Napoleon un cabotin. Pasiunea care i-a legat (presupun că istoria e autentică) pe împăratul francez și pe frumoasa contesă poloneză, în care calculele s-au amestecat, probabil, cu temperamentul și cu hazardul, a devenit o ieftină poveste de alcov, tributară rețetelor și clișeelor, uzate și arhiuzate, dar eficiente în stoarcerea lacrimilor. O, dacă aș fi văzut filmul la vremea lui! Aș fi plâns, aș fi trepidat de emoție. Pe când așa? Mă gândeam că englezii care l-au trimis pe Bonaparte în surghiun nu-l citiseră bine pe Shakespeare. Dându-i în schimbul coroanei imperiale o coroană de spini, ei i-au oferit pe tavă un nimb tragic.

Hotărât lucru, ceea ce nu trăim la timp nu mai trăim niciodată.

29. Într-o vreme, am fost foarte atras de ideea că barbarii au adus un mare serviciu Romei. În linii mari, susțineam că vechile virtuți romane intraseră în declin înainte de asediul barbarilor. Celebrul drept roman era din ce în ce mai des călcat în picioare, iar pe șoselele pietruite cu grijă cohortele treceau din ce în ce mai obosite, fiindcă nu mai știau în ce scop se luptau. Când barbarii s-au apropiat de zidurile care protejau Urbea, ei n-aveau nevoie de un alt cal troian. Calul roman era de mult pe străzile Romei. Îl reprezentau viciile, corupția, despotismul sângeros, cinicii de tot felul și, nu în ultimul rând, resemnarea. Roma lupta, conștientă că va fi învinsă. Și nici zeii nu mai erau aceiași. Erau ei înșiși moleșiți, corupți, sceptici. Se lăsau decapitați de Caligula, pentru a-i purta chipul, și concurați de Nero. Încât căderea Romei sub loviturile vizigoților și ale vandalilor n-a fost decât o simplă formalitate. Barbarii au învins un imperiu aproape muribund. Și, fără să vrea, ei i-au adus Romei ultimul serviciu posibil. Au cruțat-o de o lungă și penibilă agonie care ar fi compromis valorile romane în ochii posterității. Așa, decesul Urbei a căpătat un sens de catastrofă, ceea ce a salvat, mai târziu, prestigiul ei uriaș în istorie. După o mie de ani, colindând străzile

Romei, Rafael a putut visa liniștit să-i restaureze vechea grandoare. Renașterea uitase de crime și exalta vestigiile de marmură, statuile și manuscrisele; uitase de Nero și de Caligula și se gândea la Vitruviu, la Cicero și la Tacit.

Această teorie îmi permite să explic de ce plecarea din Lisa a salvat, de fapt, „preistoria" mea de primejdia demitizării. Probabil, trebuie să pierzi ceva ca să-i poți da o aură sentimentală.

Pentru mine, Lisa nu e o localitate. E un amestec de lume reală și mitologie care nu poate fi asemănat cu nimic. Nici Făgărașul - dacă-l privesc cu ochi de copil - nu e comparabil cu târgurile de provincie prin care am trecut mai târziu. Ne despărțeau de el doar optsprezece kilometri, drum care se putea

parcurge cam într-o oră cu căruța, dar eu nu-l vedeam decât de pe munte, și numai când nu erau nori sau cețuri deasupra Oltului. Atunci se zăreau în depărtare niște pete albicioase, pe un fond de verdeață, și un fir de fum. Atât. Din aceste detalii am construit un oraș magic, la care mă gândeam cu un mare respect, deoarece acolo se întâmplau numai lucruri ieșite din comun. Dacă trebuia cumpărat ceva inexistent în Lisa, cum erau bocancii cu care se mergea la biserică sau chifle albe, gustoase, care se dădeau de pomană la înmormântări, trebuia mers în Făgăraș. Tot acolo se judecau procesele și erau duși bolnavii când sufereau de ceva grav. În fiecare vineri, când la Făgăraș era zi de târg, mă uitam lung după căruțele încărcate cu bărbați și femei care se îndreptau spre orașul din imaginația mea. Din nefericire, tata n-avea cai (marea suferință a copilăriei mele), iar un loc în căruța altora trebuia plătit. Seara, căruțele veneau, înapoi, încet, abia târându-se. Caii nu mai erau impetuoși ca la plecare. Mergeau, acum, la pas. Evident, asta se întâmpla fiindcă drumul urca spre munte, dar mie îmi plăcea să cred că erau istoviți și caii de câte se petrecuseră în Făgăraș. Când se întâmpla să meargă și tata la târg, nu mă mișcăm (asta era înainte de a merge cu vacile pe Calea Secii) toată după-amiaza din pridvorul casei, de unde mă zgâiam spre capătul din jos al uliței, căci așteptam să-mi primesc porția obișnuită de „delicatese”: câteva bucăți de zahăr candel pe care le ronțăiam fericit, de fiecare dată, neavând răbdare să le las să se topească în gură.

De fapt, nu înțeleg întrebarea pusă de Kafka, „Departe de ce?”. Mă duc din ce în ce mai rar la Lisa, în schimb știu din ce în ce mai bine de ce ereditatea intră în destin.

30. Făgărașul adevărat l-am cunoscut abia la optsprezece ani și n-are nimic comun cu orașul spre care plecau, vineri dimineața, căruțele din Lisa. Am ajuns acolo, pentru a urma ultima clasă de liceu, după o ceartă cu „unchiul George".

Mă întâlnisem cu el fără să presimt că, încă o dată, destinul se pregătea să-mi influențeze viața printr-un amănunt oarecare. Treceam pe cărarea care șerpuia printre stivele de lemne din spatele clădirii liceului, gândindu-mă la scandalul ce urma să se declanșeze la școală, și aproape ne-am ciocnit. Am tresărit, m-am dat la o parte să-i fac loc să treacă, dar „unchiul George" s-a înfipt autoritar și amenințător în fața mea, luându-mă din scurt.

— Cine a făcut porcăria?

„Porcăria" se petrecuse la ora de fizică, în timpul unei experiențe. Profitând de întuneric, cineva furase catalogul de pe catedră și corectase severitatea exagerată a unor profesori. Evident, nu numai la el, pentru a nu se divulga. Din nenorocire, storurile fuseseră ridicate înainte ca obiectul sacru, catalogul, să revină la catedră, dar făptașul, care risca exmatricularea dacă ar fi fost prins (conform regulamentelor din acel timp de război), nu era cunoscut la cancelarie.

— Știi? s-a răstit „unchiul George", văzând că tac.

— Nu.

— Minți, a zis el furios.

— Și chiar dacă aș ști, n-aș spune, am recunoscut, dându-mi seama că era inutil să fac pe prostul, dar mirându-mă totodată de curajul meu. Era prima dată că îndrăzneam să-l înfrunt și mă zăpăcea puțin acea îndrăzneală bruscă, neprevăzută.

— Cum? Cum ai zis?... s-a bâlbâit el pe un ton tulburat și surprins. Se obișnuise să mă trateze ca pe o cantitate neglijabilă și deodată constata că-mi permiteam obrăznicia enormă de a-i ține piept. Înnebunisem? Când căpătasem curajul inadmisibil de a-i răspunde, de a-l contrazice? După ce și-a recăpătat siguranța de sine, mi-a poruncit cu o autoritate rece să mă duc să mă tund. Numărul zero. Apoi să mă prezint la el.

— Nu mă duc.

Zarurile erau aruncate.

— Atunci să-ți iei actele și să pleci de la „Spiru Haret", a strigat el, roșu de mânie, ridicând mâna să mă lovească.

Dar a văzut ceva pe figura mea care l-a făcut să-și retragă mâna și a plecat spre liceu aruncându-mi un răstit „să nu te mai văd". Am rămas sleit de puteri. Capul îmi vâjâia. Pe de altă parte, în ciuda norilor care se adunau pe cerul meu, eram fericit. A fost întâia oară că m-am simțit mândru de mine.

Peste o săptămână, am plecat în vacanță la Lisa, cu actele în buzunar. A doua zi, exact la aceeași oră, Gara de Nord a fost violent bombardată. În toamnă, m-am înscris în clasa a VIII-a a liceului „Radu Negru" din Făgăraș.

Anul petrecut la Făgăraș m-a împins într-o criză opusă - cum voi arăta - celei din București. După ce fusesem un biet băiat de la țară nimerit printre colegi proveniți din înalta societate, mă purtam ca un bucureștean scăpătat, ajuns într-un târg de provincie. Întorsesem spatele bibliotecilor, pentru a mă mișca pe o scenă unde lipsea doar fanfara care cânta, duminica, în alte târguri. Cinematografe existau în Făgăraș numai două, iar reprezentațiile teatrale erau rare; când veneau trupe aflate în turneu, cu actori de mâna a treia, care jucau plictisiți în spectacole degradate. În schimb, ca în toate orașele ardelene, exista un Corso. Mai exact spus, un trotuar în unghi drept, care nu depășea pe ambele sale laturi o sută de pași, dar purta un nume pompos, cu sonorități exotice, și îndeplinea funcții multiple, fiind în același timp un fel de vitrină a orașului, loc de promenadă, ax al modei și al ultimelor noutăți, spațiu de omorât timpul și post de observație acaparat de adolescenți la orele de vârf. Cine avea treabă îl ocolea. De aceea nu vedeai acolo niciodată oameni zoriți. Pasul se relaxa automat în clipa când pătrundeai pe ilustra, pe plan local, fâșie de asfalt, devenea indolent și te uitai să vezi pe cine cunoști. Odată ajuns la capăt, te întorceai. Și făceai aceeași operație de zeci de ori, dispunând de tine însuți ca de un automat. Dacă aveai chef, intrai la celebra cofetărie „Embacher", ale cărei ferestre uriașe erau chiar la marginea trotuarului. Dinlăuntru, puteai să studiezi,

nestingherit, trecătorii. Ceva mai departe, retras într-o curte, se găsea un turn vechi, cu un orologiu care marca jumătățile de oră și orele. Dar nimeni nu-l lua în seamă. Timpul curgea pe Corso după propriile sale legi. Încet, placid, răbdător, desuet și romantic. Acolo se plimbau frumusețile locale etalându-și ultimele toalete sau ultimele cuceriri, pe acea sută de metri se înfiripau și se destrămau idile, se vânturau cele mai recente cancanuri sau se scoteau de la naftalină vechi așteptări, acolo treceau, alene, spre seară, în grupuri gălăgioase, băieți și fete din Făgăraș, schimbând glume sau priviri furișe de fiecare dată când se petreceau. Numai îndrăgostiții evitau în genere acel loc unde prea era totul sub lupă. După ce-și făceau ucenicia pe Corso, preferau aleile presărate cu prundiș și umbrite de arbori, din jurul Cetății, care se dovedeau mai discrete.

Dacă ameţeam să mă tot învârt pe Corso, dădeam o raită pe strada liceului de fete, care pornea chiar din centru și ducea, spre vest, în afara orașului, identificându-se cu șoseaua națională. Mergeam până în dreptul prefecturii, fără să întorc capul spre ferestrele internatului „Doamna Stanca", deoarece nu vroiam să-mi trădez interesul pentru instituția în cauză, după care mă întorceam spre strada Tăbăcarilor, unde se găsea internatul băieților, într-o clădire scundă, lungă, urâtă, semănând cu o imensă magazie vopsită în galben lutos.

În acel Făgăraș real, unde se vedeau, încă, trăsuri strecurându-se printre căruțele venite din sate și unde, după agitația din București, totul mi se părea prea mic pentru fapte mari și pasiuni de excepție, aș fi putut înțelege mai devreme că provincialismul nu ține, neapărat, de locul unde te afli, ci e o stare de spirit, un mod de a fi. Doamna Bovary nu trebuie să-și aibă, obligatoriu, domiciliul în provincie. Vor fi existat, probabil, destule doamne Bovary la Paris. Dacă-mi pierdeam vremea pe Corso și pe alte câteva străzi, vina nu era, desigur, a Făgărașului. Carența se afla în mine.

Dar, poate, am avut noroc înțelegând unele lucruri cu întârziere.

31. Mă găseam la Atena, când cineva m-a întrebat pe neașteptate dacă nu vroiam să merg în Pelopones cu „o ocazie". Am zis aproape fără voie: „Mă interesează Arcadia". Cel care-mi făcuse propunerea a părut mirat. De ce tocmai Arcadia? Stânjenit de mirarea lui, am vrut să-i explic, dar ce să-i explic? că am avut mereu slăbiciunea paradiselor pierdute? că mi-aș fi putut imprima o carte de vizită „Octavian Paler, specialist în paradise pierdute"? Căutam o ieșire din încurcătură și am tresărit auzindu-l: „Mi se pare că autobuzul trece pe-acolo. Nu sunt sigur. Vreți să mă așteptați o clipă?". Am așteptat, făcând în gând socoteala puținilor bani de care dispuneam. „Aveți noroc", mi-a zis binevoitorul grec la întoarcere. Și chiar a doua zi eram instalat într-un autobuz plin de praf, cu vopseaua cam scorojită și arcurile obosite; un autobuz care zdruncina îngrozitor.

În afară de mine, mai existau trei pasageri. O femeie care citea un roman polițist. Un tânăr care răsfoia la nesfârșit o revistă sportivă. Și un bătrân care se uita pe geam, deși nu părea interesat de peisaj. Într-un târziu, după mai multe ore de drum, am pătruns într-un decor de munți despăduriți, secetoși, cu văi pustii, sau aproape pustii, ce mărgineau șoseaua. „Arcadia", mi-a zis bătrânul, arătându-mi cu mâna priveliștea de o dezolantă singurătate. Am încremenit. Cum, aceasta era Arcadia, ținutul ales de poeții antici pentru a ne vorbi despre fericire și despre regret? în speranța că mai aveam de așteptat, i-am cerut lămuriri șoferului. Acesta m-a asigurat, însă, cu o ireproșabilă politețe profesională: „Da, domnule, e Arcadia. Unde vreți să coborâți?". Prin fața noastră defilau munți goi, de piatră descărnată. Nu se vedea nici un sat. S-au scurs minute bune până când am zărit unul, cuibărit sub un povârniș abrupt. Apoi, iarăși, nimic. Piatră cutreierată când și când de capre. Arbori foarte puțini și chinuiți, pietroși ei înșiși. Râuri uscate. Nici vorbă de platanul gigantic sub care Heracle a biruit Hidra, iar cât privește păstorii lui Poussin, îmbrăcați în țesături scumpe și parfumați, ei nu trecuseră cu siguranță niciodată pe coastele

acelea aride de munte. „Ce căutați, de fapt, domnule?”, s-a întors spre mine șoferul, văzând că tăceam. „Arcadia”, am răspuns. „Arcadia e mare - a exclamat el, răsucindu-se în scaun și examinându-mă în oglindă -, ce anume căutați în Arcadia?” Nu știam ce să-i răspund. Nu puteam să-i spun că eu căutam o legendă. Ar fi sunat caraghios. „Vreau să cobor aici”, m-am hotărât brusc. „Mă rog, făcu șoferul ridicând din umeri, cum doriți.” Și a oprit. A așteptat să cobor, s-a uitat intrigat după mine, apoi a închis ușile, și-a aprins o țigară și a apăsat pe accelerator lăsându-mă singur în mijlocul șoselei.

În clipa în care autobuzul a dispărut la o curbă, m-am gândit că făcusem o prostie. Ce căutam, singur, în pustietatea aceea? în jurul meu, cât vedeam cu ochii, nu se zărea țipenie de om. Numai munți, numai piatră, și soarele care ardea, încingând piatra. Dacă ar fi trecut un alt autobuz atunci, i-aș fi făcut semn să mă ia. Dar n-a trecut și, într-o doară, am părăsit șoseaua, suind pieptiș pe coastă. Nu era nici amiază, aveam timp, nu riscam să mă prindă noaptea în sălbăticia aceea inospitalieră. Am ajuns în vârful coastei, de-acolo am coborât într-o vale și am suit apoi altă coastă, din ce în ce mai dezolat de aventura mea. Copacii erau atât de rari, încât nu reușeau decât să accentueze goliciunea peisajului. Și pot jura că n-am întâlnit nicăieri o tăcere mai dură. După vreo trei ore, m-am întors în șosea.

Și cum să zic, azi? Că am fost și eu în Arcadia?

32. La ora când am descoperit că Arcadia e un ținut născocit de poeți, o poveste creată, parcă, pentru a spune că paradisele pierdute sunt cu atât mai frumoase cu cât sunt pierdute mai sigur, mă lămurisem, din istoria trăită în acei ani, că doar infernul e complicat. Orice „paradis" nu poate fi decât de o mare simplitate. Căci în el n-au sens „speranța" sau „nevoia de mai bine". Ce să caute ideea de „progres" într-un paradis? Spre ce se poate progresa acolo? într-un paradis, inclusiv în cel visat de poeți, nu e de îndreptat nimic. Copilăria e și ea perfectă, de la început la sfârșit. Și, mai târziu, pe măsură ce ne depărtăm de ea, în loc să se degradeze, o descoperim ca „vârstă de aur". Singura în care am fost fericiți fără să ne temem că fericirea e amenințată de ceva. Numai lumea de după copilărie e imperfectă și simte nevoia să spere.

33. N-am avut, când eram mic, nici o jucărie. În Lisa nu funcționa obiceiul ca părinții să le dea copiilor jucării. De asemenea, până am venit în București, n-am văzut cum arată un pom de Crăciun, cu toate că pădurile de brad cădeau peste sat. Singurul răsfăț de care am avut parte se întâmpla dimineața, când tata își apropia obrazul de obrazul meu și, cum nu se rădea decât duminica, mă înțepa cu barba, ceea ce mă făcea fericit. Dar n-aș putea asemui cu nimic liniștea din serile de iarnă în care tata se apuca de citit, după ce termina treburile prin curte și controla gazul din lampă, iar mama torcea pe lavița de lângă sobă, închisă în mutenia ei, în timp ce eu, alfabetizat de tata pe la patru ani, citeam pentru a șaptea oară, cred, Biblia.

Era o Biblie cu coperțile negre și cu marginile paginilor vopsite în roșu pe care o am și acum. Nu mai are coperți, nici toate foile. Începe cu „întoarcerea fiilor lui Iacov la tatăl lor", din Geneză, și se sfârșește cu „A doua epistolă sobornicească a lui Petru". Nu înțelegeam mare lucru din ce citeam, dar pot afirma că Vechiul Testament a fost prima mitologie care mi-a aprins imaginația. Am fost pus, apoi, de câteva ori să spun „Crezul" în biserică, onoare care mi-a dat aripi, îndemnându-mă să învăț pe dinafară „Cartea neamurilor" din Geneză, ceea ce i-a uimit pe mulți în sat. Clătinau din cap cu admirație când mă auzeau turuind un sfert de oră numai nume și cifre: că, la vârsta de o sută treizeci de ani, Adam a avut un fiu și i-a pus numele Set. Că, la o sută cinci ani, Set l-a avut pe Enos, că, la nouăzeci de ani, Enos l-a avut pe Cain... și așa mai departe până la Noe. Era recitalul meu de rezistență, pe care-l dădeam oricui era dispus să mă asculte, folosindu-mi memoria ca să fiu lăudat că semăn cu tata. Acesta fiind pentru mine supremul compliment.

34. Probabil, multe din problemele mele actuale n-ar fi existat dacă eram, ca mama, un om religios. Pe ea, moartea n-a preocupat-o niciodată. Tot ce se întâmpla, inclusiv moartea, era, în logica ei, hotărât de Dumnezeu, deci indiscutabil. Nu lipsea în nici o duminică de la biserică și respecta cu sfințenie toate rânduielile creștinești. Înainte de a se culca, bătea în fiecare seară o sută de mătănii în fața unei icoane cu „Cina cea de taină", iar dacă tata, care citea în pat, ridica ochelarii de pe nas, pe la a cincizecea mătanie, zicându-i ironic (deși era epitrop la biserica ortodoxă) „Lasă-l, tu, că s-o fi culcat și El", îl certa, speriată că o asemenea blasfemie putea atrage vreo nenorocire asupra casei noastre. După ce-și termina mătăniile, adormea mai împăcată, căci orice îndoială reprezenta pentru ea, probabil, un păcat.

Dacă aș reuși și eu să cred, ca mama, că există ceva dincolo de moarte, mi-ar fi acum mult mai simplu. Mi-aș privi bătrânețea ca o punte spre altă lume. Nu m-ar apăsa ideea că, într-o zi, nu va mai exista „mâine". Dimpotrivă, aș putea spera că, dincolo de moarte, mă voi reîntâlni cu părinții mei, de care îmi e atât de dor încât mă pomenesc uneori vorbind cu călărețul din tabloul de deasupra patului, explicându-i că eu sunt băiatul lui. Îmi dau seama, evident, că, fără Dumnezeu, ar trebui puse în cauză prea multe. Dar asta nu mă ajută prea mult.

Ieri am aflat că un actor cunoscut, de care, practic, uitasem, e de mulți ani într-o mănăstire. Reporterul care l-a descoperit a încercat să-l tragă de limbă, întrebându-l de ce a întors spatele platourilor de filmare și scenei. N-a scos de la el nici o explicație. Un motiv va fi avut, cu siguranță, nu s-a călugărit întâmplător.

Eu nu mă pot vedea, însă, într-o mănăstire nici când mă gândesc că treizeci de somnifere înghițite într-o seară mi-ar rezolva toate problemele.

35. Mi-am amintit de două „amănunte” cărora nu le-am dat importanță niciodată. Bunicul meu dinspre mamă a murit în urma unui stop cardiac. Avea șaizeci și doi de ani. Era toamnă, prin noiembrie, desfăcea știuleți de porumb. La un moment dat, a plecat capul într-o parte și s-a prăbușit. Bunicul dinspre tată a murit în somn. Venise, într-o seară, de la cârciumă, pus pe harță. Tatăl meu și mama, proaspăt căsătoriți, s-au dus să doarmă în „șop”, pe fân, lăsându-l pe bătrân singur, pentru a nu-l supăra. Dimineața l-au găsit mort, tot datorită unui stop cardiac, probabil.

36. Interesant e că prima mea amintire e legată de o moarte pe care nici n-am remarcat-o! Când a murit bunicul dinspre mamă, aveam trei ani și patru luni, după calculele pe care le fac acum. Ducându-se la înmormântare, părinții mă luaseră cu ei. Ajunși la casa bunicului, în capătul din jos al satului, îmi dăduseră voie, probabil, să mă duc în grădină, ca să nu-i încurc sau, poate, eu mă strecurasem pe poarta șurii, spre vale, nepricepând de ce se agita lumea din curte, ocupată, cum era obiceiul, cu tot felul de pregătiri înainte de plecarea la cimitir. Era o zi de toamnă târzie, cu soare blând, una din ultimele zile frumoase de toamnă, probabil. Lumina curgea ca un ulei galben pe coaja merilor rămași fără frunze și înroșiți de primele vânturi reci. Cum nu-mi dădeam seama că în acea împrejurare se cuvenea să fiu trist, mergeam prin iarba plină de frunze uscate, aproape fericit. Presupun că, încă de atunci, mă dovedeam foarte sensibil la excitațiile luminii. Oricum, n-am uitat starea care m-a cuprins, în egală măsură limpede și misterioasă. Eram, ca sub o vrajă, uimit de ceea ce mi se întâmpla, dar și intimidat de aerul luminos care mă făcea să aflu că existam. Vraja s-a rupt abia când am constatat că eram singur, că nu mai auzeam nici un zgomot din curte.

37. M-am lăudat atât de mult cu pasiunea mea pentru căldura verii încât îmi e jenă să mă plâng acum de caniculă. Adineaori, am vrut să fac câțiva pași prin curte, ca să mă dezmorțesc, dar a trebuit să mă întorc repede în casă. Soarele ardea năucitor. Și nici un semn de ploaie. Cerul continuă să fie uscat și livid.

38. Era cam pe vremea asta. Tata discuta cu mama în curte, lângă fântână. Nu auzeam ce discutau, fiindcă vorbea mai ales tata care avea vocea slabă, însă din felul cum clătina mama din cap, înnegurată, opunându-se, mi-am dat seama că se petrecea ceva grav.

Abia a doua zi am aflat secretul, de la sora mea, mai mare decât mine cu cinci ani. Ea mi-a șoptit că urma să mă duc în București. „Unde?", am întrebat-o uimit. Până atunci nu fusesem nici măcar în alt sat. Din alte sate văzusem doar, de la distanță, turlele bisericilor. Ce se petrecea dincolo de hotarul Lisei îmi era tot atât de necunoscut cum îi fusese lui Columb pământul Americii, înainte de a pleca în prima sa călătorie, iar despre București știam numai că acolo se afla capitala României. Ce să caut eu în București? „Te duci la liceu, mă", mi-a zis Leana, care avea altă fire decât a mea, mai deschisă, și ar fi fost mulțumită să fie ea în locul meu. „Dar nu vreau să mă duc la liceu", am protestat eu, speriat și cu un nod în gât. Mi se părea de neconceput să nu mai merg cu Mali și Cioanta pe Calea Secii. Pe urmă, mai puțin ferm, am vrut să aflu amănunte. „Și cu ce mă duc? Cu trenul?" Cum arăta un tren, în realitate, n-aveam cea mai vagă idee. „Nu, cu mașina. Te duci cu domnu' din jos."

După câteva zile, se discuta pe față despre plecarea mea. Tata zicea că urma să-mi încerc norocul la un liceu, „Spiru Haret", poate reușeam să obțin una din bursele de-acolo, care mi-ar fi îngăduit să am altă soartă decât a lui. Mama nu părea deloc convinsă, tăcea tot timpul, cu palma la gură, după obiceiul ei, și plângea pe ascuns. În Lisa, băieții reprezentau, potrivit tradiției, temeiul unei familii. Ei moșteneau casa părintească, ei duceau mai departe numele, ei erau garanția că în curte nu va crește iarbă. Căci o curte năpădită de iarbă constituia în ochii celor din Lisa semnul unui destin sfârșit, intrat în paragină. Mama îi spunea, cu reproș, tatei: „Vrei să crească iarbă în curtea noastră? Asta vrei?". Până la urmă, tata a făcut-o să cedeze cu un argument la care știa că mama nu va rezista. A asigurat-o că voi

ajunge preot și mă voi întoarce, în această calitate, să păstoresc parohia din Lisa. Într-o zi, mă va vedea, la biserică, ieșind din altar, îmbrăcat în odăjdii. Atunci, mama a încetat să se împotrivească, iar asta mi-a sporit sentimentul primejdiei.

Primejdia era fixată, însă, pentru toamnă. „Racii" au, din naștere, teamă de necunoscut. Dar se mint, de câte ori pot, că va interveni, poate, ceva care îi va salva. Toată vara am încercat să fug de gândul că voi fi dus într-un oraș care, în mintea mea, era fioros de departe. Abia când „unchiul George" l-a anunțat pe tata, spre sfârșitul lunii august, că în cutare zi din septembrie va veni de la București o mașină, trimisă de tatăl unui elev, să-l ia, și că, în mașină, va rămâne un loc și pentru mine, mi-am dat seama că pericolul era iminent.

În primele zile din septembrie, nu mă mai gândeam decât cum să scap. Aerul mirosea a frunză de nuc și a fân uscat, cerul nu mai era albicios ca în lunile cu călduri mari, căpătase o anumită gravitate în care se presimțea toamna, deși pădurile nu erau, încă, înroșite. Mă prefăceam mai departe că învățam, ca să nu dau de bănuit, dar, culcat în iarbă, îmi băteam capul cu alte griji. La început, mi-a trecut prin minte ideea neroadă de a-mi tăia un deget, pentru a fi dus, în Făgăraș, la spital. Până să se vindece rana, examenul de la „Spiru Haret" trecea. Dar am alungat repede acest gând. Eram plin de semne, la amândouă mâinile, însă acelea nu-mi ceruseră curaj. Trebuia să caut altă soluție. În disperare de cauză, m-am hotărât să fug de-acasă în dimineața când urma să plec în București. M-am gândit să mă ascund în pădure până avea să treacă pericolul. Eram sigur că întors, apoi, acasă, tata mă va ierta, iar mama va putea să-l înduplece să renunțe, până în toamna următoare, la ambiția de a mă vedea școlit. Cum petrecusem multe nopți pe munte, nu mă speria perspectiva de a dormi într-o colibă părăsită sau pe un maldăr de iarbă, iar în privința hranei nu aveam griji. La începutul lui septembrie, pădurea era plină de alune, de mure, de zmeură coaptă. Știam unde să caut ciupercile bune de fript pe jar, nu, mâncarea nu era o problemă. În plus, contam și pe aprobarea tăcută a mamei.

Cu o seară înainte de ziua fatală, mi-am pus în buzunarul

pantalonilor o cutie de chibrituri, un amnar și iască, după care mi-am așezat la îndemână primii mei bocanci; niște bocanci grei, solizi, negri, cumpărați de tata în vederea saltului meu la oraș și pe care, până atunci, nu avusesem permisiunea să-i port, ca să-i am noi pe străzile Bucureștiului. Intenționam să mă scol devreme, în zori, dar, din pricina emoției, am adormit mult după miezul nopții. Mă foiam în pat, așteptând să ațipească tata. În copilărie, vorbeam în somn și-mi era groază să nu mă trădez cumva. M-am trezit, de aceea, abia când la poartă s-a auzit claxonul mașinii, venită înainte de ora stabilită. Mi-am încălțat repede bocancii, nebănuind că ei vor atârna greu, hotărâtor, în soarta mea. Era prima oară că nu aveam opinci în picioare, bocancii mă încurcau la mers și, din pricina lor, m-am împiedicat când am vrut să sar gardul din capătul grădinii. De ajuns ca tata, care venise după mine, să se apropie și, în timp ce escaladam gardul, să facă singurul lucru la care nu mă așteptam. Spre marea mea uimire, l-am auzit zicându-mi că-mi dă 44 de lei dacă plec. De ce tocmai „44”? Niciodată nu m-am lămurit. Poate, a fost o simplă întâmplare, prima cifră care i-a trecut tatei prin cap. Ceea ce mă tulbură, însă, este o coincidență. „44 de ani” i-a prezis o ghicitoare mamei că voi trăi. Descumpănit, am rămas pe ultima scândură a gardului. Nu avusesem niciodată atâția bani în mână. Nu mai țin minte ce calcule îmi voi fi făcut în acele clipe și cât a durat „deliberarea”. Fapt e că, până la urmă, m-am dat bătut. N-am rezistat ispitei și am acceptat „tranzacția”.

39. Gardul pe care am stat în cumpănă, atunci, a fost o bornă între două destine posibile. Unul e cel care m-a adus aici, cel pe care l-am trăit, ieșind din copilărie în baza unui „târg". Altul e cel pe care l-aș fi avut dacă nu plecam cu „unchiul George".

Dar, oare, eu am ales? Am decis eu, într-adevăr? Sau, acceptând „târgul", m-am supus, de fapt, sorții? Pentru a admite ultima ipoteză, nu e nevoie să cred într-un drum prestabilit. Nu exclud o explicație care îmi confirmă, integral, ideea că destinul e decis de caracterul nostru. Poate, nu eram pregătit sufletește să-mi duc intenția până la capăt și, cum apăruse un pretext onorabil pentru a mă supune sorții, am cedat. Am fost un copil cuminte, sfios, inhibat. Nu dădusem nici un semn că m-ar fi atras aventura. În caz că aș fi sărit gardul, m-aș fi întors, poate, înainte de a ieși din sat, deoarece mă îndoiesc că, atunci, eram mai puțin ezitant decât m-am dovedit mai târziu. Nesilit de împrejurări sau neîmbrâncit de un impuls de moment, n-am luat, din câte îmi amintesc, niciodată o hotărâre categorică. Deciziile mele au fost fie influențate de situații în care nu prea aveam de ales, fie pripite, nechibzuite.

Oricum, dacă altădată mi-a plăcut să văd în gardul acela micul meu Rubicon, azi, văd în el altceva: o dovadă că ne decidem destinul nu numai prin ceea ce facem, ci și prin ceea ce nu facem.

40. Am ajuns în București după ce se înnoptase bine. Poate, era târziu, dar cât de târziu? Nu știu. În septembrie 1937, Bucureștiul mai era, încă, „micul Paris". Normal ar fi fost să fiu șocat, uluit, când am intrat în oraș. Dezmățul reclamelor luminoase ar fi trebuit, mă gândesc azi, să mă zăpăcească. Nu s-a întâmplat, însă, așa. N-am reținut nici o imagine - strălucitoare sau nu - până ce pe strada Italiană, o stradă liniștită, burgheză, ocolită de trafic, mașina a oprit și ne-am dat jos. În memorie mi-a rămas o baltă de întuneric, în mijlocul căreia se coborau bagajele. Să fi fost trecut de miezul nopții? Tot ce se poate. Altă explicație nu găsesc pentru acel București la fel de întunecat, noaptea, ca Lisa. Mă uitam cum căra șoferul valizele și așteptam încordat, lângă cufărul de lemn cu care tata a traversat primul război mondial, să mi se comande ce trebuia să fac.

41. Pentru mine, seara aceea a fost cea care a pus capăt copilăriei mele și prima trăită în secolul XX. Dimineața, fusesem, încă, în secolul al XVII-lea. Secolul în care trăia, de fapt, Lisa în vremea aceea. Străbătusem într-o jumătate de zi, fără să știu, trei secole.

Uitându-mă, acum, în urmă, înțeleg și ce era aproape reacționar în psihologia satului tradițional și ceea ce îl ferea de inautenticitatea de azi. În ziua în care am plecat cu mașina care-l aducea pe „unchiul George" în București, toți copiii de pe Delături ieșiseră din curți, iar gâștele făceau un zgomot asurzitor. Căci o mașină care ridica praful pe ulițele din Lisa era un mare eveniment. Nu se întâmpla așa ceva mai mult de două-trei ori pe an. Progresul tehnic nu depășea acolo locomobilele care puneau în funcțiune batoza la treier sau cu care se tăia lemne. În schimb, nu apăruseră covoarele cu sultani și cadâne care acum nu lipsesc aproape din nici o casă.

Fac aceste precizări pentru a arăta de ce venirea mea din Lisa n-a fost un banal caz de „dezrădăcinare". Eu am venit nu doar dintr-un sat, ci și dintr-un alt timp. Dintr-un timp semipatriarhal, cu alte obiceiuri. Nu cunoșteam nici un sfert din cuvintele limbii mele materne, româna, căci în Lisa nimeni nu vorbea despre majordomi, aghiotanți, subrete, redingote, fracuri, chelneri, mobile-stil, veioze, lifturi sau agenți de circulație. Știam, însă, cum se poate aprinde focul folosind două bucăți de cremene, cum trebuie alungați sobolii care fac mușuroaie sau cum arată norii care aduc grindina. Cunoștințe care fuseseră folositoare pe Calea Secii, dar nu mai erau interesante pe Calea Victoriei, unde am văzut prima oară trăsuri, domni cu joben și femei în rochii lungi intrând la teatru (încă exista Teatrul Național vechi) ori la Ateneu, la „concert" (cuvânt pe care nu l-am înțeles decât mai târziu).

Dacă adaug, la toate acestea, caracterul meu retractil, nu e greu de înțeles că venirea mea în București mi-a zdruncinat până la temelii destinul. Comparația de care m-am folosit,

uneori, a unui „mic barbar” adus la „Roma”, nu e întru totul exactă. Barbarii vor fi avut complexe, dar și impertinențe, căci intrau în Roma ca învingători. Romanii erau cei care fugeau, îngroziți, de ei. În cazul meu, lucrurile stăteau pe dos. Bucureștenii mă priveau amuzați, ca pe o curiozitate folclorică, fiindcă venisem îmbrăcat ca în Lisa și mă feream, speriat, de mașini. Eram înzestrat cu toate datele negative care puteau transforma situația mea în catastrofă. Și nu exista nimeni care să-mi dea un sfat, căci „unchiul George” n-avea timp pentru mine, iar eu mă feream să pun întrebări, de teamă să nu mă fac de râs. Am stat vreo jumătate de oră să mă lămuresc ce cumpărau clienții opriți în fața unei tonete unde se vindea înghețată. Vroiam să aflu și prețul, ca să văd ce-mi mai rămânea din capitalul de 44 de lei.

42. În prima noapte petrecută la internatul „Casei Corpului Didactic", de pe strada Schitu Măgureanu, unde am fost trimis împreună cu ceilalți patru bursieri de la „Spiru Haret", am avut un vis groaznic. Am retrăit, în somn, o întâmplare urâtă de pe Calea Secii. Unul dintre băieți, ai cărui părinți aveau cai, adusese, într-o zi, și un mânz, iar mie îmi venise ideea nefericită de a propune un joc: să fugărim mânzul, silindu-l să sară un gard împletit din nuiele. De câteva ori, mânzul reușise să treacă, dar, a patra sau a cincea oară, se împiedicase și căzuse într-un par ascuțit care îi intrase în burtă. Înspăimântați, am fugit toți și ne-am ascuns în pădure, unde am stat până noaptea târziu, de frica părinților. La un moment dat, prin întuneric, am auzit pași pe frunzele uscate. Eram singur, mă pierdusem de ceilalți și, crezând că se apropia vreun porc mistreț, am zbierat cât am putut ca să-l sperii. În realitate, fusese unul din oamenii care ne căutau.

Am reușit, cu răcnetul meu, să sperii întreg internatul. Dimineața, la micul dejun, eram arătat cu degetul și am auzit, șoptite, multe comentarii răutăcioase pe seama mea. Nu-mi plăcea deloc că devenisem „vedetă", dar ce puteam face? Am înghițit cu noduri ceaiul și felia de pâine cu magiun, strângându-mă în carapacea mea. După ce m-am întors de la liceu, m-am dus în curtea din spatele clădirii, o curte spațioasă, asfaltată și împrejmuită de un zid înalt, de unde se auzea gălăgie. Băieții jucau „lapte-gros".

Cum nu primisem, încă, uniforma pe care urma s-o capăt în cadrul bursei, purtam hainele de-acasă. O pălărie rotundă și neagră, cu bor mic, specifică portului din satele făgărășene, pantaloni albi, strâmți, de bumbac, cămașa, tot de bumbac și fără guler, lăsată peste pantaloni și încinsă cu o curea lată, plus o vestă de postav vânăt. Nu vroiam să intru în vorbă cu nimeni, deoarece remarcasem că accentul meu tărăgănat, cu inflexiuni curioase pentru urechea unui bucureștean, și cuvintele „exotice" pe care le foloseam stârneau zâmbete amuzate. Probabil, le

păream noilor mei colegi din cale-afară de pitoresc cu aerul meu de mică sălbăticiune dezorientată, coborâtă din munții Făgărași și azvârlită, ca într-o grădină zoologică, într-un internat bucureștean unde trebuia să fie „educată” și „civilizată”. Amestecul de orgoliu și timiditate care era, încă de atunci, baza caracterului meu, nu mă împingea nici el să mă arăt mai prietenos. Am mormăit un „nu” arțăgos, agresiv, când un băiat m-a chemat să intru și eu în joc, și m-am dus în fundul curții, lipindu-mă cu spatele de zid. De-acolo puteam să urmăresc ce se întâmpla, fără să mă amestec cu ceilalți și fără să las pe nimeni să se apropie; dar și satisfăcându-mi curiozitatea. Zidul îmi dădea o anumită siguranță în lumea aceea necunoscută, plină de surprize, care diferea atât de mult de cea cu care fusesem deprins. Gata să-mi scot ghearele la primul semn de primejdie, stăteam cu spatele sprijinit de zid, ca într-o tranșee, încordat, atent la orice mișcare din preajma mea, hotărât să nu îngădui nimănui să se apropie.

Înduioșătoare, cumva, sau, poate, doar ușor caraghioasă, întâmplarea aceea are o semnificație aparte pentru mine. Am avut nevoie, mereu, de un „zid” de care să mă sprijin. Când el mi-a lipsit, am intrat în panică.

43. Fotografia e un mic dreptunghi de carton, căzut probabil din carnetul meu de elev și pe care, printr-un miracol, n-am reușit să-l pierd. Sunt îmbrăcat în uniforma cu număr mov, din tradiția liceului „Spiru Haret". Numai că sub uniformă port, probabil, o cămașă nepotrivită pentru o ocazie atât de solemnă cum este primul contact cu un atelier fotografic, de aceea am ascuns-o cu ajutorul unui fular croșetat de sora mea. Dacă nu cumva, privindu-mă în oglindă, m-a deranjat absența cravatei, care va intra mult mai târziu în garderoba mea. Totul e posibil când vrei să fii cochet fără să ai nici mijloace, nici rafinamentul de a te descurca fără ele. Din păcate, stratagema nu mi-a reușit prea bine. Soluția adoptată e evident forțată, se vede că am de ascuns ceva. Ea nu face decât să arate că mă comport cu stângăcie și să trădeze că înaintașii mei au avut o experiență unilaterală.

Alte indicii spun același lucru. De pildă, felul cum mi-am pus șapca pe cap. N-am îndrăznit să mi-o așez șmecherește, pe o ureche, nici nu m-a lăsat inima să fiu cu totul indiferent în privința aspectului meu. Am pus-o ușor într-o parte, nu prea mult, în așa fel încât să mă reprezinte. Am o bursă, port o uniformă primită în cadrul bursei, ștrengăriile nu sunt de nasul meu. Datoria mea e să respect convențiile. Și le respect. Mi-am permis numai un compromis sfios, o abatere de câțiva milimetri pe care nu mi-o poate reproșa nimeni.

Dar încă nu m-am obișnuit cu noua mea condiție, se vede destul de clar. Lipsit și de dezinvoltură și de experiență, stau rigid, încordat, să nu clipesc, să nu stric, Doamne ferește, clișeul. Am aceeași căutătură stângace pe care am observat-o în prima fotografie a tatei, din armată. Sunt vizibil intimidat. Par, chiar, ușor speriat de însemnătatea momentului care capătă pentru mine, oricât vreau să rămân calm, proporții de eveniment. Am trecut prin situații mai grave? E drept. Am căzut, în somn, din carul înalt, cu fân, pe podeaua din șură, la doi ani. Am văzut ursul, ieșind la câțiva pași înaintea mea din

porumb și pornind-o agale spre pădure. Am plecat de sub un brad cu puțin înainte de a-i despica un trăsnet trunchiul. Dar acestea erau fleacuri. Nu se comparau cu lumina unui atelier fotografic. Nu sunt familiarizat cu asemenea lucruri, nu știu (și, vai, nu voi ști niciodată!) să pozez.

Tot atât de evident se impun și alte constatări. Am un aspect de băiat sănătos, crescut în aer liber și încă necizelat de contactul cu orașul. Sunt ușor zăpăcit de lumea în care am pătruns fără s-o fi dorit, dar n-am intenția să mă iau la trântă cu ea. De altfel, n-am nici cea mai mică idee despre cariera pe care aș dori s-o îmbrățișez mai târziu. Nu mă preocupă problema.

Nici ispitele cărora trebuie să le fac față nu sunt mari. Capitalul inițial, de patruzeci și patru de lei, l-am tocat de mult și de atunci am buzunarele goale. Tata mi-a zis clar: „Eu ți-aș da, băiete, dar n-am". Și nu e specialitatea mea să insist. Într-o duminică, un bărbat sensibil s-a înduioșat văzând cu cât jind mă uitam la biletele pe care le rupeau controlorii la poarta stadionului „Venus" și m-a vârât înlăuntru. Am asistat atunci la primul meci de fotbal. În duminica următoare, m-am dus din nou să-mi încerc norocul, numai că de data asta n-am înmuiat nici o inimă și am rămas pe dinafară. Dezamăgit, m-am îndreptat atunci spre Piața Sfântul Gheorghe, unde, prin tradiție, era locul de întâlnire al lisenilor aflați în trecere prin București, însă nici acolo n-am avut mai mult noroc.

44. Natura este plină de surprize. Am aflat că un șarpe boa n-a vrut să mănânce, în captivitate, un an. O broască-țestoasă ar fi trăit la Jardin des plantes" din Paris câțiva ani fără să mănânce. În insulele Galápagos trăiește o cinteză care folosește o unealtă, un spin sau un bețișor, pentru a scoate din găurile scoarței copacilor insectele și larvele cu care se hrănește. Există, am citit, specii de furnici care practică sclavajul. Poartă războaie (ca aztecii) special pentru a obține sclavi. Toate treburile lor sunt îndeplinite de sclavi, iar dacă se mută colonia, sclavii își transportă stăpânii purtându-i cu mandibulele.

În pădurile tropicale din America Centrală trăiește un greiere care, spre deosebire de alte insecte ce au luat culorile strălucitoare ale florilor exotice, seamănă unui vulgar fragment de lichen. Culoarea sa ternă îi asigură o bună protecție, salvatoare, deoarece (deși nu face decât să cânte) are dușmani mulți: păsări, reptile, broaște, mici mamifere. Greierele-lichen cântă fără să fie văzut. Numai un salt imprudent deasupra ierburilor poate să-l semnaleze inamicilor săi. Dacă simte vreun pericol, rămâne perfect nemișcat, clătinând doar lungile sale antene senzitive, care par animate de vânt. Și, bineînțeles, tace imediat.

Cam așa arătam și eu, probabil. Ca un greiere-lichen, mai ales că uniforma mea avea exact culoarea lichenilor. Treceam pe lângă ziduri, fără ca nimeni să mă observe, intimidat în egală măsură de mașini, de zgomot și de indiferența celor din jur. Când pericolul mi se părea prea aproape, rămâneam nemișcat și așteptam ca primejdia să treacă.

Și ce-aș fi putut spune cuiva care ar fi fost curios să afle cine sunt? Veneam dintr-un loc care nu însemna pentru nimeni nimic. Cel mult, cei care se interesau de antichitatea greco-romană și de lucrările istoriografului Gheorghe Popa Lisseanu puteau ști că exista undeva sub munții Făgărași o așezare vrednică de lauda unui Hesiod, unde oamenii se luptau de secole cu un pământ puțin generos.

45. Din câte țin minte, nu exista alt băiat de la țară în clasa mea, la liceu, dar aș fi nedrept dacă aș acuza pe alții de strategia greșită, negativă, distructivă pe care am urmat-o. Eu însumi spoream distanța care mă separa de colegii mei, refuzând să mă comport firesc. Nu luam parte la clasicele farse organizate în clasă, la jocurile din recreații, la întâlnirile extrașcolare, la reuniuni, mă retrăgeam când nimeream într-un grup, stăteam deoparte, umblam de unul singur, ferindu-mă cu o sumbră tenacitate de intimități. Timid și lipsit de haz, nu mă aflam aproape niciodată în atenția generală. Și nu eram, cred, prea plăcut, cu stângăciile și reacțiile mele bazate pe convingerea că binevoitorii mă priveau, de fapt, cu compasiune.

Poate că în secret doream să fiu adoptat cu forța. Și fiindcă nimeni nu se grăbea să mă silească să ies din cochilie, mă strângeam în ea. Eram în stare să le port pică altora numai pentru că nu-mi ofereau ceea ce eu nu eram capabil să primesc. Îmi întrețineam metodic, cu o regretabilă consecvență, o izolare pentru care nu eram totuși dotat, căci altfel n-aș fi dus dorul prieteniei, și pe măsură ce mă încurcam mai rău în aceste contradicții, îmi era din ce în ce mai greu să ies din impas. Treptat, cei care ar fi putut să se apropie de mine au renunțat s-o facă, pe bună dreptate, lăsându-mă să-mi duc bagajele de unul singur.

46. O singură dată am fost la un coleg acasă. Am sunat la ora fixată. Mi-a deschis o femeie cu ten măsliniu, foarte brunetă, care m-a primit zâmbind, cu căldură. Mama lui Victor. Aveau un apartament frumos, elegant, cu parchet ceruit proaspăt, covoare moi și mobilă scumpă. În camera lui Victor, o lampă cu multe brațe făcea să scânteieze o minunată oglindă (venețiană, cred) în care mi-am inspectat pe furiș ținuta. Ambianța, deși neobișnuită pentru mine, nu-mi displăcea deloc. Mă simțeam bine tolănit într-un fotoliu comod care-mi dădea senzația, foarte îmbietoare, de musafir important.

Totul a decurs plăcut și normal până ce și-a făcut apariția servitoarea cu o tavă mare, plină de bunătăți, pe care a depus-o pe masă. „Poftiți", am auzit vocea amfitrioanei. Nenorocirea a fost că între delicatesele cu care ea se hotărâse să mă răsfețe se afla și o surpriză. „Stridii", a zis Victor, sigur că mă dă gata. Și nu s-a înșelat decât asupra proporțiilor reacției mele.

în clipa aceea m-am zăpăcit. Îmi lăsa gura apă văzând tartinele cu icre negre și prăjiturile de casă, dar cum naiba se mâncau stridiile? Nu-mi venea să întreb. Mi se părea că punând o asemenea întrebare aș face o figură de ins ne versat, nedeprins cu lucruri fine, ceea ce, în fond, era adevărat, numai că dintr-o vanitate caraghioasă nu vroiam s-o recunosc. Nimic n-ar fi fost mai firesc în situația respectivă decât să glumesc pe seama lipsei mele de experiență și să-l rog pe Victor să mă inițieze. Numai că asta ar fi presupus prezență de spirit și inteligența de a nu cădea în ridicol. Nu le-am avut, din păcate, sau au fost eclipsate de ceva mult mai puternic. Și, intrând în panică, am sfârșit prin a pretinde că nu puteam mânca nimic din pricina unui rău la stomac.

Bineînțeles, vizita a eșuat. Din ziua aceea m-am hotărât să nu mai merg la nimeni acasă. Am refuzat sub diferite pretexte alte invitații, până ce n-am mai avut ce să refuz.

47. Mă uit la o altă fotografie unde mă găsesc printre colegii din clasa a III-a B a liceului „Spiru Haret". Sunt al treilea din dreapta, în rândul care stă pe bancă, lângă intrarea profesorilor, situată pe partea laterală, dinspre curte, a clădirii. În față există un rând așezat turcește, pe nisip, iar în spate două rânduri, în picioare, pe trepte. Toți au atitudini foarte naturale. Unii își permit chiar să zâmbească ironic, să stea degajați, plictisiți sau amuzați. Numai eu, atent până în vârful unghiilor la fotograf, am ochii măriți din pricina efortului de a nu clipi. Cei doi ani și jumătate care au trecut de la primul meu contact cu Bucureștiul nu m-au învățat, se pare, nimic în ce privește dezinvoltura. Sunt singurul care stă crispat, cu palmele lipite forțat de genunchi, distingându-mă negativ între ceilalți prin lipsa mea de suplețe. Mă uit fix, concentrat, n-am cum să fiu avertizat asupra capcanelor în care risc să cad. Le voi descoperi singur, adesea cu mare întârziere și cu un preț exagerat.

Suntem în ziua de miercuri 5 februarie 1940. Cel puțin așa scrie, apăsat, cu cerneală, pe colțul din dreapta al fotografiei. Nu e, însă, nici un fir de zăpadă în curtea liceului. Nisipul strălucește ca vara. Noi suntem subțire îmbrăcați. Fără paltoane, fără căciuli. Mulți au pantaloni scurți. În plină iarnă? Da, în plină iarnă. Data e notată vizibil.

În culisele acestei fotografii idilice, timpul e bolnav. Peste șapte luni, „cămășile verzi" vor invada scena. În Germania, Hitler urlă în megafoane. Producția de sârmă ghimpată crește, omenirea se îndreaptă spre un masacru, dar noi nu bănuim nimic.

În toamnă, când vom începe clasa a IV-a, mulți dintre cei de aici vor absenta. Rintzler, Weissmann, Solomon... Vom afla că n-au mai fost primiți din considerente rasiale și vom fi îndemnați să vedem în asta o măsură salutară pentru igiena societății românești. Unii vor crede. Eu, nu. De altminteri, timpul ne rezervă multe lecții. Încă nu știm nimic despre ură. Vom ști. Și ce s-a întâmplat oare cu atâția despre care n-am mai auzit nimic

între timp? Ce au devenit acești băieți încă plini de candoare, aflați la hotarul dintre copilărie și adolescență? Ar trebui acum să ierte sau să fie iertați? Dar suntem în recreație, ce Dumnezeu! în plină iarnă, primăvara strălucește pe chipurile tuturor. Mai puțin pe al meu, însă nu fiindcă eu aș fi, spre deosebire de ei, lucid. Nu. Sunt la fel de ignorant sau, poate, încă și mai ignorant decât ceilalți. Numai că inteligența mea a avut totdeauna un defect față de a altora, e o inteligență tristă. Asta e tot.

La 5 februarie 1940, tristețile mele se reduc la lucruri mărunte, ținând îndeosebi de modul meu greoi de a mă apropia de alții. Și sunt singurele care așternoo mică umbră în acest tablou jovial. Iată-l în centrul fotografiei pe... cum îl chema, oare? E înalt, poate cel mai înalt din clasă, stă în picioare, se frânge mlădios din șolduri și râde cu o nerușinare plină de farmec. Ne face pe toți să râdem în recreații cu numerele lui de cabotin talentat și, fără îndoială, exprimă mult mai bine decât mine vârsta noastră în care luciditatea abia mijește. Avem treisprezece ani. Se pregătește un război în culise? Se apropie un coșmar care va invada realitatea? E adevărat. Dar noi ignorăm toate astea, încă mai suntem copii. Peste o clipă, lângă onorabila intrare a profesorilor va izbucni gălăgia.

48. Oare, în alte condiții, aș fi ajuns să vreau să vorbesc latinește? Cei mai mulți dintre colegii mei n-aveau nevoie să învețe franceza la școală. O vorbeau din familie. Știa asta și domnul Iftodiu când m-a scos la lecție, după primele ore de franceză.

Căpătasem între timp uniformă și nu mai eram îmbrăcat ca în Lisa. Și cum domnul Iftodiu se uita la oameni fără să-i vadă, neapărat, n-avea cum să bănuiască, probabil, că nu eram inițiat, precum ceilalți, din familie, în tainele limbii franceze. De aceea s-a încruntat când s-a lămurit că nu reușeam deloc să nimeresc pronunția exactă a articolului „le", zicând ba „le", ba „lio", spre hazul colegilor mei. Scena era, probabil, într-adevăr, comică. Un mic „barbar" se chinuia în fața unor fii de patricieni din „Roma" să vorbească într-o limbă necunoscută. Influența franceză, în România interbelică, nu atinsese România profundă, se oprise la protipendadă. În timp ce colegii mei erau, aproape toți, franțuziți, eu veneam dintr-o Românie înapoiată, încremenită în tradiții neguroase. Abia când râsetele au devenit hohot, domnul Iftodiu s-a uitat la mine mai atent și a înțeles de ce mă căzneam, fără succes, să mă descurc. Nu mi-a dat notă, mi-a zis să trec la loc în bancă.

Am ieșit pe ușă, ca să nu izbucnesc în plâns în clasă. Cred că-mi ardeau obrajii de rușine și de ciudă.

Doi ani mai târziu, am început orele de latină. Limbă moartă pe care n-o cunoșteam nici eu, dar n-o știau nici ceilalți. Am început toți odată să învățăm prepozițiile cu ablativul și cu acuzativul. Asta m-a ambiționat. Și, încă o dată, un amănunt a avut, în viața mea, un rol decisiv, căci prin adolescență, la un moment dat, m-am imaginat „antic".

49. Probabil, multe lucruri, în evoluția mea, ar fi arătat altfel dacă aș fi fost elev la „Radu Negru", în Făgăraș, printre colegi de condiția mea. La „Spiru Haret", eram un intrus, o „oaie neagră". Mulți colegi erau fii de moșieri, de industriași, de demnitari, de mari avocați, de medici și arhitecți cunoscuți, de negustori sau patroni de ziare. Puțini proveneau din familii obișnuite de intelectuali bucureșteni. Unii se cunoșteau dinainte de a veni la liceu, întrucât părinții lor se mișcau cam în aceleași cercuri. Eu sosisem direct de pe Calea Secii. Nu eram, deci, unul „dintre", ci „o excepție", n-aveam lustrul celorlalți. Umblam cu cămăși aduse din Lisa, care nu erau făcute pentru a pune cravată, și tuns chilug, ca un pușcăriaș, ceea ce mă demasca imediat, ca plebeu. N-aveam nici măcar ghiozdan. Îmi purtam cărțile și caietele sub braț.

Dar toate acestea n-ar fi contat, probabil, dacă aveam altă fire. Din păcate, n-am profitat de norocul de a urma liceul în București, unde exista o viață culturală bogată, nu se lâncezea ca în provincie. Susceptibilitatea mea excesivă, aproape bolnăvicioasă, nu mi-a permis să intru în relații normale cu colegii mei, iar complexele pe care mi le-am descoperit au accentuat, brusc și puternic, laturile negative ale firii mele, împingându-mă să mă vâr singur într-un ghetou sufletesc. Am descoperit atunci, prima oară, umilința și invidia. Mă umilea faptul că sunetul blacheurilor de la bocancii mei se auzea de departe când treceam pe coridoare și că, oricât mi-aș fi pus, noaptea, la internat, pantalonii sub saltea, pentru a le da o dungă aproximativă, uniforma nu cădea turnată pe mine, ca pe ceilalți. Și îi invidiam pe colegii mei că știau să se poarte și erau siguri de ei.

În loc ca mediul select în care nimerisem să mă ambiționeze într-un sens bun, să mă determine să vreau să-mi cizelez asperitățile, el a stârnit în mine reacțiile cele mai proaste posibile. M-am izolat, m-am refugiat într-o defensivă agresivă, ceea ce mi-a compromis șansele de comunicare cu ceilalți la o

vârstă când nu eram în stare să prevăd consecințele. Spiritul de camaraderie, despre care am citit atâtea, mi-a rămas, din nenorocire, străin. La sfârșitul orelor, îmi strângeam cărțile și caietele, fără să iau parte la rumoarea generală care se prelungea până în stradă. Nu-mi era limpede de ce anume trebuia să mă apăr, dar mă apăram.

50. E amiază, e vară, suntem la seceriș și ne odihnim pe răzor, în umbra unui măceș. Alături, tata s-a lăsat pe spate, să aţipească puţin. Mama privește grâul în tăcere. Poartă o pălărie de pai, înnegrită de ploi, cu șnurul trecut pe sub bărbie, și are obișnuita ei expresie gravă, pe care nimic n-o tulbură și nimic n-o îndulcește. Își acoperă gura cu palma, simbolic parcă. Mama a tăcut mai mult decât a vorbit. De câte ori mă gândesc la ea, îi aud întâi tăcerea, abia apoi îi revăd chipul. Nu cred că mi-a dat mai mult de trei, patru sfaturi în toată viața. Și toate aveau același înțeles: să fac numai ceea ce se cuvine.

Dar ce se cuvine? Sunt lucruri pe care altădată le-am dorit pentru ca după aceea să mă rușinez, dacă nu de dorințe, atunci, în mod sigur, de modul cum mi le-am împlinit. Uneori, gesturile puerile aveau o scuză. Vârsta. În primii ani de liceu, mi-am dorit foarte mult o pereche de pantaloni scurți. Când mi-am văzut, în sfârșit, împlinită dorința, era, din nenorocire, iarnă. Tocmai începea vacanța. Și am plecat în miez de decembrie, pe un ger de crăpau pietrele, în pantaloni scurți. Trenul în care m-am dus era atât de aglomerat încât n-am avut loc decât pe coridor, lângă scară. În gara unde coboram de obicei, când m-a zărit, tata s-a speriat deoarece aveam picioarele roșii ca flacăra din pricina frigului... Mai târziu, mi-am dorit o bicicletă. N-am avut-o când am dorit. Mi-am cumpărat-o când trecusem de douăzeci și cinci de ani și nu se mai cuvenea să-mi pierd, cum mi-am pierdut, după-amieze întregi gonind cu bicicleta pe șosea, spre Giurgiu ori spre Ploiești... Am intrat târziu într-o sală de concert și, apoi, câțiva ani, am ascultat până la saturație, șapte, opt ore zilnic, discuri cu muzică simfonică. Pentru a-mi lăsa, după aceea, picupul să se prăfuiască... Am făcut un ulcer din cauza șahului. Studiam deschideri, finaluri, combinații, iar a doua zi îmi verificam, într-o atmosferă încărcată de fum, progresele teoretice, jubilând la fiecare reușită și enervându-mă la fiecare eșec. Mă duceam să-mi iau rația zilnică de viciu la un club de pe strada Nuferilor unde stăteam ore în șir, țintuit pe scaun, fără să

mă pot ridica dacă mi se făcea foame. Am ajuns să joc fără tablă, șah orb, și, când nu aveam partener, jucam de unul singur. Într-o zi, am vârât în foc, însă, toate cărțile și revistele de șah... Când eram elev la „Spiru Haret", treceam „stoic" prin dreptul vitrinelor. În afară de puținii bani pe care mi-i putea da tata, de câte ori plecam din vacanță, sau de cei pe care mama îi retrăgea din mărunțișul păstrat pentru biserică, preferând să mi-i dea mie, pe ascuns, decât lui Dumnezeu, nu aveam alții. Zece ani mai târziu, când am încasat prima leafă, am cheltuit-o aproape toată la „Capsa", unde mi-am oferit un prânz copios și mi-am permis chiar suprema nerușinare de a reține un taxi, ocupat, ca să mă ducă în Ferentari, unde locuiam atunci... Altele cum le-aș putea motiva? Am simțit, cred, mai mult decât am înțeles. Am tăcut uneori când trebuia să vorbesc. Mi-am găsit justificări când nu aveam nici una. Am primit mai mult decât am dat, dovedindu-mă un egoist care, mai mult sau mai puțin conștient, a îmbinat sentimentalismul cu ideea meschină că orice mi se dăruia mi se cuvenea. Pe părinții mei îi socoteam datori, prin simplul fapt că-mi erau părinți, să fie de acord cu tot ce făceam. Nu le dădeam socoteală de nimic, acționând cum mă tăia capul, iar ei m-au lăsat să-mi manifest ingratitudinea fără să aștepte nici o răsplată de la mine.

Și, la urma urmei, de ce sunt, la șaptezeci și șapte de ani, singur într-o cameră ticsită de cărți, dar pe care nici măcar nu le mai răsfoiesc, și cu molii care rod, parcă, acum, și amintirile mele? S-ar fi cuvenit să am mulți prieteni. Din păcate, nu m-am priceput, se pare, decât să-i pierd pe cei pe care mi i-a dăruit soarta. Preot, cum și-a dorit mama, nu se cuvenea să ajung, deoarece aș fi fost un impostor. „Subsecretar de stat", cum se lăuda tata, n-am ținut să fiu. Nu m-au atras niciodată funcțiile. Cele de care am avut parte nu mi le-am dorit. Dar fiindcă mi-am permis, într-o vreme, să mă consider înrudit sufletește cu Don Quijote, m-aș putea mândri, oare, cel puțin, cu iluzii pe măsură? O viață mediocră poate fi justificată. Mai ales într-o lume mediocră. Dar mediocritatea iluziilor n-are nici o scuză. Nimic nu ne oprește să visăm „fără măsură". Și mi-am trăit oare cum se cuvenea pasiunile? Sau m-am mărginit să le răscumpăr pe cele

eșuate prin sinceritatea investită în altele? în fond, nu m-am mulțumit, oare, să mă las trăit de întâmplări și m-am refugiat mereu în scuza că, de vreme ce am trăit cu bună-cuviință, am făcut „ce se cuvenea”? Mi-a plăcut să cred că important nu e ce face istoria din noi, ci ceea ce facem noi cu ceea ce face istoria din noi. Și am ales nu întâmplător, ca motto, la o carte scrisă într-o vreme când încercam să-mi dau curaj vorbind despre frică, această afirmație a lui Humboldt: „Modul în care un om își acceptă destinul este mai important decât însuși destinul său”. Ei bine, mă pot uita, oare, în oglinda spartă a memoriei mele fără teama că am ratat tocmai ceea ce n-aș fi vrut să ratez? Sau am dorit mai mult decât mi se cuvenea?

51. În Lisa, în loc de „bună ziua", trecătorul adresa celor aflați în fața porților sau care discutau, opriți în drum, o întrebare: „Ce faceți?". Și nu aștepta alt răspuns decât cel convențional: „Stăm aci". S-ar fi mirat dacă i s-ar fi răspuns cumva: „Bine, mulțumesc". Tradiția hotărâse ca toate formulele de salut, indiferent de împrejurare, să fie interogative. Auzeai la tot pasul diverse întrebări: „Vă duceți?" „Veniți?" „Ați plecat?" „V-ați întors?" etc. Ele erau urmate de răspunsuri la fel de stereotipe, desprinse dintr-un scenariu arhaic.

Dar în viața propriu-zisă a satului și în psihologia oamenilor, întrebările încetau să mai dețină același rol însemnat. Întrebări care să semene, cât de cât, cu cele pe care și le pune filosofia, de genul „De unde venim? Cine suntem? încotro ne îndreptăm?", ar fi stârnit, în lumea copilăriei mele, cel mult, mirări și zâmbete. Oamenii s-ar fi uitat la un filosof rătăcit prin Lisa cam cum ne uităm noi la Don Quijote, cu o curiozitate amuzată, bănuindu-l că nu e tocmai zdravăn la minte. Ceea ce caută filosofii, în zadar, ei găseau, fără efort, la biserică și la cârciumă. Într-o zi, trecând prin apropierea unei mori părăsite unde fusese instalat și funcționa cu intermitențe un cazan de rachiu, am văzut o scenă care m-a uluit. Un bărbat care zdrobise câțiva saci cu mere, cărase lemne și plătise taxa necesară ca să utilizeze cazanul se întinsese cu fața în sus, deschisese robinetul ca să-i pice rachiul direct în gură și adormise așa, beat și fericit. Rachiul îi curgea pe bărbie, prelingându-se în iarbă și irosindu-se. Multă vreme am considerat grotescă acea scenă. Azi, nu mai sunt sigur. Ea nu era, poate, decât o formă extrem de simplificată și ușor caricaturală a unei lumi care nu-și punea întrebări. O lume la care eu nu mă pot gândi azi decât cu o dublă melancolie. A bătrânului care își retrăiește copilăria cu sentimentul că ea s-a petrecut undeva în afara istoriei, unde funcționau alte legi. Și a scepticului care a eșuat în dileme ce nu au soluție. Mama ar fi socotit necuviincios gândul care pe mine m-a bântuit uneori, că decât o viață trăită penibil e mai bine să-i pui capăt. Numai că pe mine nu frica de

Dumnezeu m-a oprit, ci frica de moarte.

52. Nu știu dacă era fericită lumea din care am ieșit. Prosperă nu era. Oamenii munceau mult și câștigau puțin. Aveau tot ce le trebuia pentru hrană și pentru nevoile imediate, dar tatăl meu s-a plimbat o săptămână, noapte de noapte, prin casă, când, egoist și inconștient, i-am scris cerându-i o sută de lei. Se frământa cum să facă rost de acea sumă.

Casa în care m-am născut avea o singură odaie, plus o tindă și un celar unde erau păstrate proviziile. Fusese construită de bunicul patern, pe la începutul secolului XX, din bârne lutuite și văruite în albastru--vinețiu, cum era obiceiul prin satele de la poalele Făgărașilor. Tatăl meu a reușit să-i schimbe acoperișul de paie cu unul de țiglă. Era o casă scundă, cu ferestre mici, făcute anume ca să nu se piardă, iarna, căldura și să nu năvălească, vara, soarele prea agresiv. În odaia principală, mama așezase deasupra icoanelor ștergare înflorate, înnodate în jurul unor buchețele de busuioc, și farfurii de lut ars, smălțuite.

Azi, nu mai există asemenea case. Le-au luat locul unele copiate după vilele de la oraș. Dar progresul exterior ascunde, cred, un regres. Când avea optsprezece ani, mama a trecut munții mergând pe jos până în București. Era pe vremea habsburgilor, i-ar fi trebuit pașaport ca să ia trenul. În București, s-a angajat fată în casă în familia unui doctor care locuia undeva pe lângă Piața Romană. A rămas o singură iarnă aici, strângând ceva bani pentru zestre. Apoi, s-a întors în Lisa, pe aceeași cale, și n-a mai plecat din sat. Azi, cei care pleacă preferă să nu se mai întoarcă.

53. Cu șaizeci de ani în urmă, într-o vară, m-am dus împreună cu alți băieți în „Budrul galben”, un loc periculos din munții Făgărași unde, pe un perete aproape vertical, sub care se căsca o prăpastie neagră, se găseau exemplare neobișnuit de mari de floarea-reginei. La un moment dat, colțul de stâncă – singurul - de care mă sprijinisem cu un picior s-a rupt și am rămas spânzurat deasupra prăpastiei, ținându-mă doar de un smoc de iarbă. Auzeam cu groază cum se rupea fir după fir. Și a durat o veșnicie până ce un băiat m-a tras, din fericire, lângă el, într-o scobitură din peretele stâncos, salvându-mă.

Cam așa s-au rupt și legăturile mele cu Lisa. Nu mai am pe nimeni acolo. Casa în care m-am născut a fost dărâmată. În locul ei a fost ridicată alta, care acum e pustie, locuită numai de fantome. Cum a bănuit mama, în curte a crescut iarba. Grădina s-a sălbăticit, gardurile, putrezite de ploi, s-au surpat. În grajd, în șură, păianjenii își țes nestingheriți pânza. Am evitat, de aceea, în ultimii ani să mă simt un strigoi. Nu m-am mai dus.

54. Am aflat că ar exista o limbă pe care o vorbește un singur om. Dar cu cine discută?

55. Pe oțetari, nu mai pot deosebi praful și lumina. Din pricina secetei, frunzele s-au gălbejit.

Noaptea trecută, m-am visat din nou la mare. Trebuia să plec, îmi făcusem bagajele. Am mai ieșit o dată pe țărm să privesc pescărușii, dunele de nisip, pietrele arse de soare. Am urcat, apoi, pe un deal unde era un lan de floarea-soarelui. Am rupt un disc și am început să mănânc semințele, în timp ce cerul devenise, deodată, tulbure, iar aerul mirosea a ploaie.

Visul mi-a amintit pățania arheologilor care au găsit pe Via Appia, într-un mormânt, un sarcofag unde dormea de vreo două mii de ani o frumoasă romană. Când au ridicat capacul, trupul Ceciliei Metella s-a prefăcut într-un nor de cenușă, de praf. Poate, așa se întâmplă când te apropii prea mult de ceea ce „a fost”.

56. Odată mă găseam într-un avion amenințat să nu poată ateriza. Era pe la sfârșitul lui ianuarie. Veneam din Grecia. La vreun ceas după decolare, stewardesa ne-a anunțat că avionul se va abate spre Salonic deoarece aeroportul din Belgrad fusese închis din pricina cetii și a poleiului. Se dezlănțuise o furtună de zăpadă și avionul resimțea greu șocurile vântului. Plutea ca o coajă de nucă pe o mare furioasă, scuturându-ne zdravăn. Pasagerii și-au legat centurile de siguranță și, ghemuiți în fotolii, priveau alarmați prin hublouri. Deodată avionul s-a aplecat puternic într-o parte și a făcut un nou viraj. Câțiva pasageri, intrați în panică, au întrebat speriați: „Ce se întâmplă?". Un bărbat s-a dus și, nervos, a bătut cu pumnul în ușa cabinei piloților, cerând explicații. A ieșit stewardesa și ne-a comunicat că ne îndreptam acum spre Sofia, deoarece și aeroportul din Salonic se închisese între timp. A urmat ceva infernal. Avionul se zvârcolea, cădea în goluri de aer, prin nori gelatinoși, apoi se cabra, se ridica, vibrând din toate încheieturile. La un moment dat, a făcut alt viraj, iar stewardesa n-a mai așteptat să bată cineva în ușă. A venit și ne-a înștiințat că ne îndreptam spre Zagreb. Aeroportul din Sofia devenise, de asemenea, impracticabil. După un sfert de oră, ne-a înștiințat că nu vom putea ateriza nici la Zagreb și, după încă un viraj, am aflat că ne vom roti în aer până se va termina combustibilul deoarece se întâmplase ceva la o roată. Am înțeles cu toții că piloții se așteptau ca aparatul să se răstoarne la aterizare și să ia foc. De aceea vroiau să evite o explozie. Atunci s-a dezlănțuit un adevărat vacarm în avion. Îngroziți, disperați, unii călători și-au pierdut controlul, vociferau. Câțiva s-au lungit pe podea, socotind că astfel erau mai feriți. Alții își frământau mâinile, înghițeau calmante ori își ștergeau continuu obrajii umezi de transpirație. Eu stăteam la locul meu, mai liniștit decât dacă aș fi văzut totul într-un film. Avionul a ratat de patru ori coborârea, fiind în pericol să atingă fie un copac, fie o casă, până ce, în sfârșit, s-a așezat pe pista unui aeroport gol, înconjurat de

mașini de salvare și mașini de pompieri. Dar încă mai eram calm în momentul în care am coborât scara avionului. Abia două ore mai târziu, când m-am vârât în pat, la hotel, genunchii s-au pornit să tremure.

Oarecum la fel am reacționat într-un accident rutier. Veneam de la Sinaia. Pe la Câmpina a început să plouă. Șoseaua, plină de mâzgă din pricina pământului căzut de pe roțile tractoarelor, a devenit alunecoasă. Mergeam singur, conducând o Volga, nu mă grăbeam și m-am instalat în spatele unui camion care transporta traverse de fier. Deodată am văzut stopurile camionului aprinzându-se și camionul valsând pe șosea. Instinctiv, am apăsat pe frână. În clipa următoare, am simțit cum Volga a început și ea un dans periculos. Am mai avut timp să văd în oglinda retrovizoare că, în spatele meu, un Renault 16 a derapat, s-a răsturnat în șanț, încolăcindu-se în jurul unui copac. După aceea am rămas cu ochii ațintiți pe camionul care se oprise aproape de-a latul șoselei, nelăsându-mi loc să-l depășesc. Am apăsat și mai tare pe frână, dar mi-am dat seama că nu mai puteam evita accidentul. Mașina patina. Riscam să fiu aruncat în șanț, dacă frânam prea tare, ori să nimeresc în traversele de fier. În fața acestei alternative, am încercat o manevră disperată. Am intrat cu roțile din stânga pe buza șanțului, rugându-mă să nu mă răstorn, și în clipa în care am trecut cu capătul mașinii de botul camionului, am virat brusc la dreapta, pentru a evita să fiu azvârlit într-un pom. Totul a durat câteva secunde și s-a desfășurat la limita catastrofei. Am coborât complet buimăcit, nepricepând eu însumi prin ce miracol am scăpat. Șoferul camionului fugea pe câmp după copiii care, cu brațele pline de crengi tăiate, săriseră în mijlocul șoselei, în fața lui, din copacii cu coroane bogate ce străjuiau drumul. Neputându-i prinde, s-a întors, s-a așezat pe marginea șanțului și a izbucnit în plâns; lipsise puțin să-i calce. O ambulanță a venit să ia pasagerii din Renault. După ce a venit și miliția, mi-am continuat drumul spre București. Mașina nu avea decât o aripă lovită. Și, iarăși, abia când m-am suit în pat, acasă, și întreaga scenă mi-a revenit în fața ochilor, ca un film rulat cu încetinitorul, m-a cuprins frica și am început să tremur.

Reacționez, se pare, cu întârziere, nu trăiesc imediat unele emoții. Nici când am făcut infarctul, nici când am suferit accidentul cerebral, nu mi-am dat seama de primejdia prin care treceam. În ambele împrejurări, n-am vrut să rămân în spital. Mi se părea că doctorii exagerau. Mi-a fost necesar ceva timp ca să mă sperii.

Așa să-mi explic, oare, și „petele albe" din adolescența mea?

57. La o oră de fizică din liceu, profesorul ne-a făcut o demonstrație cu discul lui Newton. Ne-a arătat că, în repaos, el are toate culorile din spectrul curcubeului, apoi l-a învârtit până a devenit alb. „Așadar, cum e acest disc, colorat sau alb?", ne-a întrebat profesorul, transformând ora de fizică în oră de filosofic Poate, fără să fi avut o asemenea intenție, ne-a demonstrat atunci că nu există „adevăr". Exista doar „adevăruri". Și, poate, nici ele nu sunt definitive. Se schimbă cu vârsta.

58. Nici în Lisa nu fusesem un copil foarte vesel, expansiv, cum era sora mea. Și acolo avusesem mici probleme din cauza firii mele și a tendinței de a lua totul prea în serios. Dar în Lisa mă aflam în mediul meu natural și nu exista nici o diferență socială între cei care mergeam cu vacile pe Calea Secii. Probabil, și viața mea interioară era mai redusă, nu mă încurca prea tare. Dar, adus ca un balot în București și „depozitat", mai întâi, în camera servitoarei, la „unchiul George", și, apoi, la internat, am suferit, cred, un fel de blocaj psihic. Bănuiesc că toți copiii care au mers în acea vreme de la țară într-un oraș mai important au avut unele dificultăți de adaptare. Lumea nu era, ca azi, supusă aceleiași istorii. Dar în cazul meu nu era vorba doar de noutățile de care mă loveam. Eu trăiam, efectiv, în continuare, în timpul din Lisa, diferit de cel din București. Și nu puteam sau nu vroiam să ies din el. Îmi imaginam că anii de liceu mă vor abate doar vremelnic din destinul meu natural, nu mă gândeam că, într-o zi, voi fi și eu bucureștean.

Nu-mi aduc aminte dacă Bucureștiul m-a speriat, cum pretind scrierile sămănătoriste că se întâmplă cu sufletele „neavizate", neprihănite, ajunse în ghearele „balaurului". Probabil, m-a intimidat. Ceea ce înțeleg mai puțin acum e că nu mă interesa, nu țineam să-l cunosc, nu eram curios. Mergeam totdeauna pe aceleași străzi, între internat și liceu și de la liceu înapoi la internat, fără să mă abat din drum. Să fi fost această lipsă de curiozitate rezultatul inhibițiilor? Ar fi singura explicație.

Înțelesesem, însă, destul de repede ceea ce nu știusem în Lisa. Că reprezentam partea de jos a societății, fără lustrul, educația și șansele „înaltei societăți". Nu m-am îndoit nici o clipă că pentru colegii mei eram un „necioplit", un mic sălbatec care nu văzuse în viața lui cum se dă un telefon sau cum funcționează un aparat de radio. Și chiar nu văzusem! Deși aflaseră că eram nepotul lui „Șoacățu", cum era poreclit „unchiul George", nu puteau să nu observe aerul meu de provincial de

mâna a doua. Asta a stimulat în mine o vanitate piezișă (din care s-a născut mai târziu credința că analfabeții creatori ai *Mioriței* au avut, înaintea filosofilor noștri, o sensibilitate metafizică), dar și niște reacții de apărare, cu consecințe dezastruoase. Preferam, cum li se întâmplă timizilor când vor să-și dea curaj, să-mi ascund stângăciile prin frondă.

Rezultatul a fost o adolescență, mai degrabă, cenușie, anostă. La o vârstă când impertinențele sunt un mod de a căpăta încredere în propriile ambiții și de a te deschide spre viață, eu nu doream decât să-mi păstrez bursa de la liceu și să treacă anii. I-am umplut mai târziu cu o realitate paralelă, dar asta n-a făcut decât să mă rupă și mai mult de realitatea adevărată.

Barierele sociale și de educație dintre mine și colegii mei n-ar fi fost atât de rigide dacă beneficiam, măcar, de puțin cameleonism. Ghinionul meu a fost că mi-au lipsit și capacitatea de a mă adapta lesne și posibilitatea de a suplini prin umor acest deficit. În schimb, am avut o groază paralizantă de ridicol. Nimic nu mă bloca mai mult decât teama de a mă face de râs. Mă izolam de ceilalți nu fiindcă o doream, ci fiindcă n-aveam încredere în priceperea mea de a evita situațiile penibile. Unica soluție pe care am găsit-o a fost să fiu mereu în defensivă, gata să-mi apăr, la nevoie, singurătatea cu pumnii.

Am ratat atunci șansa de a obține o victorie împotriva caracterului meu găsind calea unei comunicări normale cu alții. Și, fără să-mi dau seama, am pus bazele unei singurătăți de care n-am mai scăpat, apoi, toată viața. Cei șapte ani, cât a durat experiența mea contradictorie de la „Spiru Haret", mi-au influențat, probabil, decisiv caracterul. Ulterior, n-am mai putut îndrepta nimic. Nici excesele din primul an de studenție nu mi-au mai fost de folos.

59. Am fost marcat de război, ca întreaga mea generație, dar tragediile istoriei n-au provocat în sufletul meu de adolescent ecoul cuvenit. Una singură m-a zguduit, dictatul de la Viena, cu toate că efectele lui n-au coborât până în depresiunea Făgărașului. Alte evenimente din acea vreme le-am trăit, fără să le înțeleg. Aveam pe atunci paisprezece ani. Trăiam la nivelul termitelor, nu eram pregătit să pricep ce se întâmpla în lume.

Secolul XX începuse, practic, odată cu primul război mondial. Până atunci, Europa prelungise iluziile secolului precedent. Fără să știe că boicotau istoria, țăranii din Lisa continuau tradiții și mai vechi. Eu o făceam fiindcă mă consideram, probabil, prea neînsemnat pentru a mă interesa de ce se petrecea în țară și în Europa.

Începusem, chiar, să cochetez, la modul infantil, dar sincer, cu antichitatea. Poate din dorința instinctivă de a fugi de imediat! Dintr-o carte care-mi căzuse întâmplător în mâini, am aflat că Sofocle (în legătură cu care aveam cunoștințe extrem de vagi) s-a îndrăgostit nebunește de o femeie tânără când trecuse de optzeci de ani. Temându-se că va pierde ce avea de moștenit, unul din fiii săi l-a dat în judecată, acuzându-l că nu mai era întreg la minte. În loc să se apere, Sofocle s-a apucat să le citească judecătorilor săi un fragment din tragedia la care tocmai lucra, *Oedip la Colonos*. Când a sfârșit, judecătorii l-au achitat și, apoi, în semn de respect, l-au condus până acasă. Povestea aceasta mi-a plăcut atât de mult încât, poate, ea a fost responsabilă de derapajul meu „antic".

În acea perioadă, sau mai târziu, am compus o poezie în care ceream, pe un ton „belicos", cu un aplomb înduioșător, „moartea lui Pitagora".

Nu mă interesează că doi și cu doi fac patru.
Eu vreau să facă trei.
Voi înainta deci doi metri și încă doi,
și voi rămâne acolo râzând

de toți cei care țin să-mi atragă atenția
că doi și cu doi fac patru
și că patru metri mă despărțeau de linia ferată.
Proștii! Ei nu văd că
mai am un metru până la linia ferată, deoarece
doi și cu doi fac trei? în sfârșit,
le voi face dovada, căci, văd,
se apropie trenul. Să vină!
Să vină! Să vină!
Moarte lui Pitagora!

Din ceea ce se întâmpla, cu morți adevărați, în realitate, mi-a rămas în minte doar un ziar rupt, găsit în clasă, unde era relatat , la „fapte diverse", ceva care m-a cutremurat. Un ofițer SS îi spusese unei tinere olandeze: „Pe cine vrei să omor, pe tatăl tău sau pe mama ta? Dacă nu te hotărăști, îi împușc pe amândoi". Niciodată nu mi-a fost mai clar că există lucruri între care nu se poate opta.

60. Mă revăd în locul unde se găsea clădirea „Căiții Românești”, dispărută, ulterior, sub o bombă, în vitrină, o fotografie mare; un bărbat frumos, îmbrăcat într-o cămașă rusească. Alături, ultimul său roman: *Lorelei*. Eram nedumerit. Ce-o fi însemnând Lorelei? Am plecat mai departe cu sentimentul că nu știam ceva esențial.

61. Din păcate, am pierdut ocazia de a cunoaște ultimii ani tihniți ai Bucureștiului interbelic; un timp în care mai puteau fi văzute în București, probabil, înainte de a fi îngropate sub cenușiul războiului, adevărurile fostului „mic Paris", pestrițe și oscilând între cei doi Caragiale (tatăl și fiul).

62. Intrarea României în război m-a prins în Lisa, în vacanță. Dormeam, ca de obicei vara, în „șop", pe fân. Într-o dimineață (era o dimineață ploioasă), când m-am trezit, suna goarna pe uliță. „Omul cu goarna" a adus „la cunoștință" bărbaților din sat că istoria îi chema să-și facă datoria. Întors, toamna, în București, n-am remarcat schimbări importante în atmosfera orașului. Doamnele își etalau toaletele de sezon, iar trăsurile treceau pe Calea Victoriei, ca în vremurile normale. Apoi, ne-am obișnuit să nu vedem noaptea lumini dincolo de ferestrele camuflate, să auzim de alimente cumpărate pe cartelă, de înaintări, de retrageri, de ofensive, de contraofensive și să fim avertizați, din afișe, că va săpa la sare „cine limbă lungă are". Dar eu, poate din cauză că n-aveam pe nimeni din familie pe front - tata depășise vârsta mobilizării - am trecut prin acei ani într-un mod superficial, fără să fiu influențat de furtuna care mătura Europa decât într-un singur fel: fugind și mai mult de ce se întâmpla în jurul meu.

63. Găsesc o altă fotografie, de prin '42, '43, care înfăţişează cinci băieţi, vara, pe munte. Probabil în Făgăraşi. La vârsta coşurilor pe faţă, părem surprinzător de înţelepţi. Nimic bătăios, obraznic, în priviri, în atitudini. Stăm unul lângă altul, cuminţi. Am căpătat atât de devreme conştiinţa exactă a limitelor noastre? Se pare că da. Alţi adolescenţi, la aceeaşi vârstă, se crezuseră geniali, sortiţi să aducă, în sfârşit, lumii răspunsurile capitale. Aceasta le dăduse o încredere oarbă în posibilităţile lor, le umflase, ca un vânt puternic, aripile. În schimb, nouă, celor care am făcut acea excursie pe munte, o istorie ieşită din matcă, pe care n-o puteam înţelege, nici ignora, oricât ne-am fi ferit de realităţile ei, ne paraliza elanurile. Siliţi să aflăm zilnic, din discuţii, din atmosferă, că moartea ameninţa din toate părţile, trăiam cuminţiţi înainte de a îndrăzni. Lipsa de măsură, care fusese farmecul altor generaţii, nouă ne era refuzată. Ne gândeam, probabil, că, între atâtea dezastre, un strigăt iconoclast avea multe şanse să sune urât, necuviincios, inoportun. Se auzeau destule ţipete în istorie, cine avea timp şi chef de pretenţiile noastre? Şi ce drept aveam să facem reproşuri generaţiei precedente? Cei mai în vârstă decât noi erau mai aproape de ameninţarea cu moartea. Această evidenţă banală ne punea în situaţia să fim descurajaţi de propria noastră adolescenţă. Nu eram, de aceea, grăbiţi, nerăbdători. Spre ce să ne grăbim? în alte condiţii ne-am fi cerut zgomotos partea de identitate, ceea ce ne-ar fi exaltat calităţile şi ne-ar fi incendiat defectele, ne-ar fi stimulat dorinţa de a ne afirma în dauna celor pe care i-am fi socotit perimaţi. Dar, instinctiv, pariurile noastre erau prudente. Trebuia să păşim cu grijă într-o lume care se zvârcolea. Ne retrăsesem în acceptarea superstiţioasă a valorilor consacrate, deoarece, între atâtea nesiguranţe şi spaime, era singurul adăpost posibil. Autori pe care nici nu-i citisem, dar despre care auzisem că „sunt mari", unii chiar „monştri sacri", îi socoteam ca atare. Aveam oroare de sacrilegii şi un respect aproape bătrânicios pentru glorie. Ne-am lipsit astfel de

entuziasmele impulsive ale vârstei, dar ce sens avea să sporim negația cu modestele noastre puteri, când împotriva culturii europene se trăgea cu tunul? Războiul își luase sarcina de a concura lecțiile de filosofic Creșteam printre comunicate pline cu cifre de morți, acestea erau prelegerile care ni se țineau zilnic despre viață. Optimiștii găseau cu dificultate puncte de sprijin, dar, cum eram foarte tineri, abia ieșiți din copilărie, nu eram pregătiți nici pentru deznădejde. Siliți să ne cuibărim, timorați, în posibil, la o vârstă deschisă mai ales imposibilului, suntem mulțumiți că suntem pe munte, departe de orice pericol, că în jurul nostru e liniște, că deasupra noastră cerul e luminos și senin.

64. În clasa a V-a, am fost mutat de la internat într-o clădire a liceului, situată la încrucișarea străzilor Italiană și Vasile Lascăr, unde locuia „unchiul George", devenit între timp director la „Spiru Haret". El hotărâse schimbarea. Se gândise să fiu mai aproape de el? Presupun că alte motive au fost la mijloc, și de altă natură. Dar, indiferent de cauze, această schimbare de domiciliu m-a pus într-o situație cu totul nouă, căci pentru prima oară m-am pomenit într-o cameră singur și fără să fiu supravegheat de nimeni. Unica parte fixă, obligatorie, a zilei o reprezentau orele de dimineață de la liceu. După aceea începea un timp de care puteam să dispun în voie. Nu mai depindeam decât de golul pe care trebuia să-l umplu cu ceva.

Clădirea era fără etaj, construită după nevoile și gusturile de pe la începutul secolului XX, masivă și întinsă; un amestec de hangar și casă boierească. Avea ziduri încă trainice, în ciuda aspectului lor bătrânicios, accentuat de tencuiala cenușie, mohorâtă, care se scorojise, iar primăvara, când înverzea iedera, arăta chiar acceptabil. În capătul dinspre strada Vasile Lascăr, eu ocupam o cameră care stătuse nefolosită și unde singurele mobile, adunate la întâmplare, erau un pat de fier, o masă lungă, grosolană, de tâmplărie, fără nimic pe ea, și un scaun. Unul singur, căci nu puteam primi oaspeți. Hainele mi le îngrămădeam pe un capăt al mesei sau le țineam în cufăr, sub pat, iar cărțile mi le înșiram pe jos. Un geam dădea spre curte, fiind parțial acoperit de iedera sălbatecă, altul spre stradă. Tramvaiul trecea chiar sub el și, la început, noaptea, tresăream de câte ori vatmanii spărgeau liniștea cu semnalele lor. Pe urmă m-am obișnuit. N-aveam voie să folosesc intrarea principală, de unde urca o scară ce se termina la doi pași de ușa mea, trebuia să circul numai prin intrarea de serviciu, aflată la celălalt capăt al clădirii, și să străbat un lung coridor, dar nu sufeream din această pricină. Mi se părea chiar normal să fie așa.

Beneficiam, însă, acum, de câteva avantaje importante. Odată ce închideam ușa, nu mă mai întreba nimeni nimic. În cameră

exista o bună sobă de teracotă, iar în curte se înălțau grămezi mari de lemne, gata tăiate, aduse pentru liceu, din care mă puteam aproviziona după voie; lemne de fag, uscate, care duduiau în sobă, împrăștiind în sărăcăcioasa mea odaie o căldură regească, de cum se răcea vremea. Pe „unchiul George" îl vedeam rar, întâmplător. Nu mă controla dacă-mi făceam lecțiile, era mulțumit dacă-l salutam respectuos. Nu-mi mai trebuia bilet de voie ca să ies în oraș. Scăpat de rigorile internatului, eram liber și singur.

Câteva săptămâni din acea toamnă a anului 1941, mi-am folosit după-amiezele hoinărind la întâmplare pe străzi. Cum nu pusesem încă piciorul într-un cinematograf sau într-un teatru, căscam gura la fotografiile expuse pentru reclamă, în așteptarea momentului când fructul oprit avea să devină, în sfârșit, accesibil, într-o zi, după ce m-am învârtit multă vreme dinaintea unui afiș extrem de tentant, pe care scria cu litere de-o șchioapă „Zorro", am vrut să-mi vând paltonul ca să fac rost de bani, dar cine să-l vrea? Era un palton țărănesc, transformat de un croitor din Lisa, din dimie neagră, care nu mai avea valoare etnografică, nici nu putea interesa un bucureștean. După asta, m-am decis să evit bulevardele cu cinematografe și teatre. Am pornit-o spre stadionul „Venus". Acolo am găsit porțile închise și nici un afiș nu anunța vreun meci. Poate, din pricina războiului. Așa s-a sfârșit și altă cale de a-mi utiliza după-amiezele. Nu-mi mai rămânea decât să rătăcesc prin biblioteci, care erau gratuite.

65. Fișierele marilor biblioteci bucureștene m-au zăpăcit la început. Când am păşit prima oară pragul Bibliotecii Academiei şi pe cel al Bibliotecii Centrale Universitare, am semănat, probabil, cu adevărat barbarilor nimeriți între monumentele Romei. M-am uitat la dulapurile pline de fișe cu un respect superstițios, am umblat în vârful picioarelor de teamă să nu fac zgomot cu bocancii mei, mi-a fost rușine să întreb cum se caută un titlu, cum se completează o fișă, și am tras cu ochiul să văd cum fac alții, imitându-i. Iar când mi-am luat, în sfârșit, inima în dinți și am îndrăznit să cer o carte, nu m-am hazardat. Am luat un roman de care auzisem. Numai dintr-o eroare mi-am escaladat într-o zi pretențiile. Am solicitat, crezând că e o carte de povești istorice, Eroii de Carlyle. După ce mi s-a adus cartea și am deschis-o, am fost dezamăgit. Nu era ceea ce îmi închipuisem eu, dar m-am jenat s-o restitui imediat. Am citit două capitole fără să pricep prea bine legătura dintre strigătele sălbatecilor, când moare lumina în timpul eclipselor, și crepusculul zeilor. Și aș fi uitat, probabil, de stângăcia mea dacă, a doua zi, profesorul de română n-ar fi avut inspirația să se intereseze de lecturile noastre particulare. Când m-am ridicat în picioare, m-am fâstâcit și am zis fără să mă gândesc prea mult că tocmai citeam *Eroii* lui Carlyle. Profesorul a crezut că nu auzise bine, mai ales că pronunțasem prost numele autorului, și a insistat: „Cum?”. Am repetat răspunsul și, după modul cum s-a uitat atunci profesorul la mine, am înțeles că respectiva carte nu era de nasul meu. Drept care m-am hotărât s-o citesc până la capăt. Crescusem în ochii mei, îmi plăcea acea ipostază, de elev care avea lecturi neobișnuite, și am suportat cu stoicism paginile mai obscure. Ba, am luat și alte cărți, despre zeii scandinavi, despre Dante, Luther sau Rousseau, ca să mă lămuresc mai bine în ce consta eroismul lor.

Treptat, m-am atașat de cele două mari biblioteci. Mă încânta acolo totul; fișierele, în care puteai răscoli ceasuri întregi, fără să te plictisești, sălile de lectură cu siluete aplecate peste volumele

deschise, faptul că toată lumea, venind sau plecând, vorbea în șoaptă, ca într-o biserică, și chiar ritualul alegerii unei cărți, al completării fișei și al așteptării. Trăiam senzația plăcută că hotărâm singur ceva și că eram luat în serios. Mi se lua comanda și mi se aducea volumul cerut, fără ca nimeni să se sinchisească acolo că-mi fluiera vântul prin buzunare și că eram doar un băiețandru. Acest sentiment reconfortant mă făcuse să mă atașez cu recunoștință de atmosfera bibliotecilor, chiar dacă preferasem, o vreme, strada. Și, până la urmă, am descoperit bucuria lecturii.

Am pornit-o cu literatură antrenantă, gen Dumas; rând pe rând, m-am plimbat apoi prin lumea lui Cronin, foarte la modă pe atunci, am citit mult Sadoveanu, de asemenea Rebreanu, istorii romanțate ale imperiului roman și ale revoluției franceze.

Așa am uitat de cinematografe și de teatre, păstrându-mi și paltonul. Mă deranja numai faptul că, exact când lectura mă captiva mai mult, venea ora de închidere. Trebuia să mă ridic, să predau cartea și să plec. De aceea, când am aflat, întâmplător, că existau biblioteci care împrumutau cărți, m-am dus să le caut.

Și le-am găsit. Una era chiar în apropiere, pe Batistei. Am împrumutat, timid, o carte, la început. Apoi, căpătând curaj, am sporit numărul. Îmi duceam provizia în camera mea din strada Vasile Lascăr, mă repezeam asupra ei și, peste câteva zile, restituiam volumele citite pentru a lua altele.

Atunci a început o aventură, pe cât de bizară, pe atât de minunată, care m-a făcut să-mi petrec cei mai frumoși ani ai adolescenței între patru pereți, dar cu dăruire! Abia așteptam să sune sfârșitul ultimei ore la liceu, că-mi strângeam lucrurile și ieșeam pe ușă grăbit. În cinci minute eram acasă. Mâneam ce mi se dădea, la bucătărie, după care mă azvârleam asupra cărții ce mă aștepta, deschisă, pe masa lungă de tâmplărie din camera mea. Și citeam până spre miezul nopții, împingând mereu mai departe momentul în care mă apucam să-mi pregătesc, în sfârșit, lecțiile. Cum regia casei ce fusese dată în folosință„domnului director” intra în contul liceului, nimeni nu ținea socoteala luminii pe care o consumam noaptea sau a lemnelor pe care le îndesam în soba de teracotă îndată ce se

răcea vremea.

Nu aveam ceea ce se cheamă conştiinţa unui sistem de valori şi, în lipsa unui îndrumător, gustul meu se dezvolta anarhic, în toate sensurile, ca bălăriile neîngrădite de nimic. Treceam de la romane comerciale la filosofie, de la maculatură la capodopere, fără să am răbdare să-mi înţeleg nici decepţiile, nici desfătările. Ceva mai puternic decât mine mă mâna când într-o direcţie, când în alta, de parcă mă temeam să nu mi se ia dreptul de a-mi fi foame, înainte de a mă sătura, după ce, în sfârşit, îmi descoperisem foamea. Citeam, la întâmplare, ce-mi cădea în mână, într-o perfectă dezordine. Nu urmăream să-mi formez o cultură temeinică, să mă educ, să mă instruiesc. Era o bucurie naturală, neviciată de nici un scop. Şi nu aveam nici o metodă. Sau, poate, singura mea metodă era aceea de a citi fără nici o metodă. Numai hazardul îmi punea în mână cărţi importante, iar pe unele le parcurgeam prea devreme pentru a le înţelege cum trebuie. Lipsa de criterii îmi îngăduia să trec fără probleme de la tragediile lui Sofocle (pe care le luasem incitat de povestea cu procesul dramaturgului) la Damian Stănoiu, de la *Patul lui Procust* la *Bucureşti, oraşul prăbuşirilor* de Dessila sau *Doamna din Malacca* (iertat să fiu de admiratorii lui Francis de Croisset), de la *Istoria omenirii* (popularizată de Van Loon pentru cei grăbiţi să afle dintr-un singur volum ce s-a întâmplat până la ei) sau *Amantul doamnei Chatterley* la aventurile lui Cagliostro, de la Dostoievski la viaţa romantică a Cleopatrei, de la *Creanga de aur* la A. de Herz; un adevărat talmeş-balmeş.

Cu ochii cârpiţi de nesomn, reuşeam să-mi îndeplinesc cât de cât obligaţiile şcolare, ca să nu-mi pierd bursa, care însemna pentru mine unica şansă de a urma liceul până la capăt, dar cu ce chin! Lecţiile deveniseră o corvoadă. O mare grijă în plus şi o preţioasă libertate în minus. Ieşeam din teritoriul fascinant al lecturii libere, pentru a intra într-o constrângere care, pe la unu, două noaptea, era firesc să-mi fie din ce în ce mai nesuferită. Şi ceea ce era, poate, inevitabil s-a petrecut, mai ales că *Eroii* lui Carlyle mă contaminaseră, cumva, de utopia unui individualism radical. Într-o noapte, fără să chibzuiesc prea mult, într-un elan iresponsabil, am luat o decizie primejdioasă. Am notat pe o

foaie de hârtie toate materiile școlare, după care, fără să-mi tremure mâna, am tăiat cu o linie groasă jumătate din listă, hotărându-mă ca la materiile sacrificate să las totul pe seama recreațiilor, să nu mai învăț nimic acasă, ca să-mi pot prelungi în felul acesta timpul pentru lectură. Calculele mele erau simple. Riscam să-mi cobor, eventual, media generală cu câteva zecimi, dar ce importanță avea? Nu mă rodeau ambiții de premiant, nici nu aveam destulă judecată ca să-mi dau seama că golurile de instrucție de la această vârstă pot deveni definitive. Mă bazam pe memoria mea și pe capacitatea de a-mi însuși rapid un text pentru a face față onorabil în clasă. Consecințele mai îndepărtate nu mă preocupau. Nu mă deranja prea tare nici mirarea ironică a colegilor mei, care, văzându-mă mereu cu un manual în față în recreații, și-au imaginat că trecusem în rândul „tocilarilor". N-aveam chef să le împărtășesc secretul meu. Știau foarte puține lucruri despre mine, deși eram colegi de patru ani. Ce-ar fi crezut dacă m-aș fi apucat să le povestesc totul? Poate că abia atunci ar fi intrat la idei. Încât am preferat să-i las să-și închipuie ce vroiau, păstrând pentru mine satisfacția că peste câteva ore aveam să fiu recompensat. Odată scăpat din chingile școlii, mă puteam repezi în chilia mea, care devenise, fără știrea nimănui, paradisul meu, unde nu mai existau nici războiul, nici liceul și chiar nici Lisa.

Au fost niște ani la care nu mă pot gândi decât cu un amestec de uimire și recunoștință, deși, în afară de două episoade, unul legat de o vacanță de Crăciun, altul de primul impuls erotic, nu m-am bucurat de drepturile adolescenței. Niciodată n-am mai fost capabil de o asemenea bucurie a lecturii. Amestecam cărți capitale cu altele doar la modă sau alese întâmplător. După *Menuetul*, am citit toate romanele lui G.M. Vlădescu. După *Medeleni*, nu mi-a scăpat nimic din proza cu zarzări a lui Ionel Teodoreanu. Am luat, probabil, din Boccaccio doar partea deocheată, din *Anna Karenina* voi fi reținut mai ales adulterul, din *Oedip* îndeosebi incestul, însă fervoarea mea era pură. Nu cunoșteam, dar nici nu mă preocupa diferența dintre *Roșu și Negru* și romanele lui Pierre Loti. Puteam să trec fără probleme de la Gogol la Erich Măria Remarque, foarte în vogă pe atunci.

Am suferit cu David Copperfield și cu tânărul Werther, dar am plâns și citind *Clubul bufnițelor*, pentru a trece după aceea la erezia lui Akhenaton din Egiptul vechi. Căci marea șansă a acelei aventuri, ca să arate cum a arătat, a fost tupeul de a socoti accesibil orice, chiar și studii pretenţioase despre cei șapte înțelepți ai Greciei antice. Altminteri, cum puteam să-l amestec pe Montaigne cu Bacalbașa? Noapte de noapte, cărțile au jucat pentru mine un rol de Șeherezadă. În micul meu ghetou sufletesc se petreceau lucruri extraordinare. Am citit și nenumărate cărți proaste, ba chiar am fost entuziasmat de unele. M-am pomenit în fața unor cărți foarte importante fără să fiu avizat asupra valorii lor și am renunțat la somn inclusiv pentru aventurile submarinului Dox.

În schimb, din întâmplările reale, petrecute în acei ani, nu-mi aduc aminte aproape nimic. Locul lor e ocupat de pete albe în memoria mea. Nici măcar războiul n-a lăsat prea multe urme.

N-am lipsit din București, între 1941 și 1944, decât în vacanțele de Crăciun, de Paști și vara. Cu toate acestea, nu-mi amintesc de nopți sfâșiate de urletele sirenelor sau de oameni fugind, îngroziți, pe stradă, în mod straniu, războiul a însemnat pentru mine o perioadă fericită. De altfel, tot ce știu despre al doilea război mondial cunosc din filme și din cărți. La vremea respectivă, n-am citit nici un ziar, n-am ascultat nici un comunicat la radio, n-am văzut nici un jurnal de actualități. Războiul era tot atât de departe de grijile mele ca războiul peloponesiac. Spre rușinea mea, nu-mi păsa ce se întâmpla cu Europa. Sufeream pentru moartea Annei Karenina sau pentru melodrame de duzină, nu pentru morții din comunicate. Revăd trenurile înghețate, cu tancuri și soldați, îndreptându-se spre front, din zilele când plecam în vacanță sau veneam din Lisa, dar despre ce se petrecea în București, atunci, pot povesti un singur lucru; am fost martor când niște polițiști îmbrăcați în civil, postați pe bulevard în dreptul Cercului Militar, tăiau cu foarfecele cravatele prea bălțate ale „malagambiștilor”, acuzați că nu se îmbrăcau decent într-o țară aflată în război.

66. Ea mergea la Sibiu, unde era elevă la o școală de menaj. Eu veneam în București unde eram, atunci, în clasa a VI-a la „Spiru Haret". Tatăl ei ne dusese cu sania la Voila, stația de cale ferată cea mai apropiată de Breaza (satul vecin din care era ea) și de Lisa. Acolo am pierdut vreo două trenuri, neîndurându-ne să ne despărțim, după care, ca să luăm totuși o hotărâre, ne-am suit într-unui ce ne-a dus până la Făgăraș, în sala de așteptare, cu ciment rece și întuneric mirosind a acru, băncile erau ocupate de soldați ce plecau la război. Ne-am găsit cu greu un loc unde să stăm. Prin geamurile murdare nu se zărea nici o lumină afară. Din când în când, treceau, scrâșnind, trenuri de marfă sau cu armament pentru front. Până la urmă, inevitabilă, catastrofa s-a produs. Ne-am despărțit. La vreo două săptămâni, ușa dintre sufragerie și camera mea, care era de obicei încuiată, s-a deschis pe neașteptate. „Unchiul George" flutura, batjocoritor, un plic alb, căptușit cu hârtie violetă. „Ce-i asta?" Am bănuit că era o scrisoare venită de la Sibiu și m-am înroșit, probabil, până în vârful urechilor. Socotisem că la acea adresă de pe strada Vasile Lascăr era și „domiciliul" meu. Am înțeles, însă, că mă înșelasem. Și îndrăznisem prea mult imaginându-mi că puteam să încep o corespondență. „Unchiul George" a închis la loc ușa fără să-mi dea scrisoarea pe care, probabil, a aruncat-o.

67. Pasiunea pentru lectură n-a mai fost periclitată, în cei trei ani, decât o singură dată. Tocmai citeam (coincidență ironică!) *Lumea ca voință și reprezentare* și mă străduiam să înțeleg de unde venea dezgustul pentru viață al lui Schopenhauer, când am descoperit că în clădirea de peste drum, la etaj, dar cam în dreptul odăii mele, locuia sau lucra o femeie tânără.

Deschisese geamul și, aplecată în afară, se uita în stradă. Vântul îi flutura părul, lovindu-i obrazul, gâtul și sânii. Am simțit o dorință tulbure biciuindu-mi trupul și mi-a pierit pe loc interesul pentru sila cu care vorbește Schopenhauer despre dragoste și viață.

Aveam șaisprezece ani. Din motive necunoscute, doamna blondă simțea nevoia în fiecare după-amiază, la ora cinci fix, să supravegheze ceva, jos în stradă, de pe balconul clădirii de vizavi. Pe la patru și jumătate, mă instalam, sufocat de emoție, în spatele ferestrei ce dădea spre strada Vasile Lascăr. Rupsesem pe margine hârtia vânătă, de camuflaj, care acoperea geamul, încât din postul meu de observație puteam vedea totul fără să mă dau de gol. Și așteptam, încordat, să treacă minutele. Preferam să trebuiască să am răbdare, numai să nu pierd „spectacolul"; mereu același; doamna blondă ieșea în balcon și se apleca peste grilajul de fier, etalându-și provocator sânii. Pe măsură ce se apropia ora cinci, emoția mea creștea, făcându-mă să uit de orice. Neliniștile erotice erau ceva nou, un mister care mă amețea. Când o vedeam apărând în balcon, nu mă mai dezlipeam din spatele hârtiei de camuflaj de unde o spionam. Nu i-am reținut fața, căci întreaga mea atenție era îndreptată asupra sânilor și a picioarelor. Momentul culminant îl reprezenta de fiecare dată aplecarea peste grilaj. Atunci, sânii se dezvăluiau în toată splendoarea lor provocatoare și nouă pentru un adolescent.

Eram (avea dreptate „unchiul George") un „mucos" în care se trezeau simțurile, încă tulburi. Într-o zi, însă, am așteptat degeaba. N-a mai apărut nimeni. În zilele următoare, de

asemenea. Și m-am întors la Schopenhauer.

68. Există două moduri de a privi antichitatea. Unii se gândesc imediat la Grecia. Alții, la Roma. Grecii ne-au sugerat că marea filosofie are în miezul ei un pahar de cucută și că, inclusiv, zeii se tem de destin. Modul cum ei au combătut disperarea prin frumusețe și au alăturat soarele și moartea m-a determinat, când am ajuns să pricep ceva din exclamația lui Nietzsche, „oh, grecii ăștia", să intru în prima categorie. În adolescență, însă, mai ales după ce am făcut progrese mulțumitoare la latinăși am avut norocul să-l cunosc pe „domnul Cicero", eram interesat de antichitatea romană.

„Domnul Cicero" fusese profesor de latinăși ieșise la pensie. Îl chema, de fapt, „domnul Mișu", dar cei mai mulți îi foloseau porecla. Avea obrazul ascuțit, era slab, numai piele și os, dar m-au izbit, mai ales, sprâncenele stufoase, neobișnuit de mari. Aflând că-mi plăcea latina, m-a invitat să-i fac o vizită, pentru a-mi arăta niște cărți care nu se găseau la biblioteca unde mergeam frecvent și unde „domnul Cicero" ținea locul unui funcționar bolnav.

De cum am ajuns, mi-a mărturisit revolta lui împotriva faptului că latina e socotită o limbă moartă.

— Ce prostie! s-a aprins „domnul Cicero". Fiindcă nu se mai vorbește pe stradă?

Era extrem de încântat de stilul economic din *Comentariile* lui Iuliu Cezar și admira felul în care autorul lor vorbește despre sine la persoana a treia.

— Clemenceau n-a descoperit nimic nou când le-a spus redactorilor săi: „în frazele voastre să nu folosiți decât subiecte, verbe și complemente; când veți avea nevoie de un adjectiv, veniți să mă întrebați". Pe latinește, asta ar fi sunat cam așa: „Si vis adjectivum, a me postula".

S-a oprit ca să mă întrebe dacă nu vroiam un ceai. L-am rugat să nu se deranjeze. „Domnul Cicero" a început, apoi, un rechizitoriu împotriva modei răfuielilor cu Roma antică. Se fac filme, a zis el, se scriu cărți în care păcatul originar este Roma,

Antichristul este Nero, iar viața romană este redusă la orgie. Totul e deformat, defectele sunt îngroșate până la caricatură. Lux și oroare, numai asta se reține din Roma antică, încât îți vine să spui că, pe lângă romani, barbarii erau niște sfinți.

Cu timiditate, i-am spus ce aflasem dintr-o carte care descria viciile Romei, dinainte de a fi cucerită de barbari. Că Stilicon, curajosul vandal ajuns general al lui Honorius, credea în imperiu mai mult decât împăratul însuși, petrecându-și timpul în șa și gonind spre toate breșele de la granițe. Roma nu mai era, însă, capabilă să prețuiască asemenea virtuți. Generalul vandal a murit, asasinat, într-o biserică din Ravenna.

„Domnul Cicero" m-a ascultat, dar n-a luat în seamă obiecția mea. Și-a continuat perorația, explicându-mi că vina pentru toate relele puse pe socoteala Romei o poartă Suetoniu.

— Un fals martor. Pentru a ridica prestigiul împăraților care-l foloseau, acest funcționar al cancelariei imperiale s-a străduit să discrediteze în ochii contemporanilor dinastiile precedente. Și a reușit. A reușit chiar mai bine decât spera. După aproape două mii de ani încă e crezut pe cuvânt. Urmașii lui Cezar au ajuns până la noi sub trăsăturile unor degenerați perverși. Or, pe tronul Romei au mai stat Nerva, Traian, Hadrian, Marc Aureliu.

S-a întrerupt, hotărându-se, fără să-mi mai ceară părerea, să-mi ofere un ceai. Înainte să dispară în spatele unei draperii, a întors capul. Știam oare că nu numai Roma antică a avut caidemnitari? Un domn fanariot, un Mavrogheni, și-a căftănit calul de paradă înălțându-l la rangul de clucer. Calul avea o gardă specială, iar grajdul lui se afla chiar lângă dormitorul domnesc.

După ce s-a întors cu două cești aburinde, mi-a arătat niște cărți. Între altele, a ținut să-mi dea *De Senectute*, a lui Cicero.

— Poate, te descurci, m-a încurajat el. Nu e scrisă într-o limbă grea. Dacă nu reușești, îți dau o traducere a mea, la care lucrez încă.

69. I-am dus cartea înapoi după ce m-am convins că nu știam, totuși, atâta latină încât să-l înțeleg pe procurorul lui Catilina. Și nici nu mă interesa demonstrația lui că bătrânețea te eliberează de pasiunile care umbresc inteligența.

De altfel, nu sunt deloc convins că se întâmplă totdeauna așa. Goethe se apropia de optzeci de ani când s-a îndrăgostit ca un licean de o puștoaică de șaptesprezece ani, pe care ar fi vrut chiar s-o ia de soție. Cato cel Bătrân a început să învețe grecește la optzeci de ani. Nu e obligatoriu să te consideri, cum mă consider eu acum, la șaptezeci și șapte de ani, un om terminat.

70. Împlinisem oare şaptesprezece ani? Nu sunt sigur. În jurul meu, lumea se întreba care va fi soarta războiului. Pe măsură ce ştirile deveneau mai proaste, din ce în ce mai mulţi bucureşteni începeau să-şi pună problema în ce „barcă de salvare" vor sări în cazul unui naufragiu. Eu aveam alte griji. Căutam „secretul secretelor", luând în serios o broşură în care se vorbea de o carte dispărută, unde regele Solomon, „înţeleptul înţelepţilor", ar fi strâns toată învăţătura sa şi ar fi dezvăluit toate tainele ei.

Pe vremea aceea, m-ar fi mirat grozav să aud că forma cea mai subtilă în care se poate înfăţişa un mister este banalitatea. Mi se părea de la sine înţeles că marile taine stau ascunse sub o mie de văluri, zăvorâte sub nenumărate lacăte şi că accesul la ele presupune un „cifru", fără de care n-ai cum să le afli. Eram doar un puşti, cu capul plin de gărgăuni. Şi nu făceam prea bine deosebirea dintre „firesc" şi „ridicol". Încât m-am apucat, plin de râvnă, să-l imit pe Sherlock Holmes, prin anticariate, ca să aflu ceva despre „secretul secretelor".

Văd aievea, parcă, anticariatul de la parterul unei clădiri de pe strada Sapientei care a fost între timp demolată (nu mai există nici strada). Sub două becuri slabe, pătate de muşte, stăteam acolo până la ora închiderii scotocind prin rafturi. Nu găseam nimic din ce căutam, dar descopeream o mulţime de lucruri noi şi uimitoare pentru mine: că „piatra filosofală" a alchimiştilor nu era „piatră", că nu există doi oameni care să aibă ridurile la fel, şi că sunt şapte riduri principale care se formează, în genere, pe frunte, dar nimeni nu le posedă pe toate, că bufniţa întruchipează înţelepciunea sau că vestita „Cântare a cântărilor" e, de fapt, o poezie de dragoste. Am avut şi surprize mai mari. Am aflat că Aristotel şi Teofrast atribuiau pietrelor preţioase virtuţi bizare: smaraldul ar stimula memoria, perla ar îndepărta durerile de cap, safirul ar fi util împotriva muşcăturilor de scorpioni şi de şerpi, topazul ar neutraliza orice lichid în care se află otravă. Am avut în mână catalogul celor „două sute de vicii şi nelegiuiri ale femeii", alcătuit de un

franciscan spaniol, prin secolul al XIV-lea, dacă nu mă înșel. Și am aflat multe altele; că pe zidurile din Babilon puteau merge două care alături, atât erau de groase, sau că în templul lui Zoroastru se făcea întuneric în plină zi, iar lămpile se aprindeau de la sine. Numai „secretul secretelor” nu l-am aflat.

71. Dacă m-aș lua după teoria că bătrânii se află la „vârsta înțelepciunii", ar trebui să știu, acum, măcar atât: ce înseamnă să fii înțelept? Să accepți cu inima ușoară tot ce e inevitabil, cum sună sfatul unui înțelept antic? Să îmbătrânești senin, fără să te plângi și fără să regreți nimic? De văicărit, nu vreau să mă văicăresc. Dar să accept cu inima ușoară inevitabilul, nu pot.

Pe vremea când căutam „secretul secretelor", îmi alesesem ca deviză o vorbă a unuia din cei șapte înțelepți ai Greciei antice, Bias din Priene: „Port totul cu mine". Înțeleptul grec o folosise într-un sens pe care, atunci, nu l-am priceput. Eu i-am dat înțelesul de care am fost în stare. Duceam, într-adevăr, totul cu mine în cufărul adus de tata din război. Azi, duc cu mine gustul ratărilor. Sunt în urma mea goluri pe care nu mai am cum să le umplu, ezitări pe care nu le mai pot îndrepta. Undeva în Schopenhauer am întâlnit această rețetă: „Să nu iubești, să nu urăști: iată jumătatea oricărei înțelepciuni. Să nu spui nimic, să nu crezi nimic: iată cealaltă jumătate". Poate aplica, oare, cineva o asemenea rețetă? Una cu treizeci de somnifere e mai simplă.

De parcă ar vrea să-și bată joc de mine, o molie zboară în zigzag chiar prin fața mea. De ce m-or fi urmărit moliile peste tot? Să facă și ele parte din destinul meu?

Să mă întorc la regrete. De câte ori a trebuit să iau o hotărâre dificilă, am găsit cele mai la îndemână pretexte pentru a face din „azi", „mâine" și din „mâine", „poimâine". Teama mea cronică de a lua hotărâri a decis multe! într-o singură privință, n-am ezitat niciodată. Am socotit bucuria de a trăi o bucurie reală, chiar și sub formă de surogat. Nu trebuie să-mi explice nimeni de ce Mefisto, când își numește adversarul, nu se referă la sfințenie, ci la puterea de a multiplica viața. Din nenorocire, Dumnezeu a construit lumea în așa fel încât să regretăm aproape totdeauna prea târziu.

72. Spre deosebire de alții, cunosc nu numai ziua, ci și ora ieșirii din copilărie. Tata pusese ceasul deșteptător să sune și, la opt fără un sfert, pălăria metalică s-a pornit să zbârnâie. Am deschis ochii și am văzut ferestrele albe. Peste puțină vreme, mă aflam pe gardul din capătul grădinii. Țin minte și mirosul acelei zile. În ajun plouase și rămăsese în umezeala scândurilor ceva care te făcea să dorești soarele...

Țin minte și ziua când Lisa a ieșit din „timpul mitologic" de care fusese legată toată copilăria mea. S-a întâmplat tot într-o toamnă. În septembrie 1944. Ploua mărunt, iar pe cer se târau nori dezlânați. Așteptam în Lisa începerea anului școlar, ca să plec la Făgăraș unde urma să absolv ultima clasă de liceu. Prin geamul aburit de ploaie, zăream un nuc bătrân, cu frunzele zdrențuite. Fusese „bătut" în ajun cu prăjina. De câteva zile, satul trăia în panică. Se anunțase venirea primei coloane militare ruseşti. Se vorbea de jafuri, de animale rechiziționate, de violuri și, într-o primă fază, țăranii din Lisa avuseseră de gând să sape tranșee, să se apere. Pe urmă au înțeles că nu puteau ei, o mână de oameni înarmați cu topoare și furci, să țină în loc o armată pe care blindatele germane nu reușiseră s-o oprească. N-au mai săpat tranșee, dar au „bătut" nucii, cu toate că nucile nu erau coapte încă, au cules în grabă merii, au ascuns vitele, după care s-au ascuns și ei prin case, prin șuri, de frica noilor noștri aliați. În ziua fatală, ulițele erau pustii. Nici pe la porți nu se vedea nimeni. Când și când, câte un câine inconștient lătra. În rest, se așternuse peste tot satul o tăcere de moarte. Deodată, în această tăcere s-a auzit un zgomot, un fel de tropăit surd, care se întărea din ce în ce mai mult, până ce ulița noastră a fost invadată de o coloană lungă, nesfârșită parcă, de uniforme verzi, decolorate de soare și de ploi. Stăteam ascuns în casă, în spatele ferestrei, și mă uitam. Până atunci, singurii „bolșevici" pe care-i văzusem erau cei caricaturizați în revistele umoristice. Nu cred că pricepeam prea bine ce se pregătea, deși aveam optsprezece ani. Sau, poate, tocmai fiindcă aveam

optsprezece ani. Mi se părea că tăvălugul istoriei va trece undeva dincolo de viaţa mea, dacă voi avea grijă să nu-i ies în cale. Coloana se scurgea monoton, pe uliţă în jos, spre Olt. Soldaţii nu priveau nici în dreapta, nici în stânga, mărşăluiau fără să simtă parcă nici ploaia care cădea peste uniformele lor, cernută mărunt. Aveau, probabil, ordine foarte stricte. Nici unul n-a ieşit din rând, n-a intrat în vreo curte, n-a luat nimic. Satul parcă nici nu exista. Mi-a venit inima la loc. Apoi, treptat, m-a cuprins o altfel de panică. Nu văzusem niciodată o coloană atât de lungă şi atât de indiferentă. Războiul însemnase, până în acel moment, pentru mine, camuflajul de la ferestre, comunicatele despre „atacuri fulger" şi „retrageri strategice"... dar niciodată, ca în acea dimineaţă mohorâtă de septembrie, nu avusesem o imagine mai clară a „bietului om aflat sub vremi", ce poate fi strivit, ca un vierme, sub talpa istoriei.

73. Din adolescență, am ieșit sub semnul unui dicton, *Per aspera ad astra* („Pe căi aspre către stele"), ales din Seneca pentru tabloul de absolvire a liceului „Radu Negru" din Făgăraș de către promoția anului 1945.

M-am fotografiat cu un costum de împrumut (toți trebuia să fim îmbrăcați în costum negru, cămașă albă și cravată neagră) și chiar cu o cămașă de împrumut. Se pare că era o tradiție în familia noastră ca în împrejurări solemne să nu avem ce ne trebuie. Tata s-a dus la biserică, la nunta sa, cu o cămașă împrumutată. Eu i-am urmat exemplul în mai 1945, când ni s-a cerut să avem un anume fel de cămașă la care cravata neagră, luată din recuzita atelierului de pe Corso, să se potrivească perfect. Am în fotografie părul bogat, uns cu briantină în dorința de a mă prezenta decent în fața eternității, ca să nu-mi cadă în șuvițe rebele pe frunte, cum umblam de obicei. Stau în semiprofil, desigur la indicația fotografului care calcula pentru fiecare ce poziție trebuia să aibă, în funcție de locul rezervat în tablou, și am un aer melancolic, romantic, de circumstanță.

„De circumstanță", fiindcă anul petrecut la Făgăraș arătase altfel. Totul începuse cu o gafă. Am îndrăznit să-i zic profesorului de română că aveam alte opinii despre simbolism decât cele pe care ni le înfățișase el. Profesorul m-a privit tăios prin lentilele ochelarilor, m-a întrebat de la ce liceu venisem și dacă acolo era obiceiul ca elevii să fie impertinenți. Apoi, m-a poftit să iau loc în bancă și să vorbesc numai când voi fi întrebat.

Acest duș rece a însemnat pentru mine o severă dezamăgire, deoarece nu vrusesem să-l ofensez pe profesor, ci doar să propun la Făgăraș atmosfera destinsă de la orele de română din ultimul an de la „Spiru Haret". Dar el a dat, cumva, semnalul unei metamorfoze neașteptate. M-a făcut să descopăr că eram tânăr și că în stradă era soare. Și m-am grăbit, atunci, să arunc cu amândouă mâinile rezerva aproape intactă de adolescență ne trăită, zorit parcă să recuperez timpul pierdut!

O banală lipsă de maturitate a găsit, probabil, în împrejurarea că schimbasem capitala cu un orășel de provincie un teren fecund pentru a se manifesta. Altă explicație nu am. După modestia la care te silește un oraș mare unde nu te cunoaște nimeni și te intimidează indiferența agitației din jur e, poate, normal, îmi spun, să adopți un aer impertinent într-un oraș de nici douăzeci de mii de locuitori unde ai senzația că fiecare gest al tău e observat. Mai ales când ai optsprezece ani și, în spatele tău, o experiență ca aceea a mea. Și n-ai - cum n-am avut eu - un bun control al exceselor. Scena mică, provincială, pe care mă mișcăm la Făgăraș, îmi oferea condiții aproape ideale pentru o criză.

Din fericire, faptul că mă aflam la internat stingherea și limita posibilitățile de a împinge prea departe actele de bravură. Pe deasupra, eram totuși un diletant în materie. N-aveam anvergura care ar fi dus lucrurile spre limita de foc unde pericolul devenea grav. Îndrăznelile pe care mi le-am permis au fost bune numai ca să-mi amenințe nota la purtare și aveau, fără îndoială, o notă pronunțată de ridicol de care nu eram conștient. Am luat decizia de a absenta de la orele de istorie, întrucât nu mă mulțumea, spuneam, metoda de predare! într-o duminică dimineață, întorcându-mă de la un bal, m-am întâlnit pe stradă cu profesorul. L-am salutat și am vrut să ies de pe Corso, dar el m-a poftit imperativ la liceu. „De ce?", m-am mirat. „Vreau să te ascult, n-ai notă la oral", a venit răspunsul. „Scuzați-mă, nu sunt pregătit", am zis încurcat, dar profesorul nici n-a vrut să audă. Acum îl înțeleg. Doar că soluția era originală. Am intrat amândoi în clasa goală, el s-a așezat la catedră, eu am luat loc în bancă și a urmat cel mai ciudat examen pe care l-am susținut vreodată. Rezultatul a fost, bineînțeles, catastrofal pentru mine. Eram chiar amenințat cu o medie primejdioasă. Noroc că m-am salvat la teză.

Rezervat și timid până atunci, devenisem la Făgăraș de o juvenilitate prea manifestă. Nu mă feream să încalc regulamentele școlare și căutam cu lumânarea ocaziile de a-mi da în petic, de la escapadele pe care le organizam noaptea, când furam căpșuni din grădina călugărilor catolici, vecină cu

internatul, până la fronda de a merge fără șapcă prin oraș sau de a sări pe fereastră pentru a mă duce la teatru când venea o trupă în turneu. În București, făcusem dovada cumințeniei. Era timpul să-mi arăt că sunt un om complet. Și întrucât exagerasem înainte în claustrare, exageram acum în direcția opusă, amânând grijile serioase pentru mai târziu.

Când am încheiat anul, am mers, cu toții, încolonați prin oraș, într-un tur de adio, după care ne-am reîntors la liceu. Profesorii ne așteptau pe trepte. Era o zi senină, de la sfârșitul lui mai sau de la începutul lui iunie. Bătea soarele în ferestrele liceului, incendiindu-le. Nu știu de ce colegii m-au delegat atunci pe mine să spun câteva cuvinte de rămas-bun profesorilor. Am ieșit în față și m-am pomenit spunând că eram descumpănit; nu-mi era clar ce avea să urmeze pe drumul nostru, dar îmi era foarte clar de ce anume ne despărțeam. Tonul meu nu se potrivea deloc cu anul petrecut la Făgăraș. Profesorii mă priveau surprinși. Câțiva și-au șters pe furiș lacrimile. Vorbeam patetic, de parcă m-aș fi maturizat brusc, în câteva ceasuri, sub presiunea sentimentului că încheiam o etapă din viață. Le-am cerut iertare profesorilor pentru toate supărările pe care li le făcusem și cred că, în emoția momentului, m-au iertat.

74. Când eram elev la Făgăraș, cineva m-a rugat să-l ajut să compună o scrisoare de dragoste. Măgulit de această rugăminte, m-am pus pe lucru. Rezultatul n-a fost, probabil, rău și destul de repede au venit și alții să-mi ceară sprijinul. Ceea ce m-a stimulat să-mi dau importanță, să mă consider, ah! un autor în plină vogă la optsprezece ani. Uneori, nu știam nimic despre destinatară, alteori, o cunoșteam vag, dacă era de la liceul de fete, dar nu mă încurcam în asemenea amănunte. Cuvintele curgeau la fel de înflăcărate. Jubilam, suspinam, simulam, ca un bun mercenar, în contul „clienților" mei, strecuram printre efuziuni ultimul neologism învățat, citate din autorități lirice, și dacă nu eram inspirat apelam la fraze reținute de prin romane sau improvizam după tipicul lor. Toate clișeele de rigoare bântuiau prin acele scrisori romanțioase și exaltate, pline de febra unei pasiuni închipuite, pe care le redactam cu râvnă pentru iubitele altora.

Curând, mi-am înjghebat o mică reputație în această îndeletnicire, am început să am o frumoasă clientelă constantă. Îmi reluam astfel activitatea de „scriitor", după ce arsesem primele mele încercări din strada Vasile Lascăr, exersându-mă într-o „literatură" specializată, sentimentală, de larg consum, căci din câte am auzit unele scrisori erau copiate și expediate altor destinatari sau destinatare, cu numele, evident, schimbate; o „literatură" plină de „oh"-uri și „of"-uri, în care temperatura nu cobora niciodată sub o mie de grade. Și nu-mi displăcea deloc să constat că notorietatea mea se dovedea și „rentabilă"! Roșesc când mă gândesc câte prăjituri plătite de alții am înghițit la „Embacher" și că am avut inclusiv nerușinarea de a primi bani pentru efuziunile mele sentimentale.

Apoi, într-o zi, am obosit. N-am mai vrut să accept „comenzi". Invidia cu care-i priveam pe cei care primeau răspunsuri a avut, probabil, și ea un rol deloc neglijabil în această hotărâre.

75. Între „produsele” pe care le arsesem în strada Vasile Lascăr, existase și un fel de proiect pentru „o istorie a sinuciderilor”! Stabilisem oră cu oră ce-a făcut Van Gogh în ultimele zile. Dar, probabil, n-am priceput nimic din afirmația lui că a muri înseamnă a te muta într-o stea. Nici din moartea lui Petroniu n-am priceput decât că s-a sinucis cu aceeași eleganță cu care a trăit.

Cum să explic, totuși, acea preocupare? Era tot un capriciu al imaturității, la fel ca pasiunea, bizară la un „om al verii”, pentru ghețurile de la poli? Nu găsesc nici o explicație plauzibilă. Se ascunde, oare, sub recunoștința de a trăi, care m-a ajutat să trec peste toate momentele de cumpănă, o celulă care a fost, de la început, defectă?

76. Aşteptând pe străzile Sibiului examenul de bacalaureat, am aprins prima ţigară. Mi se părea, în acele zile, că şcoala îşi înţelegea rău rolul: în loc să ne înveţe *cum* să gândim, ţinea cu orice preţ să ne înveţe *ce* trebuie să gândim. Eram trataţi ca nişte roboţi, se făcea apel doar la memoria noastră, nu la inteligenţa noastră; aşa îmi justificam accesul de independenţă. Şi ce era bacalaureatul, ziceam, dacă nu o verificare a modului în care reuşise şcoala să ne îndoape memoria cu date şi informaţii pe care aveam să le uităm apoi în câteva luni? în mod ostentativ, m-am hotărât să mă supun acestui test obligatoriu fără nici o pregătire specială.

Închiriasem o cameră împreună cu trei colegi de la Făgăraş cărora le promisesem că-i voi ajuta la teze, la română şi la latină, materii ce se numărau printre punctele mele forte. La rândul lor, ei au promis, pentru toată durata şederii la Sibiu, ţigări şi bere la discreţie. Şi, cum nu fumam, a trebuit să mă obişnuiesc, ca să pot beneficia de chilipir. Aşa m-am apucat de fumat.

Ţigara reprezenta şi un simbol al stării în care ne despărţeam de adolescenţa noastră, sfârşită odată cu războiul. Ne aştepta o altă vârstă, cu alte preocupări şi alte griji, simţeam că viaţa ne acorda un mic şi, poate, ultim răgaz înainte de a ne prinde în vârtejurile ei, dar deocamdată mai puteam să râdem împreună, stând sub sabia lui Damocles!

Nu eram mai buni decât alţi tineri la anii noştri, nici mai răi, dar promoţia mea avea o particularitate. Ne petrecuserăm adolescenţa sub spectrul războiului, fără ca primejdia de a fi aruncaţi în foc să devină pentru noi iminentă. De aici, un amestec de uşurare şi de nesiguranţă care ne făcea contradictorii. Şi ce avea să ne mai rezerve viaţa? era întrebarea care stăruia, vagă, în noi. Ca s-o evităm, fumam, beam bere şi discutam câte-n lună şi-n stele, discuţiile prelungindu-se uneori până târziu după miezul nopţii. Ne sculam dimineaţa, mahmuri, dar nici la lumina zilei nu eram mai conştiincioşi. Nici unul n-avea poftă să „îngraşe porcul" în ajun. După ce ne îmbrăcam,

ieșeam „să luăm aer”. Toată ziua o pierdeam în hoinăreli, profitând de faptul că era un iunie admirabil, cu ploi scurte și soare mult. După-amiază, dădeam o raită pe la liceul „Gheorghe Lazăr”, unde urmau să susțină examenul de bacalaureat absolvenții a șapte licee din zonă, verificam dacă s-a mai afișat ceva la avizier și plecam.

Apoi, ne lansam din nou în discuții nesfârșite, pe cât de zgomotoși, pe atât de inconsistenți. Nu eram dumiriți în privința viitorului nostru imediat, în schimb aveam păreri personale în aproape toate problemele universului. Nepricepuți în nimic, afișam o competență globală. Nimic nu scăpa disputelor, cu excepția propriilor noastre persoane, de care nu ne ocupam; la nouăsprezece ani, n-ai timp de așa ceva.

Și a venit examenul.

Eram opt candidați într-o serie la oral și, pe măsură ce răspundeam la o materie, trăgeam biletul cu subiecte pentru următoarea, ca să avem timp de gândire. Prezida profesorul Ion Breazu de la Universitatea din Cluj, un bărbat în jur de patruzeci și cinci de ani, distins și tăcut. Ceilalți membri ai comisiei, inclusiv jovialul și bonomul meu profesor de franceză de la Făgăraș, poreclit în glumă „Balaurul”, îl priveau cu deferentă. La extremitatea stângă a mesei din fața noastră, lângă fereastră, stătea profesorul de științe naturale. Un tip scund, cu ochelari de miop, având o faimă de om care nu știa să râdă. Un avertisment de care, din păcate, n-am ținut seama.

Primul subiect, pe biletul de la română, suna frumos: „Influența filosofiei germane în opera lui Eminescu”. Am vorbit mult, făcând referire la Schopenhauer, mai ales. Când am vrut să trec la al doilea subiect, profesorul Breazu mi-a zis că nu mai era nevoie. Și m-a întrebat ce facultate intenționam să urmez. „Balaurul” mi-a făcut semn cu ochiul. Deveneam una din speranțele liceului din Făgăraș în competiția pentru primele locuri. Au urmat, dacă nu mă înșel, istoria și geografia. După ce am tras biletul pentru franceză și m-am întors în bancă, în timp ce continua examinarea celorlalți candidați din serie la geografie, „Balaurul” m-a întrebat din priviri dacă știam sau nu subiectul. Am clătinat din cap evaziv. El s-a ridicat, masiv, de la

masă, să-şi dezmorţească picioarele şi, plimbându-se, a ajuns lângă mine. „Ce ai?”, m-a întrebat încet. „Lamartine comme romancier”, am zis. Ca să-mi întindă o mână de ajutor, mi-a şoptit din mers: *Raphaël et Graziella*. La care i-am replicat că titlurile romanelor le ştiam şi eu. „Balaurul” s-a dus înapoi la masă şi, aşezându-se pe scaun, a ridicat din umeri. Adică: „Asta e”. Când a venit rândul disciplinei sale, m-a întrebat totuşi, cum cerea regula, ce subiect era scris pe biletul tras de mine. M-am uitat fix în ochii lui şi am zis, cu inima cât un purice, dar cu întreg aplombul de care am fost capabil în acel moment: „Lamartine comme poete lyrique”. „Balaurul” a tresărit, a stat câteva clipe în cumpănă, după care, aruncându-mi o privire neagră, semnificativă, al cărei înţeles era limpede: „Şi ce te făceai dacă-ţi ceream să arăţi biletul, măgarule?”, mi-a poruncit să-mi încep expunerea despre poezia lirică a romanticului francez.

Îmbătat oarecum de succes, mi-am dat în petic la ştiinţele naturale. Aveam, parţial, o scuză. În acest domeniu cunoştinţele mele, acumulate timp de trei ani numai în recreaţii, rămăseseră extrem de precare şi nu eram foarte conştient de enormităţile pe care le debitam. Probabil, la un moment dat am spus ceva prea gogonat, încât profesorul şi-a închipuit că nu auzise bine. M-a pus să repet, potrivindu-şi cu un gest nervos ochelarii, apoi m-a întrebat pe un ton muşcător, pentru a sublinia vreo prostie din improvizaţia mea: „Dar care peşti mănâncă iarbă, domnule candidat?”. Eram ca un trişor prins cu cărţile măsluite. N-am găsit altă ieşire decât un răspuns obraznic: „Cum care? Peştii ierbivori”. Faţa mică s-a congestionat într-o clipă, din spatele ochelarilor cu ramă de metal m-au fixat doi ochi furioşi, profesorul a izbit cu palma în masăşi a vrut să-mi dea o notă care, indiferent de media generală, însemna o catastrofă: pierderea bacalaureatului pentru cunoştinţe sub orice nivel la una din materii. Au fost necesare diligentele pline de tact ale profesorului Breazu pentru ca pedeapsa să nu se abată necruţătoare. Argumentul, însoţit de câteva păreri nu tocmai măgulitoare cu privire la fumurile vârstei, era că oricum n-aveam să devin naturalist. Se putea face, aşadar, un act de clemenţă. Asta m-a salvat. După ce mi-a mai pus câteva

întrebări, nu foarte grele, la care m-am descurcat onorabil, examinatorul s-a îmbunat. Nu mai știu ce notă mi-a dat, destul că media generală a rămas ridicată.

77. Eram deasupra unui camion încărcat cu cartofi. Eu și o fată. Eu aveam nouăsprezece ani, ea avea, cred, șaisprezece. Când s-a înserat, pe la Sinaia, am sărutat-o. Mai târziu, după ce s-a înnoptat, ea s-a lipit de mine. În timp ce camionul mergea, i-am explicat harta cerului înstelat, care în noaptea aceea de început de septembrie arăta fastuos. Apoi, am coborât, amețiți, în noaptea Bucureștiului, ne-am despărțit și nu ne-am mai văzut niciodată. Ea se ducea acasă. Eu porneam să caut, undeva pe la marginea cartierului Ferentari, un pat în care să dorm.

Aveam cu mine cufărul de lemn al tatei, pe care nu-l puteam duce în mână, din pricina fierului foarte ascuțit ce-i servea drept mâner, și-l purtam pe umeri. Și mai aveam o adresă, unde locuia o femeie bătrână, originară din Lisa, pe care n-o cunoșteam. Dar nimeni dintre cei întrebați nu auzise de strada Tufelor. Orbecăiam pe străzi, unele pietruite, altele nu, printre felinare rare și câini adormiți dincolo de garduri. Din când în când mă opream, îmi luam inima în dinți, băteam în gard, stârneam câinii. Așteptam să iasă cineva, mă interesam din nou. Fără rezultat. Și plecam mai departe. Eram din ce în ce mai sigur că mă va prinde dimineața colindând străzile, însă nu puteam să renunț. Reveneam în București după un an de absență, ca să mă înscriu la facultate, și în afară de „unchiul George", pe care nu vroiam să-l caut, nu știam pe nimeni care m-ar fi putut adăposti, iar pentru hotel n-aveam bani. Așa că nu-mi rămânea decât să trezesc câinii mai departe. Într-un târziu, după miezul nopții, am ajuns totuși unde vroiam. Dintr-o căsuță scundă, puțin mai înaltă decât un om, a ieșit o bătrână, îmbrăcată într-un capot gros și cu capul strâns în basma. I-am zis frumos „sărut-mâna", i-am spus cine sunt, cine m-a trimis și am întrebat-o dacă mă putea găzdui. Am răsuflat ușurat când m-a poftit înlăuntru. Coana Veta l-a trezit și pe bărbatul ei, fost muncitor, ieșit la pensie, și mi-au spus că puteam să împart camera din față, pe care o închiriau (ei dormeau într-un fel de cameră-antreu), cu singurul ocupant din acel moment, un

cântăreț de biserică din cartier.

Acolo am locuit în tot timpul studiilor mele universitare. Camera era mică, fără podele, dar mâna de gospodină a coanei Veta o ținea curată ca un pahar. Nici măcar când ne-am strâns trei între pereții văruiți și acoperiți cu icoane, alternate cu fotografii din tinerețe ale proprietarilor, nu găseai un fir de praf pe masă ori pe lutul bătătorit de jos. Din fereastra care dădea spre stradă, puteai păși, ușor, direct pe trotuar, economisind astfel timp. Apă curentă nu exista, trebuia să ne spălăm în curte, scoțând apă din puțul american de care bătrânul Moșuleț era foarte mândru, în schimb, nimic nu se dovedea mai plăcut decât să te întinzi vara pe tabla fierbinte a casei, sub crengile unui zarzăr, și să citești mestecând zarzăre pânăți se strepezeau dinții.

Iarna era ceva mai greu. Din cei trei ocupanți ai camerei, numai cântărețul de biserică avea ceva capital, drept care l-am și poreclit „Truman". Dar cum el nu se arăta dispus să suporte singur consecințele acestei stări de fapt, am ajuns la concluzia, lipsind banii pentru lemne, că trebuie să dormim fără foc. Ceea ce am și făcut până la urmă. Prin ianuarie, camera noastră devenea un fel de peșterăși biata coana Veta, de câte ori n-o vedea bărbatul, deschidea pe furiș ușa dinspre antreu, ca să se mai încălzească puțin pereții și la noi. Noroc că, dintr-un „strai" gros de lână, adus de-acasă, mi-am putut alcătui un foarte călduros sac de dormit în care mă vâram noaptea.

Ne număram printre cei de dincolo de „Bacchus". Coboram din tramvaiul 8 la „Biserică" și o porneam pe a treia stradă la dreapta, spre „Bacchus", cum se chema pitoresc și insinuant bariera orașului în acel loc. Acolo începea o mahala a mahalalei, cu statut de comună pe atunci, lipită de oraș, dar nerecunoscută oficial ca parte a Bucureștiului, ceea ce ne dădea celor domiciliați dincolo de „Bacchus" un complex de nelegitimitate, de orășeni toleraţi. Nu ne despărțeau de strada de centură decât patruzeci, cincizeci de metri, dar această distanță infimă însemna mult, fiindcă eram la discreția capriciilor meteorologice. De câte ori ploua, apa băltea și ajungea, noroioasă, în „Bacchus", până aproape de genunchi, încât orice

plecare de-acasă semăna cu o aventură. Mergeam cu pantofii în mână și cu pantalonii suflecați, până treceam de bălți, apoi ne spălam pe picioare la o cișmea, ne încălțam și ne îndreptam în ținută civilizată, urbană, spre tramvai. La întoarcere, ritualul era invers. Trebuia să ne descălțăm și să pornim din nou, vitejește, în expediție. Căci era o adevărată expediție traversarea acelor bălți pe fundul cărora se găseau sticle sparte, cutii de conserve, bolovani, bucăți de sârmă ruginită și câte altele. Acasă, ne spălam pe picioare în curte și abia după această toaletă intram în odaie, desculți, ca într-o moschee.

Pe vreme uscată era mult mai bine. Nu ne mai luptam decât cu mormanele de praf în care piciorul pătrundea până la glezne. Și, seara, cu graba de a ajunge acasă, fiindcă, prin '46, de la o anumită oră în sus, în „Bacchus", vorba unui frizer glumeț din colțul străzii noastre, era garderobă obligatorie. Din beznă auzeai o voce care te întreba dacă nu cumva ai foc. Pretext străveziu, stratagemă cunoscută. Două sau trei umbre se apropiau de tine, te ușurau de bani, dacă aveai, și de haine. Era s-o pățesc și eu o dată. Auzind întrebarea, m-am speriat însă atât de tare, încât am scos din buzunar portmoneul în care țineam mărunțișul, unicul meu avut disponibil, și am strigat: „Stai că trag!". Inspirație disperată și salvatoare, deoarece borfașii care vroiau să mă atace și-au închipuit că eram într-adevăr un polițist înarmat cu un pistol. Au dat înapoi. M-am îndepărtat, mergând cu spatele, până ce nu m-au mai ținut nervii și am luat-o la fugă.

Mașini nu treceau pe strada Tufelor mai mult de trei, patru într-un an, dar atunci subliniau evenimentul claxonând continuu. Cei care se aflau în ele aveau tot interesul să fie observați; înfruntau praful ori noroaiele din „Bacchus" cu o mașină închiriată sau plăteau un șofer de taxi ca să se aventureze dincolo de centura oficială a orașului tocmai pentru a demonstra „sărăciilor" din cartier că erau cineva. În rest, gâștele și copiii stăpâneau în liniște strada. Casele scunde, cele mai multe din chirpici, răsăreau cu acoperișurile lor cenușii, de tablă, dintre zarzării care le copleșeau, înveselindu-le. Trecând mereu prin dreptul lor patru ani, m-am lămurit că

mahalagismul ține nu de periferia orașului, ci de periferia moravurilor.

78. Când mă pregăteam la Făgăraș, alături de ceilalți colegi din ultima clasă de la „Radu Negru”, să pornim în viață „per aspera ad astra”, exista la liceul de fete „Doamna Stanca” o elevă, cu doi ani mai mică decât mine, care nu mă putea suferi, auzisem, din pricina aerului ostentativ absent cu care treceam pe trotuarul de vizavi fără să întorc capul spre ferestrele internatului lor. Nu se lăsa deloc impresionată de aureola, existentă numai în închipuirea mea, de bucureștean exilat la Făgăraș.

Un an mai târziu, eram student acum, am organizat pe la sfârșitul verii, în Lisa, un bal; unul din acele baluri care erau un prilej pentru elevi din ultimele clase de liceu, studenți, intelectuali tineri, din mai multe sate, de a se întâlni și, totodată, un prilej pentru organizatori, de regulă studenți, de a obține un ban, căci după plata orchestrei și a fiscului rămânea o sumă relativ frumușică, echivalentul a vreo treizeci de zile de coasă, ceea ce pentru mine era extrem de tentant. N-am avut niciodată spirit comercial și întreprinzător. Era un chin să mă duc să angajez o orchestră, la Făgăraș, să-i asigur transportul, să comand ilustratele pentru alegerea reginei balului (sursa principală de beneficii), să mă ocup de toate preparativele unei săli de bal, dar acesta era singurul mod de a umple cât de cât niște goluri pe care nu reușeam să le astup altminteri. Mă rugam, deci, de câteva fete din sat, eleve la liceu sau la școala normală, să pregătească pentru bufet gustări, închiriam cuiva dreptul de a vinde băutură, comandam la o tipografie din Făgăraș invitații și ilustrate, după care împrumutam un cal și dădeam o raită prin comunele învecinate sau mai depărtate pentru a înmâna invitațiile, asigurându-mă că balul se va bucura de o participare numeroasă, ceea ce era de două ori important: o dată pentru prestigiu, apoi din punct de vedere economic! Așa am ajuns și în Dejani. Acolo m-am dus la o fată cu care eram prieten și, fără să cobor de pe cal, i-am dat invitațiile, rugând-o să le distribuie ea. „Nu știu cum vom veni, mi-a zis. E cam

departe să venim noaptea, pe jos, nouă kilometri până în Lisa." Și deodată i-a venit o idee. Câteva case mai sus locuia L. Părinții ei aveau cai, căruță. „Ce-ar fi să-i scrii câteva rânduri pe invitație? Va fi flatată. Și dacă se hotărăște, venim cu căruța lor." Am luat invitația pentru L. și am scris: „Aș fi fericit dacă...". După care am dat pinteni calului, pornind în galop să-mi continui turneul.

Sâmbătă seara, balul. Venise multă lume și sala era arhiplină. Mă învârteam printre invitați încercând să-mi joc cât mai onorabil rolul de amfitrion. Debitam amabilități, făceam complimente, mulțumeam pentru participare, mă rog, fraze convenționale. Deodată, în sală s-a produs un freamăt. Încet, toate privirile s-au întors spre ușă. Acolo, stătea dreaptă, mândră și elegantă, L. Nu avea decât optsprezece ani, dar arăta ca o femeie împlinită. Blondă, cu păr de culoarea aurului platinat, revărsat pe umeri, cu cercei de aur, cu ochii verzi, îmbrăcată într-o rochie albastră, sfida cu frumusețea ei, cu aerul ei de prințesă slavă, sala aceea mizerabilă cu duşumelele mirosind încă a leșie și luminată de câteva lămpi chioare de gaz. Fără s-o fi văzut vreodată, am știut cine era. M-am dus s-o salut și să-i urez bun venit. Mi-a răspuns semeață, dându-și capul pe spate: „Bună seara". Și a râs, ceea ce m-a făcut să mă simt prost. Râdea de mine? M-am abținut totuși să-i spun ceva nepoliticos și am invitat-o la dans. Dansa foarte bine, atrăgând toate privirile fără să facă nici un efort, dar îmi dădea în continuare sentimentul că mă înfrunta cu aroganță ironică. De aceea la sfârșitul dansului i-am mulțumit și nu m-am mai apropiat de ea toată noaptea. Îi auzeam numai din când în când râsul sonor, care trăda o fire veselă și, totodată, o mare siguranță de sine, sau o vedeam dominându-și cu nonșalanță admiratorii.

Peste două săptămâni m-am pomenit cu o invitație la bal în Dejani. Pe invitație erau scrise aceleași cuvinte pe care le scrisesem eu pentru L.: „Aș fi fericită dacă...". Și m-am dus. Am împrumutat un cal și am plecat după ce s-a lăsat noaptea. Am vrut să scurtez drumul pe sub pădure, calul s-a împiedicat într-o baltă și m-am murdărit de noroi. Am căutat la lumina lunii un izvor, să-mi spăl pantofii, dar, cum și pantalonii se pătaseră, a

trebuit să mă întorc acasă, să mă schimb. Astfel că am ajuns în Dejani pe la miezul nopţii. Când am intrat în sala unde avea loc balul, L. a venit la mine: „Eram pe punctul să mă consider jignită. Credeam că nu mai veniţi”.

Trebuie să dau câteva amănunte despre momentul principal al acelor nopţi de dans şi tinereţe trăită între pereţi coşcoviţi şi plafoane scunde. Regina balului era declarată fata al cărei nume era scris pe cele mai multe ilustrate, iar, prin tradiţie, partenerul ei devenea cel care contribuise decisiv la acest succes destul de costisitor. Şi se încingea o adevărată luptă, în „bursa” ilustratelor, între cei care vroiau să-şi vadă aleasa inimii pe primul loc. Exista, probabil, în modestele noastre baluri o mare sete de iluzii. Podelele, din scânduri înnegrite, aveau aceeaşi valoare ca mozaicurile strălucitoare, lămpile de gaz ţineau loc de candelabre, orchestra de la restaurantul „Mexico” din Făgăraş părea dirijată de Strauss însuşi, încât agitaţia premergătoare evenimentului cunoştea o mare febrilitate. Eu nu mă număram printre cumpărătorii zeloşi de ilustrate numai fiindcă nu-mi puteam permite să-mi cheltuiesc banii câştigaţi la coasă. Luam două, trei, pe care improvizam, de regulă, versuri. Aşa am procedat şi atunci. Am rămas de aceea uimit când, la primele acorduri ale valsului „regal”, L. s-a îndreptat spre mine, sub privirile încărcate de reproşuri ale unui tânăr contabil ce se aştepta să-i fie recompensate cheltuielile.

Aşa a început dragostea cu L. A durat trei ani, în care, în fiecare vacanţă, mă duceam pe jos cel puţin o dată pe săptămână s-o văd. Mă întorceam noaptea, pe un drum pustiu, singur şi fericit. Într-o duminică de septembrie, n-am găsit-o însă acasă. Bunica ei, singura care se afla în curte, mi-a spus că plecase la Sibiu. De ce? A ridicat din umeri. Nu ştia. Am plecat intrigat. În timp ce mă îndreptam spre ieşirea din sat, m-am întâlnit cu o fată care terminase şcoala normală.

M-a invitat la ea acasă, m-a servit cu vin îndulcit şi mi-a spus o poveste absolut năucitoare despre L. Cât de adevărată, n-am ştiut niciodată. M-am ridicat însă de pe scaun, fără un cuvânt şi, închizând uşa, m-am hotărât, cu întreaga înverşunare a mândriei mele lezate, să nu mai calc în Dejani.

Am evitat orice explicație și orice întâlnire, probabil ca să-mi dau iluzia că amânam o ruptură care, de fapt, abia astfel se săvârșea. Apoi, iritarea mea s-a potolit și prima dragoste, cu idealismul ei de seră, a devenit trecut. Peste vreo cinci sau șase ani, când întâmplarea mi-a scos-o în cale pe L. În gară la Sibiu, unde mă dusesem pentru două zile, eram de-acum doi străini.

79. Cred că dragostea ne ridică în propriii noștri ochi. Și cât de mult ai vrea să fii așa cum te vede celălalt! Ai dori, și chiar încerci, să micșorezi distanța dintre ceea ce știi că ești în realitate și ceea ce intuiești că vede în tine cel pe care-l iubești.

Mă aflu pe un modest drum de țară, un drum acoperit cu ierburi spălăcite de soare, într-o după--amiază de primăvară, undeva pe un câmp din marginea orașului, sub un cer înalt și gol. Întrucât căruțele nu mai trec pe aici de mult, iarba crește nestingherită. Urmele căruțelor nici nu se mai văd. Șanțurile s-au umplut de bălării. Drumul nu mai duce nicăieri. O timiditate caraghioasă mă împinge să fiu puțin teatral, încerc s-o ascund și reușesc doar s-o pun în evidență. Ca să scap de acest mic supliciu, mă uit cum se îngroapă pantofii prin iarbă. Aș vrea să spun ceva deosebit, dar mă refugiez în platitudini: „Ce flori sunt astea?". De fiecare dată când o pasăre țâșnește, speriată, din șanț, mă opresc, mă uit după ea, iar peisajul mi se pare minunat, în ciuda încercărilor de a-l privi obiectiv: un cer luminos, un drum năpădit de ierburi, câmpurile cultivate, fumegând până la orizont, mica pădurice rotundă din apropiere, liniștea prin care forfotesc tot felul de gâze. Un avion, din nou liniște și parcă lumea nu mai are nimic ostil. Drumul e părăsit, bun doar ca să-ți dea iluzia că înaintezi, dar e exact drumul ideal pentru doi oameni care nu vor să ajungă decât la ei înșiși. Ca să zic ceva, întreb: „Mai mergem?". Răspunsul aruncă pe umerii mei răspunderea: „Cum vrei". Continuăm să mergem. În fond, există un singur mod de a trăi dragostea: trăind-o. Nu se întâmplă nimic neobișnuit, primăvara e ca toate primăverile, eu nu reușesc să spun o frază memorabilă, dar oamenii nu obosesc să fie banali. Și uneori sunt fericiți tocmai din această cauză.

8o. Acum ce „zid” de care să mă lipesc cu spatele mai pot avea?

81. Lucram de obicei noaptea, și numai după ce colegii mei de cameră se hotărau să se culce. Atunci îmi trăgeam lampa de gaz aproape, ca să nu-i tulbure lumina, și pretextam că aveam de întocmit o lucrare de seminar. În rest, mă foloseam de dimineţile libere când amândoi indiscreţii posibili, și cântăreţul de biserică și funcţionarul, lipseau, plecaţi cu treburi. Scriam plin de entuziasm, îmi puneam mari speranţe în steaua mea, dar nu vorbeam cu nimeni despre asta. Pusesem la punct un volum de versuri, începusem un roman și eram foarte încântat de o încercare de „reabilitare a Evului mediu". Manuscrisele le purtam cu mine într-o servietă neagră, ca să le am mereu la îndemână. Cum să bănuiesc, când am intrat pe ușa librăriei din apropierea bisericii Kretzulescu, în aceeași clădire, cred, unde s-a aflat mai târziu librăria „Dacia", că mă apropiam de o răscruce a existenţei mele?

În acea vreme, aveam obiceiul să citesc prin librării, din motive de jenă financiară. Încercasem, în paralel cu studiile universitare, să mă angajez undeva, la o asociaţie a metalurgiștilor, casier temporar, dar încurcând prea repede chitanţele am fost sfătuit să mă las păgubaș. Am ratat apoi o tentativă de a ocupa la o editură un post de corector și un concurs pentru o funcţie mai bine plătită, de redactor sportiv, unde am trecut cu succes proba scrisă, dar am stricat totul în discuţia finală când, fiind întrebat „care e scriitorul meu preferat", am răspuns senin (fiindcă aceasta era preferinţa mea de atunci) „Gide", rău văzut în vremea respectivă, încât o duceam destul de prost cu banii, nu-mi puteam permite să-mi cumpăr cărţile dorite și îmi satisfăceam prin librării graba de a fi la curent cu ultimele noutăţi.

În după-amiaza aceea de toamnă din 1948 am nimerit peste o carte care m-a captivat. Am stat până la ora închiderii și atunci, invitat energic de vânzătoare să mă grăbesc, m-am zăpăcit și mi-am uitat servieta lângă peretele unde citisem. Mi-am dat seama că n-o mai aveam abia când am ajuns pe chei, la staţia

tramvaiului 8. Am fugit imediat înapoi, îmbrâncind trecătorii de care mă izbeam, dar am găsit librăria închisă. Vânzătoarele plecaseră, înlăuntru domnea întunericul. Îmi vâjâia capul și de câteva ori m-am lipit de geamul vitrinei, încercând să zăresc prin întuneric servieta în locul unde o lăsasem. Într-un târziu, după ce mă învârtisem pe loc vreun ceas, tot așteptând o minune care nu se mai întâmpla, m-am desprins de-acolo, distrus, punându-mi toate speranțele în șansa de a-mi regăsi manuscrisele a doua zi. A urmat o noapte albă. Înainte de a miji zorii, m-am sculat cu grijă ca să nu-i trezesc pe colegii mei de cameră, m-am spălat în curte și, fără să pot înghiți nici măcar o bucată de pâine, m-am îndreptat spre tramvai. Întunericul abia se subția, primii muncitori se duceau la lucru, era încă mult până la ora deschiderii librăriilor, dar nu mai aveam răbdare.

Când am ajuns pe Calea Victoriei bătea un vânt rece și burnița mărunt. Am început să patrulez pe trotuar, uitându-mă continuu la ceas. Minutele treceau greu, exasperant de încet, și pe măsură ce strada se anima simțeam că mă înăbuș de emoție. Când librăria s-a deschis în sfârșit și am năvălit înlăuntru, ud, agitat, m-am dus direct la locul unde citisem. Lângă perete nu se afla însă nimic. Numai după aceea am început să întreb: „Vă rog, n-ați găsit aseară...?”. Vânzătoarele s-au uitat la mine mirate și au clătinat din cap. Nu, nu găsiseră nimic. Una mai binevoitoare a venit cu mine și am făcut împreună turul librăriei. Fără nici un rezultat. Am îngânat „mulțumesc” și am ieșit. Eram zdrobit, năucit, golit de orice gând...

Un an întreg după asta, am încercat să reconstitui manuscrisele. N-am reușit.

82. În *Reabilitarea Evului mediu*, mă războiam cu prejudecata că Evul mediu este o noapte de o mie de ani pe care au întrerupt-o zorii Renașterii. Polemizam, mai întâi, cu imaginea sărbătorească, idilică, a Renașterii. Aminteam că Renașterea umanistă, tocmai ea, nu Evul mediu, a descoperit faptul deloc măgulitor că omul nu se află în centrul sistemului solar, cum se crezuse până la Copernic; că perioada cea mai neagră și mai odioasă a Inchiziției a început din clipa când a intrat în mâinile iezuiților, ceea ce s-a întâmplat în secolul al XVI-lea; că Giordano Bruno n-a fost ars pe rug în Evul mediu, ci în luminoasa Renaștere; că Galilei a fost silit să abjure tot atunci; că tot în Renaștere și-a așternut pe hârtie ideile Machiavelli; că nu știm ce crime au comis alchimiștii, în schimb știm câte au săvârșit căutătorii de aur; că populațiile din Lumea Nouă au fost decimate în Renaștere, care, e drept, a spart orizonturile, dar n-a făcut-o totdeauna ca să le așeze pe flori. Separarea științei de înțelepciune a fost, de asemenea, opera Renașterii. Fără îndoială, ziceam, Renașterea este un mare moment spiritual și o reabilitare a Evului mediu nu s-ar putea baza pe o denigrare a Renașterii. Însă abuzul de virtuți puse pe seama ei s-a transformat într-un abuz de păcate puse pe seama Evului mediu, care a trebuit, și trebuie încă, să poarte ponoasele înclinației noastre de a vedea lucrurile în alb și negru. Evul mediu n-a cunoscut nici pe departe crimele care au însângerat, câteva veacuri, istoria imperiului roman, nici asasinatul ca armă politică, așa cum a fost practicat în Renaștere, și cu toate acestea el e socotit o eroare de o mie de ani, o lungă glaciație a științelor, a artelor și a zeilor, în care omul a stat chircit în spaimele lui. Această imagine simplificatoare, această proastă părere despre Evul mediu, văzut ca un depozitar al tuturor superstițiilor, au devenit un clișeu, învățat la școală și luat mai târziu ca atare, ca un adevăr de la sine înțeles. Se uită că, dacă Renașterea i-a avut pe Leonardo și pe Galilei, Evul mediu i-a dat pe Dante și pe Avicenna. Atunci a apărut goticul, probabil

singura cucerire din arhitectură în stare să rivalizeze cu templul grec (exageram, încă nu fusesem la Florența). Se uită inclusiv faptul că atâta cavalerism cât mai există în spiritul european el datează din Evul mediu, „tenebrosul", „cețosul" Ev mediu. Iar absolutul a fost un vis mai mult al Evului mediu decât al Renașterii.

Când i-am expus aceste idei, profesorul Tudor Vianu mi-a zis că exageram păcatele Renașterii. Alții au fost de părere că exageram meritele Evului mediu și că, oricum, nu era momentul potrivit pentru a face elogiul unui mileniu despre care în școală se vorbea exact invers. Evul mediu devenise inoportun!

83. În acest timp, în jurul meu, se întâmplau lucruri grave. După ce Vîșinski bătuse cu pumnul în masă la palatul regal, se instalase la putere primul guvern controlat de partidul comunist și, în consecință, de ruși. Așteptând, cu iremediabilă naivitate, „venirea americanilor", românii dădeau primele victime în rezistența anticomunistă. Auzeai la fiecare pas întrebări îngrijorate. Ce va fi? Cum va fi? încă mai rulau filme din Occident, dar ni se spunea că „lumina vine de la Răsărit". Foamea își arăta colții, economia, deja ruinată de război, era și mai mult vlăguită prin ceea ce se lua pentru a se duce în Rusia, se făceau primele arestări. Partidele din opoziție se agitau, sperau încă în promisiunea Occidentului că Stalin nu va fi lăsat să colonizeze Europa de Est. Aveau loc mereu demonstrații de stradă, terminate adesea cu încăierări, deoarece comuniștii trimiteau detașamente de șoc, înarmate cu bâte, împotriva demonstranților. La Universitate, spiritele fierbeau. Se desfășurau întruniri, fie organizate de noul regim, fie de opoziție. Eu, încă, speram că tăvălugul evenimentelor mă va ocoli, într-o seară din vara anului 1946, mai mulți studenți fuseserăm duși la poliția din Făgăraș. Cântaserăm sau strigaserăm ceva interzis, nu mai țin minte bine. N-am stat decât vreo oră, într-o curte întunecoasă, apoi ni s-a dat drumul. După aceea m-am ferit să mai trec prin asemenea situații, convins (așa credeam atunci) că, între politică și viață, când nu le amesteci, e o graniță precisă. N-am luat parte nici la încăierările care pătrundeau, din stradă, între zidurile Universității, nici la adunările care se țineau lanț. Ziare citeam rar. Mă informam, ca mulți alții, din ceea ce se vorbea în tramvai, la frizerie ori în Gara de Est, unde lucram uneori, noaptea, la descărcarea vagoanelor de marfă, ca să-mi procur bani pentru cărți. Îmi trăiam prima dragoste, care reprezenta pentru mine infinit mai mult decât acordul de la Yalta, nu mă deranja că dormeam într-o cameră fără foc, rece ca o peșteră, și rezolvasem problema foamei.

84. Generoasă, coana Veta îmi dădea și câte o cină. La un moment dat, prin iarnă, mi s-a făcut rușine și n-am găsit ceva mai bun de făcut decât să improvizez o poveste. Am zis că mă duc după alimente la Lisa. De fapt, mințeam. M-am dus doar în Gara de Nord. Atunci nu erau „aurolaci" acolo, am putut să par un călător care a pierdut trenul sau a sosit din provincie și nu are bani de hotel. Am dormit câteva nopți, cum am putut, pe un scaun din sala de așteptare. Ziua umblam pe străzi, lihnit de foame sau mai făceam pe hamalul ca să-mi pot cumpăra pâine. Apoi m-am întors pe strada Tufelor și i-am povestit coanei Veta că la Predeal a fost un viscol grozav, care a înzăpezit trenul, încât reușisem cu greu să vin înapoi. Cumsecade, ea m-a și căinat. Și a continuat să fie generoasă până ce am anunțat-o că „primisem" cartelă la cantina studențească. Nu i-am spus cum am reușit.

85. Recitesc *Lumea de ieri* pe care Ștefan Zweig a terminat-o de scris cu două săptămâni înainte de a se sinucide. După primele pagini, m-am surprins că nu mai eram atent la întâmplările povestite. Mă interesa altceva. Oare cum e să scrii știind că, după ce vei pune punct, vei dispărea?

86. Bătrânețea începe ca toamna. Cu melancolii, cu umbre care se lungesc, cu reverii și doruri vagi. Apoi, când se îndesesc ploile și mustește igrasia în amintiri, te dor oasele. Afli că ai reumatism. Și nu e decât un avertisment. Într-o dimineață, constați că, deși nu te presează nici o obligație și ai timp suficient la dispoziție (sau tocmai de aceea?), nu-ți mai vine să te bărbierești.

Uneori, respir greu și simt o apăsare în partea stângă a pieptului. De altfel, dorm (când dorm!) cu nitroglicerina pe noptieră, la îndemână, și, dacă ies să mă plimb, când se mai potolește zăduful, am grijă să-mi pun în buzunar o cutiuță de metal în care există trei pastile.

Dar nu țin să fac un inventar al problemelor mele medicale. Altceva mă interesează aici. Sau aș vrea să mă intereseze.

87. Ziua, de bine, de rău, găsesc cu ce să-mi umplu timpul. De cum se lasă seara, însă, încep să mă tem de o nouă insomnie. Pentru a alunga gândul că risc să am iarăși o noapte albă, caut un film, fie și idiot, la televizor. Spre miezul nopții, mă decid să înghit primul somnifer. Și, uneori, am noroc. După câteva ceasuri însă - de regulă, trei - mă trezesc speriat. Am impresia că există cineva în cameră care mă pândește. Abia stăpânindu-mi panica, dibui prin întuneric butonul veiozei. După ce aprind lumina, mă liniștesc, lămurindu-mă că de vină e o latură a bibliotecii care contrastează cu peretele alb. Numai că în noaptea următoare, am aceeași vedenie! Ce s-o fi petrecând, oare, în subconștientul meu?

Pe la trei noaptea, mă gândeam că doar în Lisa am văzut „cerul înstelat de deasupra noastră". Oamenii se culcau acolo devreme. Pe la zece seara, ulițele erau pustii. Dacă ridicai privirea, rămâneai amuțit, descoperind un cer adânc, fastuos, cum n-am mai văzut în București.

M-am încăpățânat să nu înghit al doilea somnifer și n-am mai închis ochii până dimineața. Din păcate, n-am șansa de a mă refugia în alcool. Asta m-ar ajuta, poate.

88. Ce departe e ziua în care m-am dus la Lisa, la capătul unei sesiuni de examene, dornic să mă satur de somn! O lună întreagă dormisem doar câte o oră pe noapte. Restul timpului stătusem la masă, bătând din când în când cu o lingură de lemn în pălăria ceasului deșteptător, ca să nu ațipesc. Îmi pregătisem, în ultimul moment, ca de obicei, examenele la cele trei facultăți pe care le urmam. Ajuns în Lisa, am mâncat și m-am dus în „șop". Asta se întâmpla într-o sâmbătă seara. Când m-am trezit, am văzut pe sub marginea țiglelor că se însera ușor. Am coborât din „șop" și am început să mă îmbrac, cu intenția de a ieși să mă plimb prin sat. În timp ce mă îndreptam spre poartă, tata m-a întrebat, bănuind în ce confuzie mă găseam: „Tu știi ce zi e azi?". „Duminică", am zis. Tata a râs: „Ieși în uliță și uită-te". Spre marea mea uluire, am văzut că oamenii se întorceau din câmp. Veneau de la lucru. Era luni, seara! Dormisem aproape patruzeci și opt de ore. Mama venise de trei ori, îmi ridicase capul, fără să mă trezească, și-mi dăduse să beau lapte prin somn.

89. În noaptea trecută, am avut un vis ciudat, cu o lună pe jumătate neagră. O priveam, totuși, fericit. Mi se părea mai frumoasă ca de obicei. Casa în care mă găseam era înconjurată din trei părți de trandafiri galbeni, iar în partea dinspre miazănoapte de o pădure masivă de platani. Foșnetul pădurii semăna prin întuneric cu foșnetul pe care-l fac, la mare, valurile. Dar nu puteam ieși din casă. Toate ușile erau încuiate. Căutând o ieșire, am nimerit într-o bibliotecă unde nu existau decât cărți de rugăciuni. Pe un perete, cineva scrisese:

Dacă Dumnezeu nu există,
moartea e o eroare.

90. Poate că, într-o asemenea bibliotecă, aș învăța, în sfârșit, să mă rog.

91. În principiu, nu există decât două căi pentru a ieşi din realitate. Sfinţenia sau nebunia. Pentru spanioli, mai există una. Apăsând la întâmplare pe telecomandă, am nimerit peste un post spaniol care transmitea o coridă. „Suerte", se striga din tribune. „Suerte", „şansă". Încurajarea tradiţională pentru toreador, care se joacă în arenă cu destinul, încercând să-i ofere numai umbra sa.

Mă gândeam, urmărind corida, că taurul a fost crescut pentru moarte. Odată intrat în arenă, el e pierdut. Şi, în mijlocul tuturor celor care îi doresc moartea, e îngrozitor de singur. În fond, ce-ar putea alege? Să se culce pe nisip refuzând să intre în dansul funebru al toreadorului? Acesta şi-ar vedea, atunci, pasele transformate în balet de paiaţă. Îmbrăcat într-un costum inutil strălucitor, n-ar mai şti ce să facă. Să ucidă un taur care nu-l atacă ar fi absurd. Nici publicul nu i-ar ierta-o. Spectatorii vor să vadă o luptă, nu un asasinat. De aceea, folosindu-se de bucata de stofă roşie, toreadorul se va strădui să înfurie taurul. Şi va reuşi. Dar, din momentul primei lovituri cu capul, taurul nu mai are scăpare. A intrat în destinul său.

92. După ce m-am putut judeca mai „obiectiv” (cât de obiectiv pot fi eu), m-am întrebat ce mă putea atrage la Don Quijote la douăzeci de ani. Pe strada Tufelor, la fel ca în Lisa, nimeni n-avea timp de iluzii. Numai frizerul din colțul străzii își închipuia că va veni cineva să se radă sau să se tundă în zilele de lucru. De aceea, juca de dimineața până seara table, așteptând niște clienți ipotetici. Nici eu nu mă mai hrăneam cu iluzii după ce-mi pierdusem manuscrisele, în plus, nu eram în căutare de modele. Mă aflam la o vârstă când e mai urgent să fii tu pe primul plan, maeștrii fiind buni doar pentru a avea pe cine să contești.

Acum, cred că am un răspuns. Îți trebuie curaj pentru a nu-ți păsa că poți să pari caraghios! Clovnii sunt și ei ridicoli. Dar clovnii se prefac. Se folosesc de ridicol ca să ne provoace râsul, dar îndată ce ies din scenă își șterg făina de pe obraz. Cum să-l compari pe Don Quijote cu ei? Don Quijote e caraghios într-un mod eroic. Nu se joacă repezindu-se asupra morilor de vânt. Ridică sulița și scoate un strigăt de luptă care nu permite nici un dubiu. Don Quijote se bate din convingere. Poți doar să te amuzi și, astfel, să nu înțelegi nimic din ceea ce vezi. Au existat eroi și martiri care au înfruntat umilințele, dar nimeni n-a înfruntat ridicolul cu seriozitatea lui Don Quijote, fără să-i pese ce zice lumea despre el.

Bănuiesc că aici s-a aflat cauza pasiunii mele pentru eroul lui Cervantes. Am avut toată viața, mă văd obligat s-o recunosc din nou, oroare de ridicol. Am preferat să fac prostii decât să mă fac de râs. De aceea am fost impresionat, poate, mai mult decât alții de aerul profund serios cu care Don Quijote își trăiește aventurile. Uitând că e vorba de o ficțiune, de o „minciună artistică”, am trăit la lectură o emoție în care se amestecau uimirea, admirația și invidia. De parcă aș fi vrut să aflu ce poate fi dincolo de liniștea cu care Don Quijote pornește în asalturile sale, aparent comice; care nu mai sunt, însă, comice dacă te gândești că, spre deosebire de noi, el consideră iluzia mai

importantă decât realitatea.

Din cauza lui Don Quijote, toată tinerețea mea am visat să ajung în Spania. A fost singura țară - am mai spus-o - pe care mi-am dorit cu adevărat s-o văd. Intenționam să reconstitui ruta lui Don Quijote, pornind, întocmai ca el, într-o dimineață, înainte de revărsatul zorilor. Proiect din aceeași categorie cu „secretul secretelor", dar eu am pus, nu o dată, pasiune și în gafele mele, iar, uneori, mi-a reușit de minune tendința de a înlocui viața cu idei despre viață. Îmi fluiera vântul prin buzunare, mă duceam din mahalaua mea până în centrul Bucureștiului pe jos, în marș forțat, ca să economisesc prețul biletului de tramvai, însă clădeam castele în Spania. De unde se vede că uneori nu maeștrii își modelează emulii, ci, invers, emulii îi coboară la nivelul posibilităților lor. În acea utopie am pus tot ce era mai bun în mine ca ardoare și ca naivitate. Sau, cel puțin, așa îmi place să cred.

Acum, când, teoretic, m-aș putea duce oricând în Spania, nu mai vreau. Și nu numai din cauza sănătății. De vreo doi ani n-am mai ieșit din București decât pentru a mă duce o dată la Lisa. Mă mulțumesc cu Spania din pictura spaniolă unde se văd călugări care contemplă iarba din curtea mânăstirii având un craniu alături. Semăn, probabil, acelor „sedentari" despre care se spune, în glumă, că, aflați în fața a două uși, pe una scriind „Spre paradis", iar pe cealaltă „Prelegeri despre paradis", ar alege pe cea de a doua. Și, oricum, bănuiesc că nici în Spania nu mai poți găsi mori de vânt decât la muzeu.

93. Într-o privință, totuși, Don Quijote mi-a fost de folos. M-a ajutat să-mi clarific o „logică negativă" în care, dacă n-am știut „ce vreau", „ce doresc", mi-a fost din ce în ce mai limpede „ce nu vreau", „ce nu doresc". Ceea ce nu e puțin pentru cineva care, structural, e înclinat să se lase trăit de împrejurări.

94. Am alergat între cursuri, seminarii și examene, când la Litere, când la Drept, când la Filosofie, fără să mă gândesc ce doream să devin. Profesor? Nu sunt sigur că aș fi fost un bun pedagog. Avocat? Am oarecari înclinații spre despicarea firului în patru, dar nu mă văd umblând după clientelă. Magistrat? Mi-ar fi fost greu să pronunț o condamnare. Filosof? Nu cred că aveam vocație de filosof. N-am reușit niciodată să fiu atât de impersonal încât să pot năzui la arhitectura unui sistem. De gazetărie, o singură dată îmi trecuse prin cap să mă apropii. Când, din cauza lui Gide, am ratat ocazia de a deveni redactor la un ziar de sport.

Iarna anului 1949. Februarie. Mai aveam un singur trimestru până la absolvire și încă nu știam pe ce cale doream să mă îndrept. Stăteam vârât în sacul meu de dormit în camera din Ferentari și nu-mi venea să ies, deși ceasul deșteptător tip CFR anunțase ora opt. Ceilalți doi colegi de cameră plecaseră. Mă gândeam la lutul înghețat care ardea tălpile, la zăpada care, pe măsură ce se topea, transforma bariera din „Bacchus" într-o mare baltă, la faptul că trebuia să mă descalț, să mă spăl apoi la cișmea pe picioare, și nu era încă primăvară, să nu-mi pese. La ora aceea tramvaiul nu mai putea fi atât de aglomerat încât să mă urc fără bilet, ceea ce însemna un marș forțat pe jos până la Universitate, unde la ora nouă urma să înceapă un seminar pentru care pregătisem o lucrare despre estetica impresionismului. Îmi venea greu să înfrunt atâtea neplăceri și, cum puteam să găsesc un motiv pentru absența de la seminar, am vrut să mă culc mai departe. M-am răsucit, deci, spre perete, întorcând spatele destinului care aștepta să mă scol. Numai că n-am readormit. Și, după câtva timp, fiindcă tot stăteam în pat degeaba, mi-am făcut curaj, coborând. Peste vreo oră am intrat pe ușa sălii unde seminarul începuse. Mi-am citit lucrarea, am fost felicitat pentru ea, iar la sfârșit asistentul, un om cu fața devastată de vărsat de vânt, m-a chemat deoparte. Atunci am aflat că era și director cultural la Radio. M-a întrebat dacă nu

vroiam să mă angajez redactor. N-am știut ce să răspund, n-am zis nici „da”, nici „nu” și m-a lăsat să mă gândesc până luni (povestea se petrecea într-o vineri). Nu mai știu ce am deliberat sâmbătă și duminică, dar după o săptămână mi-am început slujba.

95. Uneori, nu mai vreau să-mi explic nimic. În definitiv, la ce-mi servesc explicațiile? Cu ce mă pot ajuta? Despre zădărnicie, știu în clipa aceasta chiar mai mult decât aș fi vrut să știu. Greșelile nu le mai pot îndrepta. Mi-a plăcut, ce-i drept, o vorbă a lui Alain, „adevărurile care nu provin dintr-o greșeală seamănă oamenilor care n-au avut copilărie", dar există greșeli și greșeli. De unele îmi amintesc cu plăcere. Mă simt bine că le-am putut săvârși. Pe altele, însă, nu mi le pot ierta. Am dat dovadă, în relațiile cu părinții, de o ingratitudine pe care nimic nu o poate scuza. Aici, ce defect mai pot să invoc? Poate, doar egoismul.

După ce am ieșit din adolescență, mama și tata se arătau mulțumiți că le trimiteam, din când în când, câteva rânduri prin care îi anunțam că eram sănătos. Nu-mi cereau mai mult și primeau bucuroși puținele dovezi de afecțiune pe care mă învredniceam să le ofer. Și le ofeream cu aerul că le făceam o favoare! îi iubeam, dar o proastă pudoare mă împiedica să trec la efuziuni. Nu cred că le-am mărturisit vreodată recunoștința mea pentru sacrificiile lor. Pe unele nici nu le-am aflat, poate.

Într-o seară din ianuarie 1954, am primit de la sora mea o telegramă: „Tata pe moarte, la spitalul din Făgăraș". Nici o lămurire despre ce se întâmplase. Aveam gripă, zăceam de vreo trei zile, în pat, cu febră, dar șocul m-a făcut să uit de boală. Am plecat cu primul tren spre Făgăraș. Un tren de seară. În compartiment, pe întuneric, îmi puneam continuu aceleași întrebări. Ce se întâmplase? Și cât de grav era? îl știam pe tata sănătos. Avea probleme doar cu o hernie pe care nu vroia s-o opereze, fiindu-i frică de doctori. Nimic nu prevestise un pericol. Când am coborât în gară, noaptea lăsa locul unei dimineți urâte, murdare, cu ceață și frig. Nu exista nici un taxi care să mă ducă în oraș și am pornit pe jos, spre celălalt capăt al orașului, pe niște străzi pustii, înghețate. La spital, am văzut-o mai întâi pe sora mea, așezată pe un scaun lângă pat. Tata a încercat să se bucure. Mi-a zâmbit chinuit și mi-a zis: „Ce faci

Gip?". Acesta era numele de alint pe care mi-l dăduse după ce citise un roman englezesc, cred. Era, probabil, numele unui personaj care îi plăcuse. Am aflat, apoi, amănunte despre nenorocire. Cum a alunecat pe scara înghețată a cârciumii, cum s-a lovit de colțul unei trepte de ciment ruptă, cum l-a căutat sora mea pe doctor toată noaptea în zadar, în vreme ce lupii urlau în jurul Lisei, cum l-au adus în zori la spital și cum acolo, înainte de operație, li se ceruse adeverință că erau „colectiviști". Și, cum tata nu era, directorul spitalului i-a comunicat sorei mele că așa sunau ordinele : țăranii care nu se înscriseseră în „gospodăria colectivă" nu puteau beneficia de antibiotice. La farmaciile din Făgăraș nu existau, la acea dată, nici penicilină, nici streptomicină. Am alergat la Telefoane, am sunat la București și am rugat un prieten care avea o fiică doctoriță să vină, cu primul tren, în Făgăraș cu câte flacoane de streptomicină putea să procure. Am rătăcit, după aceea, pe străzi, cu un ghem de spaimă în stomac, cerșind Providenței o minune. Nu voi uita niciodată decorul acela de iarnă sticloasă, cu cer vânăt. Flacoanele de streptomicină au ajuns a doua zi, în zori. Era, însă, prea târziu. Tata făcuse septicemie. Dimineața, părea vesel și mi-a spus că vom merge, vara, împreună la coasă, pe Seaca. „Da, tată," m-am grăbit să-l încurajez. Dar, pe la prânz, starea lui s-a înrăutățit brusc. Și-a pierdut cunoștința și a început să horcăie. A fost primul om pe care l-am văzut murind. Am dus sicriul cu sania, la căderea nopții. La intrarea în curte, mama aștepta fără să zică nimic. Imediat după înmormântare, am plecat. Marele viscol care a urmat a ținut două zile și două nopți trenul, înțepenit pe șine, în gara Brașov. Aveam sufletul pustiu și simțeam că mă despărțeam de Lisa.

96. Cred că prima imagine precisă cu tata mi-a rămas din ziua când m-a dus la școală. Aveam șapte ani. Dar în ea nu-i văd decât picioarele. Era o zi urâtă, cu cer mucegăit din care se scutura o ploaie măruntă. Tata mergea înaintea mea. Pășea cu grijă, căutând locurile unde era mai puțin noroi, evitând băltoacele. Eu mergeam cu ochii în pământ, atent să pun piciorul pe urmele lăsate de el.

În alta îi simt doar mâna. M-am trezit noaptea, speriat, auzind țipete. În ferestrele casei, luceau vâlvătăile unui foc uriaș, iar pe uliță se vedea aproape ca ziua. Tata mi-a acoperit, atunci, ochii cu palma și am readormit. Dimineața, am zărit pădurea arsă, ca o rană urâtă, întinsă pe coasta Secii. Un nor de fum se ridica deasupra munților, murdărind lumina aurie a toamnei.

97. Mama a murit tot iarna, ca tata. Și, tot în ianuarie, unsprezece ani mai târziu. Am plecat spre Lisa, cu o mașină de împrumut, într-o noapte cu zăpadă apoasă care înălbea întunericul. Mama suferise o congestie cerebrală, la fel ca, după aceea, sora mea (se pare că problemele de circulație sunt o moștenire în familia noastră). Se dusese să aducă o găleată de apă de la fântână și, ajungând pe trepte, s-a prăbușit. Pe drum, mi-am făcut mii de reproșuri. N-o mai văzusem pe mama de aproape un an. Fusesem plecat din țară, vreo cinci luni, vremelnic corespondent la Roma, dar nici înainte nu mă învrednicisem să iau trenul spre Făgăraș. Amânasem mereu.

98. Întâmplarea mi l-a scos în cale pe Ticu, un fost coleg de internat, pe care nu l-am mai întâlnit de când era un adolescent impertinent și strălucitor. „Bătrâne, pot să-ți cer o favoare? îi zicea fiecărui nou-venit. Să fii, te rog, mai vesel când te apropii de mine. Sunt superstițios." în primul moment, nici nu l-am recunoscut. Abia când a izbucnit în râs și mi-a zis „bătrâne, văd că m-ai uitat", m-am dumirit că adolescentul subțire ca o trestie și cochet din amintirile mele e una și aceeași persoană cu bărbatul greoi, cu pungi sub ochi și neîngrijit. Și-a păstrat, însă, privirea vie, scormonitoare și era volubil, chiar prea volubil. M-a mitraliat cu întrebări, cu exclamații, într-un ritm care m-a redus la tăcere. Mi-a spus, apoi, că are fotografii de la internat și m-a luat de braț: „Nu vrei să le vezi? Stau aproape". Peste o jumătate de oră, eram instalat într-un fotoliu și ascultam în continuare.

— Mai întâi, spune-mi dacă nu cumva dorești o cafea. Ți-o pregătesc eu, sunt specialist, bătrâne, să știi. Nu dorești. Mă rog, treaba ta. Sau poate vrei o vodcă, un lichior. Nu bei? Chiar deloc? Ei, bravo. E frumos în principiu, dar foarte plictisitor, nu crezi? Fără nici un viciu (părea încântat de idee) omul nu e complet, bătrâne. Îi lipsește ceva. Dumnezeu a creat omul, însă l-a lăsat pe diavol să-i finiseze creația, iar diavolul (aici a râs zgomotos) n-are măsură. S-a grăbit să le dea unora mai mult și n-a ajuns pentru toți. Tu faci parte, se pare, dintre cei frustrați. De fumat fumezi? (Și-a aprins o țigară.) Te-ai lăsat și de asta. Păcat. Dacă nu te sprijini pe un viciu oarecare, cazi pradă proceselor de conștiință. (S-a oprit o clipă, dar nu mi-a lăsat timp să intervin.) Nu ne-am văzut de câți ani, bătrâne? Cincizeci? Chiar mai mult. Doamne, cum trece vremea. Și de ce să te mint, îmi place când mai pot bârfi cu cineva. Trăiesc singur, cum vezi, și intru în panică dacă tac o zi întreagă. Nu suport, devin nervos, tăcerea prea multă urcă presiunea arterială. (Zâmbea, însă, forțat, verva lui mi se părea din ce în ce mai suspectă.) Ce vrei, bătrâne, omul e născut să se țină, ca lupii, de haită. Așa că-mi pică bine întâlnirea cu tine. Pe alții,

amintirile îi cam trag la fund ca un sac de pietre, dar eu am alte relații cu ele. Uite, să-ți arăt niște fotografii în care ești și tu.

Din dulapul unde căuta fotografiile, bombănind „le-oi fi pus în altă parte?", au căzut mai multe cutii cu medicamente, ceea ce l-a enervat. Am vrut să aflu de ce boală suferea, dar s-a făcut că nu m-a auzit.

— Chiar nu dorești o cafea? Sigur, nu? Adevărul e că și eu le-am rărit. Altădată, abuzam. Doctorul mi-a dat de înțeles că în situația mea abuzurile sunt un fel de sinucidere. Și încă nu sunt pregătit să-mi închei conturile, cu toate că... La ce te uiți? La fotografia de pe perete? E a fostei mele soții. Într-o zi, m-a anunțat că s-a săturat de mine. M-a părăsit, dar nu-i port pică.

În timp ce strivea în scrumieră restul țigării fumate, l-am întrebat dacă are copii.

Brusc, a rămas cu privirea în gol. Euforia de până atunci s-a prăbușit ca o mască. În fața mea era alt om. A murmurat sec:

— Am avut unul. S-a sinucis, bătrâne.

Din tonul lui, am înțeles că nu era cazul să insist.

La despărțire, și-a pus din nou masca veselă. „Poate, ne mai vedem, bătrâne. Între timp, o să caut fotografiile."

A fost o lecție pentru mine. Căci un bătrân care se lamentează riscă să fie dizgrațios.

99. Întâlnirea cu Ticu mi-a mai demonstrat ceva. Că nu ne schimbăm, de fapt. Doar decădem. Dar ceea ce „a fost” se infiltrează, ca o apă freatică, în ceea ce „este”. Și se va prelinge, poate, în ceea ce „va fi”.

100. Transcriu dintr-un zodiac câteva considerații despre „zodia racului" în care m-am născut: „încet, noaptea devine mai lungă și strălucirea lunei devine mai intensă, ceea ce face ca «racul» să fie cel mai sensibil dintre toate semnele. El e ușor impresionabil și trece de la veselia cea mai pură la melancolie. Sensibilitatea sa se poate compara cu cercurile concentrice provocate de o piatră aruncată în apă. Ceea ce pentru alții e fără importanță, pentru un «rac» capătă o valoare exagerată. Și de câte ori e preocupat inutil! Adesea închipuirea îl domină și poate deveni un bolnav imaginar. Dacă dispune de un apartament cu mai multe camere, el trăiește de obicei într-una singură, pe care o aranjează după gustul și exigențele lui. E conservator, fascinat de trecut, de amintiri. În general, posedă o memorie ieșită din comun; motiv pentru a strânge tot felul de lucruri nefolositoare, dar de care nu se poate despărți. Din pricina aceasta reușește destul de greu să pună ordine în viața lui. Se teme de cruzime și de duritatea vieții cotidiene, încercând cu ajutorul imaginației s-o îndulcească. Vulnerabil la ofense, ascunde teama sa de brutalitate, de violență, sub o mască de persoană calmă și o face atât de bine încât puțini bănuiesc cât zbucium, câtă energie pune «racul», închis în el însuși, pentru a înfrunta situații simple. Caracterul său dificil, susceptibil, ușor de contrariat, îi joacă adeseori feste. Are o slabă capacitate de adaptare și de supunere, iar cine trăiește în vecinătatea lui trebuie să devină un maestru de tact, pentru a se lupta și cu orgoliul «racului» și cu susceptibilitățile care-l fac uneori greu de suportat". Metehnele mele sunt corect înșirate aici. În câte împrejurări am ales calea cea mai rea și cea mai inutilă! Și energia risipită pentru a înfrunta situații simple! Lipsește, poate, din această enumerare numai faptul că am răspuns adesea rău dovezilor de simpatie, descurajând gesturile prietenoase, în vreme ce am tânjit după favoarea de a mă lega de cineva.

101. Ticu nu e singurul care mi-a dat o lecție. Suiam, absorbit de gânduri, treptele care urcă, din Cișmigiu, spre strada Știrbei Vodă, când m-am izbit nas în nas cu „Truman”, fostul coleg de cameră din strada Tufelor. Dintre cei trei chiriași ai coanei Veta, cântărețul de biserică era cel mai pitoresc. Își ținea prescurile într-un cufăr, sub lacăt, ca nu cumva să ne înfruptăm, Liviu și eu, din ele. În schimb, după ce umbla cu preotul „de zi întâi” prin mahala, se întorcea seara cu servieta burdușită de bani. Cum era pe vremea milioanelor, din pricina inflației, aveam atunci un miliardar în odaia noastră sărăcăcioasă. „Truman” se întindea pe jos, cât era de lung, și ne cerea să-l învelim cu milioane. Așezam hârtiile, conștiincioși, începând de la picioare, pe tot trupul, dar abia așteptam să-i acoperim și ochii. Căci atunci ne puteam lua și partea noastră, vârând câteva hârtii în buzunare. „Truman” știa, bineînțeles, că-l jefuiam, dar îi plăcea atât de tare să se afle într-un sarcofag cu bani încât ne zicea la sfârșit doar atât: „Spuneți bogdaproste”.

Acum, era palid și supt la față. Mi-a mărturisit cu o voce perfect albă că suferea de o boală gravă. Și știa că va muri nu peste multă vreme. Am rămas fără glas. Cu o strâmbătură dureroasă, care s-ar fi vrut un zâmbet, „Truman” mi-a declarat, apoi, că era „pregătit”. Acest cuvânt m-a bulversat și mai tare. Cum, adică, „pregătit”? Nici nu știu ce-am bolborosit la despărțire, după ce ne-am luat rămas-bun. L-am urmărit cum cobora treptele spre izvorul Eminescu, am vrut să alerg după el, să-i spun ceva, dar ce-aș fi putut să-i spun? Am rămas pe loc, răvășit.

Acum, amintindu-mi de el, mă jenez de toate tribulațiile mele. Sunt, se pare, mai slab decât mi-am imaginat. Tot ce am citit despre stoici nu mi-a fost de nici un folos. Nici cu bărbații din Lisa, care mânuiau cu mai multă plăcere toporul decât vorbele, nu mă pot compara. Spre deosebire de ei și de „Truman”, eu pot flecari despre acceptarea inevitabilului. Atât. Fără să se laude cu asta, „Truman” era „pregătit”. În afară de

strâmbătura dureroasă, involuntară, nu i-am remarcat nici o slăbiciune.

102. Montaigne avea dreptate: „Boala se simte. Sănătatea, nu". Nimeni nu s-a plâns că e sănătos. Numai bolnavii au umplut spitalele și bibliotecile cu suferințele lor.

Într-o zi, în vreme ce fugeam spre gura metroului (deși mă apropiam de șaptezeci de ani), am simțit, deodată, o durere ascuțită în spate. „Nervul sciatic", am zis la întâmplare. După câțiva pași, durerea a încetat și m-am liniștit. În metrou, câteva minute mai târziu, am simțit-o însă din nou. Și, cum stăteam în picioare, mi-am dat seama că încep să transpir abundent. „M-am îmbrăcat prea gros", m-am gândit. Brusc, senzația de rău s-a accentuat. Aveam parcă un gen de vertij. „Ce naiba-i asta?", m-am întrebat. Amețit, mi-am zis, cu un amestec ciudat de panică și de liniște, că e foarte ușor să mori. În clipa următoare m-am îndreptat spre primul scaun și am rugat pe cineva să-mi permită să stau jos, deoarece îmi era rău. După ce m-am așezat, am început să-mi revin. Am renunțat, totuși, să mă duc unde vroiam. M-am întors acasă, pe jos, gândindu-mă că, nu sănătatea, ci boala ne face să ne judecăm viața. Te întrebi ce e omul, ce ești, cât ești. Probabil, de aceea medicina a fost atât de aproape de teologie.

103. Doamna, alături de care merg, exclamă: „Ați văzut azi dimineață prima zăpadă? Ce moale și curată era!”. Tac, ascult și mă străduiesc să nu scap o nepolitețe. Ceva de genul: „Vă cer scuze, doamnă, nu-mi place deloc iarna. Am o circulație periferică proastă și răcesc ușor”. Din fericire, profesoara alături de care mă îndrept spre strada Italiană, unde se află liceul „Spiru Haret”, nu-mi cere părerea. Și elogiază în continuare farmecul primei ninsori.

Când intrăm pe strada Italiană, schimb tactica. O las să o ia înainte pe trotuarul înțesat de lume. În felul acesta efuziunile pe tema iernii contenesc. Dar, foarte curând, profesoara se întoarce spre mine și, cu un zâmbet grațios, îmi declară că mă consideră o persoană cu umor. Ceea ce mă face să devin atent. Drace! De ce mă ironizează? „Știți de ce vă consider o persoană cu umor?”, insistă profesoara. Tac, să nu spun cumva o prostie. „Fiindcă m-ați lăsat pe mine tot timpul să vorbesc, deși un scriitor e mai sensibil, presupun, la poezia iernii.” Noroc că am ajuns la poarta liceului.

E prima oară că vin aici nu în calitate de elev, ci de fost absolvent. În asemenea împrejurări, nimeni nu se întâlnește, de fapt, cu nimeni, pentru că, în secret, fiecare se caută pe sine, cel de odinioară, dar protocolul presupune amabilități convenționale și o euforie de circumstanță, încât trebuie să-mi joc rolul. „Nu vreți să intrați în clase?”, ne invită directorul, care pune inimă în îndeplinirea îndatoririlor sale de gazdă și vrea ca toată lumea să fie mulțumită. Îi salută pe foștii profesori, se uită cine a mai venit, strânge mâini, în sfârșit, e atent să nu neglijeze pe nimeni. „Ne-am gândit să vă împărțim pe grupe, ne explică el, pentru un dialog cu elevii de azi, după care ne reîntâlnim cu toții.”

Grupa „umanistă” e condusă într-o clasă din capătul coridorului. Sunt în ea scriitori din toate generațiile: Barbu Brezianu, Alexandru Paleologu, Andrei Pleșu, Bedros Horasangian. Profesorul de română e la catedră, în picioare, cu

paltonul pe umeri. Înșirate în fața tablei, vreo zece scaune. Pentru noi. Mă așez și mă uit la băieții și fetele din bănci. Priviri vagi. Cred că n-au nici un chef de noi, dar trebuie să ne suporte, asta face parte acum din obligațiile lor școlare. Mai dificil e pentru noi. Or fi aceleași bănci de pe vremea mea? Aceeași catedră? Aceleași tablouri pe pereți? Nu cred. Elevii pun întrebări. Despre ce să vorbesc eu? Poate despre faptul că liceul „Spiru Haret" m-a ajutat să-mi cunosc o parte din defecte și m-a învățat, fără voia lui, să mă bizui pe ele. Sau aș putea să spun că pe aceste coridoare am ieșit din copilărie. Dar nu se cade să vorbesc despre asemenea lucruri. N-are sens să le atragi atenția unor adolescenți asupra importanței defectelor, ar crede că glumești, iar problema paradiselor pierdute e plictisitoare până la o anumită vârstă. Până la urmă, îndrug câteva banalități despre ingratitudinea cu care am uitat de o parte din foștii mei dascăli.

E, apoi, rândul vechilor profesori să ia cuvântul. Un fost pedagog, pe care-l cheamă, ca pe cunoscutul estetician, Mihail Dragomirescu, îi îndeamnă pe elevi să nu mizeze pe literatură și artă! După care își amintește : „Eram la seminar, la Universitate, primul seminar cu profesorul Mihail Dragomirescu. Mă întreabă cum mă cheamă. Îi răspund: Mihail Dragomirescu. Colegii izbucnesc în râs, convinși că e vorba de o farsă. Profesorul se uită intrigat. «Cum, mă, te cheamă ca pe mine?» «Da, domnule profesor.» «Nu, mă, zice profesorul. Numai pe mine mă cheamă Mihail Dragomirescu. Pe tine te cheamă Dragomirescu Mihail»." Toată lumea se amuză. Se ridică după aceea un bătrân voinic, înalt, roșu la față, cu alură de tăietor de lemne și cu ochelari prea mici pentru figura lui. Se ține drept și vorbește tare, apăsat, energic, fără nici un semn de oboseală în voce, deși are, spune, optzeci de ani. Îl ascult cu o vagă detașare. Cine o fi? Deodată, ciulesc urechile. E adevărat? „Numele meu e David Popescu și am fost profesor de latină." Mă întorc să-l văd mai bine, de-a dreptul emoționat că-l reîntâlnesc pe excelentul meu dascăl de latină.

104. Într-o zi, i-am arătat „domnului Cicero” o carte unde autorul îl socotea pe „bietul” Nero „un très bon garçon”.

— Ce ziceți de asta?

Bătrânul nu s-a dat bătut. M-a întrebat ce știam despre Nero.

— Ce să știu? Ce știe toată lumea. Ce-am învățat la școală. Că și-a omorât și mama.

„Domnul Cicero” a găsit imediat un vinovat. Suetoniu. N-a spus și lucrurile bune. Că până la conspirația lui Piso, Nero nu s-a arătat crud.

— Pentru a-l explica pe Nero, a continuat „domnul Cicero”, trebuie pornit de la faptul că el se vroia artist. Și câtă lume știe că la Roma carierele artistice erau socotite inferioare, nedemne de un patrician și, cu atât mai mult, nedemne de un împărat? Pentru romani, rolul cântăreților era numai de a amuza. Nero a scandalizat de aceea pe toată lumea vrând să obțină în teatre favorurile marelui public.

Când, plimbându-ne odată, și, printre altele, i-am povestit și asta, domnul profesor David Popescu a râs.

— Cineva ar putea să pună pe primul plan pasiunea lui Hitler pentru muzica lui Wagner.

105. Știam că n-aveam ce vedea la întretăierea străzii Vasile Lascăr cu strada Italiană, deoarece casa în care am locuit, găzduit trei ani de „unchiul George", a dispărut de mult, dar, de la liceu, pașii au luat-o fără voie într-acolo. În locul clădirii cu zidurile acoperite de iederă, e un teren de sport. Lângă un coș de baschet, au apărut și doi plopi. Nu erau. Tramvaiul trece tot pe aici. Piațeta o recunosc. Mă întorc și mă uit spre fereastra care m-a determinat să renunț o săptămână la Schopenhauer. Casa arată la fel. Cenușie și prăfuită. La geam nu e nimeni. Dar cine ar putea fi pe care să-l cunosc? Totul s-a transformat în cuvinte. Acesta pare a fi trecutul. Un limbaj.

106. Poate că toți sfârșim prin a vorbi o limbă pe care n-o mai înțelege nimeni. Pe care o folosim exclusiv pentru a da, în sinea noastră, un sens celor trăite.

Nu pot să uit o biserică de pe strada Știrbei Vodă, prin dreptul căreia treceam zilnic, cu vreo douăzeci de ani în urmă. Trebuia mutată. Rămăsese singură, într-un maidan de moloz. Dinlăuntrul ei, fusese scos tot. Până și podelele. Mai erau doar zidurile. Pietonii își făceau în mod discret cruce, dar Dumnezeu plecase de-acolo. Uneori, am impresia că timpul face același lucru cu noi.

Când mă întorceam din vacanțe, în București, la liceu, trebuia să schimb trenul la Brașov, iar aceasta se întâmpla totdeauna noaptea. Cum era război, geamurile sălii de așteptare erau vopsite. Nu se vedea nimic prin ele. În jurul meu, oameni străini pe care-i întâlneam pentru prima și, probabil, pentru ultima oară, moțăiau, discutau, veneau, plecau. Ceasurile petrecute acolo îmi par acum timp strivit, ca mucurile de țigară azvârlite pe jos. Și câte altele n-au lăsat decât un semn vag în memoria mea! Sau o nedumerire, ca dorința oamenilor de a-și cumpăra înainte de Anul Nou ramuri de vâsc. De ce oare tocmai o plantă parazită a devenit simbolul norocului?

107. Unele lucruri le pot explica. Într-o seară, prin 1973, m-am hotărât să mă las de fumat. Cum nici mie nu-mi venea să cred că voi reuși, m-am gândit să-mi zgândăr orgoliul. Am pus un pachet de țigări, desfăcut, pe noptieră și bricheta alături. Două-trei zile au însemnat un prim pariu. Apoi, n-am vrut să risipesc acea mică, fragilă biruință. Dar cum să explic ce a rămas în mine după atâția ani de la plecarea din Lisa? Am devenit, oare, altul? Un petic de iarbă, un nor sau o trâmbă de praf mă fac uneori să mă îndoiesc. Atunci, mi se pare că există în mine două straturi de timp. Și nu mai știu dacă melancolia care le învăluie e un rest din ceea ce am fost. Sau, dimpotrivă, o parte din ceea ce n-am reușit să devin.

108. Dar oare vreau cu adevărat să-mi explic tot ce am trăit? Dacă vreau, nu e cumva exagerată ideea că destinul ar fi alcătuit din amănunte? Atent prea mult la amănunte, nu risc, oare, să scap esențialul?

La urma urmei, nu sunt deloc convins că eșecurile pot exprima esențialul dintr-o viață. Ele sunt lovitura de grație de la capătul unor greșeli sau ghinioane. Și nu ne sunt imputabile totdeauna. Căci pot avea cauze fără nici o legătură cu strădaniile noastre. Ne-am lovit, poate, de dificultăți mai mari decât ne-am așteptat sau n-am prevăzut intervenția unor împrejurări vitrege. Esențiale, în schimb, sunt țelurile pe care ni le-am propus. Nimeni nu l-a putut opri pe Don Quijote să ia cu asalt morile de vânt. Nici râsetele, nici realismul celorlalți. Și mă refer din nou la Don Quijote deoarece nu cunosc un exemplu mai clar că poți să fii un ratat fără să fii un mediocru, că o viață poate fi împlinită nu numai printr-o reușită, ci și printr-un eșec.

Am fost și am rămas de părere că o viață e mai mult decât un drum între o naștere și o moarte, dar ce-am vrut să obțin pe acest drum? Să devin scriitor? După întâmplarea nenorocită când mi-am pierdut manuscrisele, renunțasem la dorința de a fi scriitor. Abia la 44 de ani (cifră care ține, se pare, de destin, în cazul meu) am publicat prima carte. Și poate că am continuat să scriu din nevoia de a mă confesa. Singur în fața mașinii de scris, mă simt ca într-un confesional, în Lisa, chiar dacă trebuia să-mi înăbuș sentimentalismul, eram mândru când oamenii mă socoteau cel mai bun cosaș din sat. Dar nu demonstrează asta că nu mă devora un ideal care să transforme toate celelalte vanități în „detalii" neglijabile? Nu mă pot judeca serios după naivități ca aceea care m-a făcut să vreau să aflu „secretul secretelor" și nici chiar prin prisma pasiunii pentru Don Quijote. Dovadă că am fost gata, la un moment dat, să devin redactor la un ziar de sport. Și, dacă n-aș fi pierdut atunci concursul, cine știe ce-ar fi urmat? Mă tem că, fie mi-a lipsit ceva „esențial", fie a trebuit, în calitate de „rac" pur, să risipesc prea multă energie „pentru a

înfrunta situații simple”.

109. De altfel, am impresia că singurătatea nu e un rău românesc. Ține de carențele personale. Cel puțin, așa rezultă din frecvența cu care se folosește la noi formula „ca lumea": Casă „ca lumea", haină „ca lumea", purtare „ca lumea". Or, mă tem că eu n-am prea fost un ins „ca lumea". În vara anului 1947, la sfârșitul cursurilor, m-am lăsat convins de niște colegi de la Litere să merg și eu ca „brigadier" la Bumbești-Livezeni, unde se pregătea o viitoare cale ferată. Și ce era mai firesc, la acea vârstă, decât bucuria de a fi împreună cu alți tineri? Dar n-am suportat „viața de baracă". Mă oboseau și atmosfera foarte zgomotoasă și mersul în ritm de marș până la șantier. Și „am dezertat" după câteva zile, în mod rușinos. Am înghițit praf de cretă, apoi am alergat prin tabără până ce mi s-a ridicat pulsul și m-am dus la cabinetul medical acuzând dureri în zona inimii. Nu știu dacă medicul m-a crezut. Mi-a dat, însă, un bilet care mă scutea de obligația de a mai sta pe șantier.

110. Un asemenea cer albit de căldură am văzut numai deasupra Acropolei. În lumina prăfoasă, chiparoșii păreau funebri. Turiștii veneau, făceau fotografii, se uitau în zare, unde puteai bănui marea, apoi plecau. Se întorceau în lumea obișnuită. Acolo unde diavolul a schimbat clauzele din contractul cu Faust, iar zeița frumuseții face strip-tease într-un cabaret.

Un institut de statistică anunța ieri că, din zorii omenirii până în 1830, populația globului a ajuns abia la un miliard, că într-un singur secol, din 1830 până în 1930, ea s-a ridicat la două miliarde, că în treizeci și șase de ani, din 1930 până în 1966, ea a crescut la trei miliarde. Acum am fi, dacă am reținut bine, aproape cinci.

Asta mi-a amintit că, într-un deșert, nu există nici un risc să devii mizantrop.

111. Aud că noapte de noapte, cimitirele sunt prădate. Se deschid, mai ales, mormintele ofițerilor, ca să li se fure medaliile. „Ne americanizăm”, îi explica un domn cuiva, la magazinul unde mi-am cumpărat pâine. „O ducem mizerabil, dar avem gangsteri.” Tata îmi povestea că, într-una din nopțile în care armata lui Mackensen mărșăluia prin noroaiele Bulgariei, spre România, regimentul format din români ardeleni s-a strâns și a făcut un legământ: „Dincolo de Dunăre, toate gloanțele spre stele!”. Suntem, oare, alt popor azi?

112. Există lucruri pe care le-am uitat din anii trăiți în comunism. Le-am uitat pentru că au reprezentat un timp fals sau pentru că n-am găsit explicațiile cele mai bune pentru ele. N-am uitat, însă, că marea mea problemă, creată de o istorie ce nu s-a mărginit să treacă „pe drum" (cum mi-am imaginat când am văzut coloana cu soldați ruși scurgându-se spre Olt), a fost să găsesc o relație decentă cu frica. Până în '49, am trăit, oarecum, în afara istoriei. Reabilitarea Evului mediu mă preocupa mai mult decât ce se întâmpla în România. Din '49, când am devenit redactor la Radio, până în '64, am trăit cu teama de a nu face o prostie care să mă coste. Din '64 până în august '68, când, brusc, au fost interzise imaginile care arătau cum fusese strivită sub tancuri „primăvara de la Praga", am luat în serios, fără să mă manifest prin declarații sau articole, povestea cu „independența" de Moscova, ceea ce m-a relaxat întru câtva. După aceea, mi-a fost din nou frică. De multe. Și, mai ales, mi-a fost frică să nu las frica să lucreze până la capăt în mine. Am simțit că, pierzând controlul asupra fricii, aș fi pierdut.

Dacă am avut momente de curaj, ele nu erau o formă de vitejie. Erau mici victorii asupra fricii. Încercam să-mi dau curaj vorbind despre frică, așa cum am făcut în *Viața pe un peron*, sau căutând consolări înlăuntrul fricii, cum am făcut în *Apărarea lui Galilei*. Cât am reușit, nu știu. Probabil, puțin. Dar acel „puțin" a reprezentat, totuși, ceva pentru mine, din moment ce, după ce am fost dat afară de la *România liberă*, am putut refuza, fără ezitări, trei oferte care mi s-au făcut, prin '84 și '85: să fiu directorul Teatrului „Nottara", să fiu redactorul-șef al revistei *Magazin* și să stau acasă, cu o leafă mare, scriind, din când în când, la *Scânteia*. A existat, totuși, un Rubicon imaginar pe care n-am îndrăznit niciodată să-l trec. Nu vroiam să mă trezesc în exil sau într-un beci la Securitate.

113. Fusesem invitat la Congresul presei italiene și m-am zbătut să-i ofer și fiului meu, care tocmai își încheiase studiile universitare, ocazia de a merge, pentru o săptămână, în străinătate. Era în 1974, spre sfârșitul verii. Congresul avea loc la Rimini. Ca să reușim să ne descurcăm acolo, am cumpărat „la negru" cincizeci de dolari. Am plecat cu ei. Nu știam că era interzis să ai bani străini. La frontieră, vameșul m-a întrebat: „Aveți valută?". „Da, am." Și i-am arătat cei cincizeci de dolari. „Adeverință aveți?", a continuat vameșul. „Ce adeverință?" „Că aveți dreptul să dețineți acești bani." „Dar sunt ai mei...", i-am spus, de parcă eram căzut din lună și nu pricepeam de ce-mi trebuia adeverință pentru un ban ce-mi aparținea. Modul meu cam aerian de a trece prin viață (nimeni nu m-a crezut atunci că, într-adevăr, ignoram dispozițiile) mi-a jucat un renghi urât. „Mi-au rămas dintr-o altă călătorie", am mințit. Am înțeles în cele din urmă în ce capcană căzusem, dar era prea târziu. Vameșul ne-a poftit, pe mine și pe fiul meu, să coborâm din tren. A trebuit să ne supunem, să pierdem biletele pentru vagonul de dormit și să așteptăm până seara când, după ce se vor fi consultat cu superiorii, probabil, vameșii ne-au restituit pașapoartele, confiscându-mi cei cincizeci de dolari. Eram convins că fusesem „prădat" și eram decis să protestez la întoarcere împotriva tratamentului umilitor la care fusesem supus, dar după ce am revenit în București m-am trezit convocat la Direcția Generală a Vămilor unde un ofițer de Securitate, în uniformă, mi-a pus întrebări în legătură cu blestemata sumă de cincizeci de dolari, apoi mi-a zis, sec, că serviciul vamal de la Curtici a greșit lăsându-ne să ne continuăm călătoria și că voi fi trimis în judecată pentru deținere ilegală de valută. Până la urmă, am fost fericit că am scăpat de proces...

114. Pe la mijlocul anilor '80 începusem un fel de jurnal. Nu îndrăzneam, însă, să-l las pe masă, când mă culcam, îl înghesuiam printre reviste vechi, într-un dulap. Ciornele nu le aruncam la pubelă. Le strângeam cu grijăşi le ardeam la baie, după ce închideam obloanele, să nu se vadă flacăra.

115. Dar cum să priceapă cineva care n-a trecut printr-o asemenea experiență anormalitatea trăită, vreme de decenii, ca „normalitate”? Devenise „normal”, în sensul că nu mai mira pe nimeni, să te temi, să vezi viața ca un mers pe sârmă. Nu mai surprindea pe nimeni minciuna. Căci cuvintele încetaseră să mai aibă un sens precis, normal. Și, cu timpul, aproape uitasem cum arăta normalitatea normală. Nu mai vedeam decât anormalitatea „normalizată”. Realitatea te avertiza la fiecare pas că trebuia să fii atent ce spui, cui spui, dacă vroiai să nu intri în atenția Securității, de aceea neacceptarea anormalității ca pe un fapt normal părea nu atât un act de curaj, cât un semn de uzură a instinctului de conservare. Într-o asemenea anormalitate, singurul lucru normal era să nu te dai de gol.

Prin iarna anului 1985, după ce romanul meu *Un om norocos* a fost demascat într-un fel de proces public, ca fiind „dușmănos”, m-au căutat doi gazetari de la *Le Nouvel Observateur*. Nu m-au găsit acasă. Era într-o marți. Când am venit seara, am găsit un bilet din partea lor, o foaie ruptă dintr-un bloc-notes, pe care era scris cu pixul: „Nous sommes passes mardi. Nous passerons jeudi à 17 heures”. Și urma o iscălitură, în aceeași seară, o mașină a Securității s-a postat peste drum de casa mea. A doua zi, mașina era tot acolo, cu doi inși înlăuntru care nu se fereau să fie văzuți. În ultimii ani, Securitatea nu mai ținea să fie discretă. Și m-am ferit să stau de vorbă cu cei doi gazetari francezi. Le-am lăsat o scrisoare, în care le spuneam că erau urmăriți, și am plecat de-acasă joi după-amiază, reîntorcându-mă abia noaptea, cu o senzație rea, de umilință, pe care numai gândul că, indiferent de motive, te-ai dovedit laș, ți-o poate da.

116. Dacă ar fi fost de ales numai între frică și curaj, lucrurile ar fi fost mai simple. Problema cea mai grea nu era „ce se va întâmpla cu mine”, ci dacă aveam sau nu dreptul să decid și în legătură cu destinul altora.

Sunt „amănunte” pe care, dacă nu le-ai trăit, e greu să le înțelegi, poate. Într-o seară, o „voce” l-a convocat pe fiul meu, redactor la revista Rebus pe atunci, pentru a doua zi, la o „discuție”. Am bănuit imediat despre ce era vorba și n-am închis ochii aproape toată noaptea. Dimineața, i-am propus fiului meu să se delimiteze de mine, dacă va fi nevoie, ca să nu aibă neplăceri. Ne aflam la bucătărie. El era îmbrăcat, gata de plecare, își pregătea o cafea. Pusese ibricul pe aragaz și aștepta să fiarbă apa. M-a ascultat, un timp, privind pe fereastră, după care m-a oprit, punând punct frazelor mele cu un „fii serios” care nu admitea replică... A fost una din situațiile tipice pentru genul de dileme puse de un regim în care, orice alegi, pierzi.

117. Seară din septembrie 1989. S-a lăsat întunericul, iar bulevardul e luminat doar de mașinile care-l mătură cu farurile. Pe o asemenea stradă, oricând poți să faci un accident, deoarece pietonii, alergând disperați să prindă un autobuz, ies din întunecimea trotuarelor ca niște fantome, direct în fața ta. În dreptul Teatrului Național trebuie să frânez. Circulația e oprită. Pe toate cele trei benzi care pătrund în Piața Universității se află un mare cârd de mașini imobilizate, iar țignalele milițienilor, stridente, poruncesc fiecărei mașini care se apropie să înghețe pe loc. Curând și în urma mea se formează un convoi al cărui capăt nu-l văd din cauza beznei. Sting motorul. De altfel, și alții fac același lucru. Și nimeni nu claxonează. Nimeni nu întreabă de ce suntem opriți. Știm toți de ce. Ne-am învățat. Se așterne o tăcere de moarte, tulburată numai de ordinele răstite ale agenților de circulație care se agită continuu, cuprinși de o frenezie isterică. Unul a apărut lângă mașina mea. Îmi bate în geam și îmi poruncește să sting nu numai farurile, ci și luminile de poziție. Încerc să cer lămuriri. Inutil. Milițianul a și plecat. N-are timp de discuții. Bate în geamul altei mașini și repetă același ordin. Rând pe rând, luminile de poziție ale tuturor mașinilor se sting, iar convoiul se cufundă într-o baltă de întuneric. Cât o să dureze așteptarea? O oră? Două? Un veac?

118. Când am scris *Apărarea lui Galilei*, am pus, cumva, în practică îndemnul lui Oscar Wilde: „Dați-i omului o mască și vă va spune cine este”. Simțeam nevoia să caut consolări și, poate, justificări și m-am folosit de ceea ce trăise Galilei, când abjurase, ca de o mască. Prin vocea lui, încercam să exprim niște gânduri care mă frământau în acea vreme și pe care nu le puteam rosti altminteri. Galilei, din acel dialog, eram „eu”.

— Iartă-mă că insist, Galilei, chiar n-ai șovăit nici o clipă înainte de a te hotărî să abjuri?

— La primul interogatoriu, m-au întrebat dacă-mi recunosc vinovăția. Am zis că nu. Câteva zile mai târziu, sperând că lucrurile se vor aranja, am consimțit să mai îmblânzesc unele din textele mele. Nu s-au mulțumit, însă, cu asta. M-au declarat vinovat de erezie... Cam asta a fost. M-am împotrivit cât am putut. Eram pus să aleg între rug și viața mea. Cum aș fi putut prefera rugul?

— Nu poți tăgădui că unii au avut forța să aleagă rugul.

— Nu tăgăduiesc, dar nu cred că e normal să fii pus în situația de a dovedi că ai o asemenea forță. De ce-ar trebui exemple despre cum se poate muri? Nu sunt mai necesare exemplele despre cum se poate trăi? Nimeni nu știe ce preț mi-au cerut acele momente. Dar, spune-mi, asta au așteptat oamenii de la mine, să fiu un martir?

— Depinde ce înțelegi prin acest cuvânt, Galilei. Dacă el înseamnă incapacitatea de a spune că pământul nu se învârtește când tu ești convins că se învârtește, atunci, într-adevăr, asta au așteptat.

— Și i-am dezamăgit.

— Mă tem că da. Crezi că Giordano Bruno n-a iubit viața? Dacă e adevărat ce se zice despre relațiile lui cu femeile, a iubit-o mai mult decât alții.

— Nu știu ce-a simțit el. Pot spune doar ce-am gândit eu. Abjurarea era o formalitate. Am retractat un adevăr pe care,

oricum, nu-l poate modifica nimeni. Fie că retractam, fie că nu, pământul tot se învârtea mai departe.

— Îți închipui că inchizitorii nu știau că era o formalitate? îi crezi atât de proști încât să nu-și fi dat seama că tu rămâneai la părerile tale? Erau siguri de asta. Dar pe ei nu, neapărat, ideile tale îi interesau, ci să joace o comedie, să organizeze o „formalitate", cum îi zici, în care, solemn și public, să-ți repudiezi părerile pentru ca, astfel, nimeni să nu mai fie ispitit să se ia după tine.

— Eu am rămas la ce gândeam.

— Galilei, orice inchiziție urmărește să creeze două realități. Una aflată la vedere. Alta ascunsă în gândurile fiecăruia. Controlând realitatea aflată la vedere, Inchiziția pune stăpânire și pe cea ascunsă. Oamenii se obișnuiesc cu ideea că nu contează ce crezi. Contează ce spui. Și fiecare spune ce simte că trebuie să spună. Rezultatul îl cunoști. L-ai văzut. Sinceritatea ajunge să pară o prostie.

— Nu e normal ca oamenii să se apere? Nu toți ne naștem cu vocație de martiri.

— Așa e. Acceptă, totuși, că frica e necesară Inchiziției mai mult decât orice instrument de tortură. Ea lucrează igienic, fără sânge, fără țipete. Discret.

— Dar nu e imoral, oare, ca oameni care n-au fost niciodată la un pas de rug, pentru că n-au îndrăznit nici cât mine, să mă judece că m-am temut?

— Te miri că oamenii te judecă?

— Nu mă mai mir. Am înțeles că oamenii găsesc totdeauna forța de a judeca nenorocirile altora. Dar sunt lucruri pe care le poți judeca doar dacă le-ai simțit în carnea ta, cu nervii tăi. Mi-e silă, află, de cei care vor să-și satisfacă prin alții nevoia de a înfrunta Inchiziția. Și e vina mea că există inchiziții pe lume?

— Nu, firește.

— Atunci, scutiți-mă de mila voastră. Dacă aș fi fost ars pe rug, s-ar fi înghesuit mulți, din curiozitate, să vadă cum sfârșesc. După care ar fi plecat acasă, mulțumiți că ei nu sunt suspecți. În schimb, acum, mă pot căina: Bietul Galilei s-a temut. Nu ți se pare că, dacă trăiești așa, n-ai dreptul să ceri nimănui să moară?

— Îngăduie-mi, totuși, să duc până la capăt ce doream să spun. Visul Inchiziției e să mute instrumentele de tortură din pivnițe în sufletele noastre, lăsându-ne să ne supraveghem singuri.

— Dacă lumea e rău alcătuită, de ce nu m-aș mărgini să-mi pese numai de bătrânețea mea?

— Pentru că simți nevoia să te explici, Galilei. Crezi că nu mi-am dat seama?

119. Aș mai putea să spun: eram convins în acea vreme că „a nu face rău” poate însemna în unele condiții „a face bine”. Eram foarte singur și îmi vedeam de treburile mele. Din păcate, n-aș putea să contest nimănui dreptul de a mă întreba: nedreptatea care îi lovea pe alții nu trebuia să fie și treaba mea, oare? Aș putea da, probabil, un răspuns. Că e mai simplu să ignori ceea ce nu poți să îndrepți. La care, însă, mi s-ar putea replica. E și mai comod.

Oricum, am avut prilejul să constat că riscul cel mai viclean este acela de a te feri tot timpul de riscuri; și că libertatea interioară se degradează nu numai prin minciună, ci și prin iluzia că poți să rămâi inocent fără să riști. „Omul acrobatic”, pe care m-am străduit să-l descriu în *Don Quijote în Est*, nu era doar un om care mergea pe sârmă. Treptat, pe sârmă, el devenea un alt fel de om. Mai întâi era preocupat, apoi obsedat de ceea ce „era permis” și de ceea ce „nu era permis”. Se îngrijea să nu se expună, să nu se trădeze. Grija lui esențială nu era aceea de a comunica altora ce simțea, ce credea, ci de a ascunde asta cât mai bine. La un moment dat, nici nu mai sesiza că juca un rol. Era un clovn serios, care trăia cu făina pe față și, uneori, nici în intimitate nu și-o mai ștergea.

De aceea, azi, nu mi se mai pare exagerată ideea că există moduri de a îndura istoria care sunt, în realitate, moduri de a ușura, involuntar, facerea ei. Numai că nu putem să fim totdeauna cum am vrea să fim. Și poate că intelectualii, mai ales, sunt cei mai expuși. Înainte de a scrie *Apărarea lui Galilei*, am studiat istoria Inchiziției. Am aflat cu această ocazie nu numai că Filip al II-lea ordona cele mai teribile masacre chiar din capela unde se ruga, ci și că Giordano Bruno a vrut să se apere și chiar să abjure, ca Galilei, nu să moară. A ars pe rug din pricina sincerității. Pentru a respinge mai convingător acuzațiile din „informările” delatorilor săi, a împărtășit tribunalului îndoieli și dileme despre care nu era întrebat, închipuindu-și că așa va da greutate argumentelor sale. Procesul său e absolut fascinant ca

model de cum se poate pierde pe sine un intelectual.

120. N-am citit - și regret acum - nici o pagină din Marx. Și n-am fost, probabil, singurul. Cu excepția celor care se interesaseră înainte de război de marxism, mă îndoiesc că au fost mulți care l-au mai putut citi pe Marx ca pe un filosof. Marx devenise un „dascăl" obligatoriu, alături de Stalin. Dacă nu-ți plăcea Marx, însemna că nu-ți mai plăcea să trăiești. În condiții normale, aș fi înclinat, probabil, spre o gândire de stânga, judecând după experiențele mele din liceu și de mai târziu. Și nu exclud nici ipoteza că, într-o țară occidentală, s-ar fi putut să îngroș rândurile „gauchiștilor". Dar istoria, care a făcut din „omul cu goarna" o amintire mitologică, a vrut altfel.

121. 21 decembrie 1989. Pe la amiază am auzit soneria la ușă. Deschizând, am văzut-o pe vecina mea. Mi-a întins un plic și mi-a spus: „Aveți aici cheile casei mele și două numere de telefon, la care vă rog să sunați dacă nu mă întorc". Nu înțelegeam nimic. „Dar unde vă duceți, doamnă?" Mi-a răspuns alb: „La revoluție". Și a plecat, lăsându-mă nedumerit, cu plicul în mână. Cum nu avusesem televizorul deschis, nu aflasem nimic despre mitingul la care Ceaușescu fusese huiduit. Mi-am îmbrăcat cojocul și am pornit spre centru să mă lămuresc. La capătul străzii Știrbei Vodă, n-am mai putut înainta. Un cordon dublu de scutieri bara drumul. Lângă Palatul Telefoanelor, fuseseră masate tancuri. Am auzit un vuiet dinspre Piața Universității și m-am îndreptat într-acolo. Simțeam în mine o liniște mai puternică decât frica. În acele clipe, mi-a spus cineva mai târziu, fără să-și dea seama că-mi făcea astfel un compliment, aveam o privire de nebun.

Despre tot ce s-a întâmplat în anii care au trecut de-atunci, nu țin să spun decât atât: altfel mi-am imaginat libertatea.

122. Mi-ar prinde bine puțină gândire orientală acum. Numai că tot ce se ridică deasupra „odiosului eu", atât de familiar europenilor (nu aici s-a sinucis Narcis?) și introvertiților cu atât mai mult, nu-mi e accesibil. Cândva, am avut șansa unei călătorii de o lună în India, oferită de guvernul indian, pe care am ratat-o lamentabil. M-am întors cu impresii superficiale pe care mi-a fost rușine să le includ într-o carte. Orientul nu mi-a dat nici măcar prilejul să mă cunosc mai bine. Dimpotrivă, mi-a întărit slăbiciunea pentru greci, la care am găsit, inclusiv, scuze pentru lașitatea mea în fața durerilor. Ce consolare să cauți în zadar într-o mitologie ca a grecilor un zeu dispus să sufere! Pe când Dumnezeul nostru creștin a avut un singur Fiu și l-a răstignit.

Dar ce-a fost asta?

Un tunet! Cerul s-a învinețit. În sfârșit, va ploua, poate.

123. Am aflat că undeva în Spania paznicul îi oprește pe cei care vor să urce într-un turn părăsit, dacă sunt singuri. „Trebuie să fiți doi ca să urcați", le explică el. „De ce?", întreabă, uneori, câte un turist nedumerit. „Pentru că există prea multe sinucideri", îi lămurește gardianul.

Doi, desigur. Cred că lumea a fost mult prea mare pentru mine. În schimb, o lume redusă la „doi" mi s-a părut ideală.

124. Revăd în oglinda spartă a memoriei mele amănunte care, aparent, n-au nici o legătură între ele: o bucată de cer, un câmp de floarea-soarelui, un drum, o mirişte în amiază, o pădure. Le uneşte, însă, ceva. Ce-aş fi fost, oare, fără ceea ce mi-a oferit dragostea? Din anii petrecuţi prin internate, nu mi-au rămas decât imagini cenuşii. Am trecut prin două licee şi trei facultăţi fără să pot lega nici o prietenie. De la fiul meu, care are vocaţia prieteniei, am înţeles că prietenia ţine nu numai de norocul de a întâlni oameni care să-ţi inspire respect şi afecţiune. Prietenia e un har pe care îl ai sau nu-l ai. Eu nu l-am avut. Tot ce ştiu despre camaraderie, despre farmecul şi valorile ei virile, am aflat din cărţi, mâhnit că nu le-am trăit şi eu. Dragostea m-a salvat, însă, de pericolul de a face ca viaţa mea să semene duminicilor pustii în care nu ştiam cum să-mi umplu timpul. Şi, în măsura în care e adevărat că la lumina stelelor unele lucruri se văd mai bine decât la lumina unei lanterne, e poate adevărat şi faptul că în dragoste eşti independent de timp ca în copilărie. Dacă am iubit viaţa, s-a datorat, probabil, şi unui soi de misticism păgân care m-a făcut să fiu fericit, uneori, pur şi simplu, pentru că existam şi puteam să descopăr sacrul în forme simple, în banalităţi, mai ales vara, dar şi pentru că orele petrecute în doi m-au ajutat să uit de restul lumii. Şi chiar de eşecurile mele. Mi-au dat distanţa de care aveam nevoie ca să devin mai puţin egoist şi liniştea necesară neliniştilor. Tot lor le datorez că nu mă consider în această clipă un maniac al amintirilor. Îmi spun că e firesc să cauţi în urmă ce te poate sprijini să dai existenţei un sens. De fapt, azi înţeleg de ce au redus spaniolii numărul muzelor, de la nouă, câte imaginaseră grecii, la trei. Dragostea, Viaţa şi Moartea.

125. În noaptea trecută, a fost nevoie să înghit trei somnifere. După al doilea, mă uitam, încă, exasperat că nu mi se făcea somn, la moliile care zburau prin casă.

Dar am avut ghinion. Spre dimineață, a început să plouă violent. M-am trezit din pricina zgomotului. Tabla acoperișului gemea sub greutatea trombelor de apă care se prăbușeau peste casă. Zăpăcit, nedumerit, nu mi-am dat seama în primele clipe ce se întâmplă. Abia după ce am deschis ușa și m-am uitat afară am înțeles. Seceta s-a încheiat printr-un spectacol cu fulgere, trăsnete și valuri furioase de ploaie.

Consolarea, pentru somnul ratat, ar fi că am reușit, în sfârșit, să termin o carte pe care o țineam pe noptieră doar frunzărită și lăsată deoparte după primele capitole. O biografie a sfântului Francisc. Nu mi s-a mai întâmplat de mult să duc o lectură până la capăt.

126. Acum, ploaia s-a mai calmat. Aerul s-a răcorit bine. Dar ceva mă face să presimt că voi ajunge să regret zilele caniculare pe care nu le-am apreciat în vara aceasta. E în „stilul" meu! Umezeala, reumatismele și bălțile de pe stradă îmi vor reaminti, probabil, că sunt „om al verii". Sau, cel puțin, am fost.

127. Probabil, singurătatea cea mai rea e aceea în care nu mai ai nimic de apărat. Sau nu te mai interesează să aperi ceva. Oare mă apropii de acel moment critic? Observ că trebuie să fac un efort și să răsfoiesc ziarele. Și am, tot mai des, sentimentul, confuz, tulbure, că nu mai fac parte din lumea reală. Sau că punțile dintre mine și realitate au devenit foarte șubrede. Pentru mine, altele sunt acum „evenimentele". O zi în care mă scol fără dureri de cap. O noapte în care reușesc să adorm fără somnifere. Nici la televizor nu prea mai am răbdare să mă uit. Mă plictisesc repede, mai ales că programele sunt din cale-afară de proaste. E mai interesant baletul moliilor. Telefonul sună rar și nu totdeauna cei care sună mă caută pe mine (unii caută o firmă care a avut, cândva, numărul meu). Mă neliniștește, însă, tentația de a răspunde sec, agasat și, poate, chiar nepoliticos. La fel ca pe vremea când eram elev la „Spiru Haret", primesc prost semnele de bunăvoință, în loc să mă bucur de ele. Mă dovedesc, se pare, fidel defectelor mele! Numai că altădată aveam scuza imaturității. Pe deasupra, puteam găsi în cărți un refugiu ideal.

128. Presupun că „domnul Cicero” trecuse și el binișor de șaptezeci de ani. Dar cum venea vorba de Roma antică, se înflăcăra. Și o făcea într-un mod care putea cuceri un adolescent, cum m-a cucerit pe mine. Credea în ceva. Pe când eu în ce mai cred, oare? în vorba Eclesiastului, că „totul e deșertăciune”? în afară de bătrânii care au pus regretele în locul dorințelor, cine e dispus să audă acest adevăr? La urma urmei, n-ar trebui să ne mirăm, poate, când un dobitoc tânăr, cu succes la femei, va rânji mulțumit auzind cum se uita Goethe la Bettina, întinsă la picioarele lui. E dreptul lui natural. Don Quijote nu putea fi decât bătrân, dar Don Juan trebuia să moară tânăr. Un Don Juan decrepit, chel, cu pungi mari sub ochi, care uită unde și-a pus ochelarii, ar fi compromis categoric legenda.

Lucrurile stau la fel cu Narcis. Cine și l-ar putea închipui bătrân? Dacă ar fi fost bătrân când s-a sinucis, nu i-ar fi dat nimeni atenție. Ca lumea să fie impresionată de moartea ta, trebuie să lași în urmă un cadavru frumos. Dacă ai ratat prilejul să te sinucizi în tinerețe, mai târziu se va zice doar: a trăit destul. Ceea ce s-ar spune în cazul meu.

129. După părerea mea, lumea modernă nu mai e capabilă să creeze mituri. Singurele mituri, oarecum „moderne”, care se pot pune alături de miturile anticilor, au, toate, aceeași caracteristică: sunt produse de o capodoperă literară și contrazic teoria că miturile nu au autori. E vorba de Don Juan (un nou posibil Eros care, în loc să joace zaruri sau arșice, fluieră vesel pe străzile Sevillei), de Don Quijote (care, asemenea lui Proteu, nu se lasă prins în nici o explicație ultimă), de Faust (care n-a îndrăznit, ca Prometeu, să-i trădeze pe zei, dar a sperat, în sinea lui, că-l va putea păcăli pe Diavol) și de Hamlet (care nu poate scăpa de melancolii, cum n-a scăpat, odinioară, Orfeu de amintirea Euridicei).

Dar, poate, nu toți dăm același înțeles miturilor. Pentru mine, mitologia nu e colecție de legende, ci un fel de a ieși din istorie, de a scăpa de stresul istoriei. Un mod de a nu mai depinde de timp. Îmi amintesc de o lună petrecută la mare, pe vreme de iarnă, în februarie. Mă dusesem la Eforie Nord, la un sanatoriu balnear, să-mi tratez o durere de umeri rebelă. Am locuit chiar pe malul mării într-un hotel aproape pustiu. Fiind puțini pacienți, era încălzit un singur etaj și nici acela complet. Pe coridoare, tiuia sinistru vântul. Din când în când, se auzea pocnind câte o ușă, iar ferestrele trosneau amenințător. Nimic din ce înseamnă marea vara nu exista acolo. Nici trupuri bronzate pe plajă, nici cer orbitor, nici valuri leneșe. Pe țărmul presărat cu petice de zăpadă, puteai vedea, cel mult, vreun solitar care căuta scoici mai curioase. Sumbră, ostilă, marea lovea cu bufnituri grele stâncile acoperite de licheni negri, înălbind, noaptea, cu spuma valurilor întunericul. După ce stingeam lumina, aveam impresia că, din clipă în clipă, clădirea hotelului se va prăbuși sub rafalele vântului. Prins în acel spectacol halucinant, uitasem chiar și de faptul că marea a intrat în mitologia mea personală în altă formă.

Plouă iarăși. În curând va veni toamna.

130. Marea de pe versantul verii am descoperit-o când aveam treizeci de ani. Îmi lăsasem bagajele în odaia pe care o închiriasem la Costinești și m-am dus pe țărm. Eram obosit de drumul cu trenul și, cumva, buimăcit de strălucirea stridentă a acelei amiezi de iulie în care nu mai existau nuanțe. Le suprimase soarele. Și totul s-a transformat, fără să-mi dau prea bine seama cum, în eveniment.

Nietzsche era de părere că într-o dragoste adevărată sufletul acoperă trupul. Pe o plajă unde nisipul dogorește la amiază, trupul acoperă sufletul. Stai întins pe nisip, cu ochii închiși, căldura îți cotropește întreg trupul și nu te mai interesează nimic altceva. Lumina acționează ca un narcotic. În aer plutește miros de alge putrezite, dar soarele face din el un motiv în plus de a regăsi bucuriile simple de care ai uitat. Timpul însuși nu mai curge. Sau nu mai există. A luat forma valurilor care se rostogolesc încet, într-un balans aproape erotic. În acele clipe, „a fi" înseamnă totul. „A avea" nu mai are importanță. La mare, vara, am trăit la nivelul senzațiilor pure, cu un hedonism, poate superficial, poate elementar, dar care mă făcea să cred că nu mai am nimic de reproșat nici lumii, nici mie. Acolo am înțeles că mitul sirenelor nu-i o glumă nici azi. Marea îți șterge din minte singurul gând care i-ar putea periclita magia. Acela că iubirea, cum a zis Unamuno, e tot ce poate fi mai tragic pe lume.

Poate că marea mi-a dat ceea ce altora le-a dat alcoolul. Doar că beția pe care ți-o dă marea e una aparte. Nu mai ai decât trup, dar, în acele momente, trupul e mai aproape decât sufletul de ceea ce poate asigura un sens vieții, fiindcă rezolvă mai simplu problema fericirii. La mare, nu m-am gândit niciodată la ce mă nemulțumește. Îmi ajungea ce simțeam. Dacă eram doi, nu mai conta chiar nimic. Dar chiar și când eram singur, retras într-un loc pustiu, singurătatea nu mă deranja. O limpezeau, parcă, valurile care spălau pe nisip urmele lăsate de alte valuri. Ca într-o amintire a amintirii.

131. Probabil, am făcut din ceasurile petrecute la mare ceva asemănător cu ceea ce face bătrânețea din copilărie. O realitate de dincolo de realitate. O viață dintr-o altă viață. Cât adevăr o fi existând, în acest caz, în amintiri?

Răspunsul nu poate fi decât unul singur. Tot ce e sincer e adevărat. Chiar dacă nu e.

132. Ce simplă mi s-a părut, când am văzut-o, deviza pusă deasupra intrării în marele amfiteatru al Universității din Uppsala: „A gândi liber e mare lucru. A gândi corect e și mai mare lucru”!

Acum, mă întreb cine stabilește ce e corect și ce nu e corect? Și pe ce bază?

Mai grav e că nu mai știu ce înseamnă „a fi liber”. A nu avea prejudecăți? Dar fără prejudecăți, cum să te descurci? Ele sunt utile, măcar, pentru a putea gândi. Sau ar trebui, poate, să luăm în serios sloganul scris pe zidurile Parisului în mai '68, „este interzis de a interzice”? Ar trebui, atunci, să fie aruncate la gunoi toate codurile de legi! Din Biblie, ar trebui scoase cele zece porunci!

Ceea ce pot spune cu certitudine e că mereu am așteptat ceva. Când eram în liceu, am așteptat să mă întorc în Lisa. Mai târziu, am așteptat să-mi găsesc o slujbă, să trăiesc din banii câștigați de mine. Am așteptat să am o familie, să nu mai exist lângă un geamantan. Am așteptat să pot ajunge într-o zi în Spania. După '89, am colindat o vreme baricadele. Mă mâna, parcă, o nevoie imperioasă de a acumula dezamăgiri și, uneori, mi-am primit plata în ură. Acum, ce aș putea să aștept? Tot ceea ce ar putea urma mă sperie.

133. Pe „unchiul George” l-am văzut ultima oară când avea nouăzeci de ani. Sătul să trăiască singur, emigra în Italia unde locuia verișoara mea. Numai ochii inteligenți și nasul vulturesc mai aminteau de cel care mi-a dominat adolescența. După ce a legat cu sfoară dactilograma unei monografii a Lisei pe care mi-a încredințat-o, în speranța că voi reuși să o public, m-a condus până la lift. Acolo ne-am mai îmbrățișat o dată. Am bănuit că n-o să-l mai revăd și am regretat în acel moment că fusesem, poate, nedrept cu el. Din Italia mi-a trimis câteva scrisori afectuoase în care îmi vorbea de copilăria lui. Apoi, într-o zi, am aflat că a murit. L-a doborât, la nouăzeci și patru de ani, o criză cardiacă.

Păstrez o scrisoare pe care n-am apucat să i-o trimit. Și e mai bine că nu i-am trimis-o. Nu i-ar fi făcut, poate, plăcere, deoarece îi demitiza melancoliile. Îi spuneam în ea că Lisa nu mai e azi „o lume”. Nici, măcar, cârciumile ei nu mai sunt o „instituție”. Le-au luat locul niște „baruri” rurale, cu jocuri mecanice. Doar turlele celor două biserici, una alb-argintie, alta de aramă coclită, sunt neschimbate. Azi, Lisa trăiește în altă istorie. Dar mica ei „eternitate locală” a dispărut.

134. Nimeni nu poate ști, înainte de a îmbătrâni, ce înseamnă pentru un om de vârsta mea momentul în care, spre dimineață, întunericul devine lăptos. Dimineţile sunt pentru mine, acum, mai pline de mister decât serile. Poate pentru că, acum, prefer doar ceea ce începe!

După câteva zile de vreme posomorâtă și tuberculoasă, în care a plouat continuu, azi cerul e din nou curat. Și cum, în mod excepţional, nu mă doare capul, aș putea încerca să ajung, în fine, la o concluzie. Așadar, ce am în urma mea? O biografie? Sau un destin?

Mai comod, probabil, ar fi să zic: un destin. Asta ar scuza tot ce e mediocru în ce-am trăit. Dar poate că problema în sine e rău pusă. Căci, pe căi subterane, biografia se transformă în destin. Cel puțin, așa s-a întâmplat în cazul meu. Sau destinul, în măsura în care e decis de firea noastră, se transformă, tot pe căi subterane, în biografie. Cu defectele mele de „rac" incorigibil mă îndoiesc că puteam fi altul acum. Unii se nasc cu vocaţie de aventurieri, de deschizători de drumuri ori cu priceperea de a-și umple viaţa pe diverse alte căi, bazându-se pe farmec sau cinism. Eu am găsit un mod propriu de a nu fi întreg în nici o privinţă. Am încercat, fără să reușesc, să împac în mine două „euri" diferite. Unul, raţional, altul, afectiv. Cei doi sunt ca fraţii siamezi. Nu se pot despărţi, dar nici nu se pot înţelege. „Eul raţional" a tânjit, constant, să fie rezonabil. „Eul afectiv" i-a zădărnicit strădaniile. Tot ce e acum tulbure în urma mea i se datorează lui. Pentru că niciodată n-a știut ce vroia, de fapt, și niciodată nu s-a mulţumit cu ceea ce a reușit să obţină. Dar tot lui îi datorez și ceea ce n-a fost cenușiu, tern, în viaţa mea.

135. Cred că ar fi cazul să renunț, acum, la alte explicații. Cum să explic, oare, de ce cred că nu poți să iubești viața și să rămâi nepedepsit? Sigur, aș putea spune că zeii care ne-au creat au fost sadici. Ne-au dat capacitatea de a iubi, știind că, astfel, vom descoperi singuri suferința. Dar mă îndoiesc că zeii sunt de vină.

N-aș putea să explic nici lucruri mai simple. Sau, aparent, mai simple. N-am argumente ca să demonstrez de ce mă sperie, cumva, bărbații care se laudă că nu plâng niciodată, orice li s-ar întâmpla, și fac din asta o dovadă de bărbăție. Poate, nu cred că reținerea de a se da în spectacol e superioară plânsului transformat în spectacol. Dar n-am argumente nici ca să explic situația mea. Dacă am plâns vreodată, lacrimile nu mi-au lăsat nici o amintire. Singura amintire pe care o am în legătură cu asta e o nedumerire care nu s-a cicatrizat, deși e veche de exact o jumătate de veac. La moartea tatălui meu, îmi simțeam sufletul pârjolit, pustiit. Un soi de perplexitate dureroasă pusese stăpânire pe mine. Căci nu mă puteam împăca nicicum cu ideea prăbușirii principalului pilon al existenței mele. Dar perplexitatea aceea, care dădea mișcărilor și vorbelor mele ceva de automat, nu se putea elibera în lacrimi. Vroiam să plâng nu ca să-mi arăt suferința. Vroiam să plâng pentru mine. Simțeam că asta mă va ușura. Dar n-am putut. Și am plecat de la înmormântare cu un sentiment de vinovăție. Să fi fost o pudoare excesivă, cauza? Sau un blocaj? Că nu știu să mă rog, am înțeles. Că n-am uneori controlul mecanismelor dinlăuntrul meu, nu.

Oricum, pentru prima oară, în această clipă, găsesc chiar o parte bună în faptul că sunt bătrân. Nemaiavând prea multe iluzii, mă pot concentra asupra a ceea ce mai este posibil. Rămas cu puține certitudini, pot să fiu recunoscător celei mai importante dintre ele. Încă nu sunt „pregătit” și, dacă mă străduiesc, pot descoperi în dragostea mea de viață un „zid” de care să mă sprijin. De ce m-aș socoti un om terminat? Azi, sunt aproape stoic. Îmi spun, ca stoicii, că bătrânețea e o haină, într-

adevăr, uzată. Numai că n-am alta. Nu-mi pot permite luxul de a fi mai pretenţios. Trebuie s-o port pe asta, dacă mai vreau să prind asemenea dimineţi. Există un singur „azi". Restul e trecut. Oglindă spartă în cioburile căreia, privind prea insistent, risc să pun în pericol întregul.

Câtă vreme voi putea gândi ca acum, nu ştiu. Şi nici nu vreau să fac vreo presupunere. Deocamdată, cerul e senin, iar oţetarii din curtea vecină abia se clatină. Şi nu am nimic de cerut destinului - dacă destinul este propriul nostru caracter - decât puterea de a crede că gândurile din această dimineaţă explică, în sfârşit, ceva.

Un fel de epilog

Cândva, mă intriga tristețea de pe chipul „învingătorului” sculptat de Michelangelo. Tocmai în clipa în care ar trebui să dea lovitura de grație, el renunță la victorie. Obosit și scârbit, își întoarce privirea în altă parte. A descoperit, se pare, ceva mai presus de biruință și de vanitate. Dar ce anume?

Azi, nu știu dacă mă mai interesează asta. Tot ce vreau e să caut în îndoieli partea unde e mai simplu să ierți și să regreți.

SERIA DE AUTOR

OCTAVIAN PALER

„În acest «autoportret» îmi pun, mai explicit, o problemă mai veche. Ce am în urma mea? O biografie? Sau un destin? Biografia mea n-are nimic spectaculos. Poate doar faptul că am trăit uşor somnambulic, între realitate şi vis, să fie interesant. Dar dacă văd în urma mea, cum înclin să văd, «un destin», mă lovesc de alte întrebări. M-am înşelat, oare, crezând că destinul este, în bună măsură, o consecinţă a caracterului nostru? E adevărat că ereditatea a jucat rolul de ursitoare şi că defectele mele au făcut restul? În fine, e greşită sau nu convingerea mea că destinul nu e ocult şi tenebros, ci acţionează la vedere prin amănunte de o teribilă banalitate, perfect anodine, cărora nu le-am dat importanţa cuvenită? Am încercat un răspuns, folosindu-mă de întâmplări împrăştiate... În rest, explicaţia pentru nevoia mea de confesiune e foarte simplă. Fiind un introvertit, nu am cum să scap de «eu». Nu pot să scriu dacă nu mă descriu."

Octavian Paler

„Toată opera lui Octavian Paler tinde să se constituie într-o confesiune directă sau indirectă, fluentă narativ sau alcătuită din secvenţe disparate, transpusă fictiv-epic sau verosimil-memorialistic. *Autoportretul* lasă însă taine nedezlegate. Relevă destinul, fără a dezvălui în totalitate biografia..."

Ion Simuţ

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-1751-7

9 789734 617517

www.polirom.ro